

MAÂRİF

(Mevlâna'nın Hocası)

SEYYİD BURHÂNEDDİN TİRMİZÎ

Tercüme

Ali Rıza KARABULUT

ÖNSÖZ

Bundan önceki eserlerimde olduğu gibi, Maârifin tercüme ve neşrini de muvaffak kılan yüce Rabbimize sayısız hamd ü senalar olsun.

"Bir işe başlarken Allah'ın adıyla (besmele ile) başlayınız! Bitirdiğiniz de ise O'na hamd ü sena ediniz!" buyuran Peygamberimiz Aleyhis-Selam'a da yüzlerce salât ü selam olsun.

Yıllar öncesinden beri gönlümde Seyyid Burhaneddin Hz.lerinin **"Maârif"** isimli eserini tercüme etmek düşüncesi yatmakta idi. Hatta merhum bir dostumuz ölümüne tekaddüm eden günlerde, bu tercümeyi benden ısrarla rica etmişti. Fakat eser **Farsça** olduğu için acaba tercümede eksiklik yapar mıyız, o zâtın düşüncelerini okuyuculara tam olarak aksettirebilir miyiz gibi endişelerim vardı. Ancak yaşımın elliyi geçmesi ve **"Tıbb-ı Nebevi Ansiklopedisi"** gibi eserlerimin neşrinden sonra, Allah'ın izni ile bunu başaracağıma inanarak tercüme etmiş ve neşretmiş bulunuyorum.

Seyyid Burhaneddin Hz.leri tıpkı **Somuncu Baba, Seyyid Zeynelâbidîn, Dâvûd-ı Kayseri, Şeyh İbrahim Tennûrî, Şeyh Şaban Veli, Sultânül-Ulemâ Bahâeddin Veled** ve **Mevlânâ Celâleddîn Rûmî** gibi gerek bizzat kendileri ve gerekse baba ve dedelerinin **Anadolu**'da İslamiyetin yayılması ve yaygınlaşması gâyesiyeye buralara kadar gelerek hizmet vermiş **Alp Erenler** ve **Mücâhid Dervişler** gurubuna dâhil yüksek şahsiyetlerden biridir, işte biz bu çalışmamızda Seyyid'in bu eserinin tercümesini siz okuyucularımıza sunmak suretiyle bir hizmet verebildiysek kendimizi mutlu sayacağız.

Tevfik ve Hidayet Allah'tandır.

18 Eylül 1995 Esenyurt - 23 R. Âhır 1416

Ali Rıza KARABULUT

İÇİNDEKİLER

Önsöz
Giriş
Maârifin Özellikleri
Eserin Dili
Eserin Farsça Olarak Yazılmasının Sebebi
Tercüme Sırasında Takip Ettiğimiz Usûl
Maârifin Kaynakları
Şiirlerinden İktibas Yapılan Şâirler.
Eserlerinden veya sözlerinden İttibas
Yapılan Mutasavvıflar.
Maârifin Yazma Nüshaları
Maârifin Basma Nüshası
Tercümesi.
Yazma ve Basma Nüshalardan Örnekler.

MAÂRİF

Başlangıç
Sevgi ve Dostluk
Nankörlük
Allah Korkusu ve Güzel Ahlak
Öfke
Kendini Akıllı Zannedenler.
Cennet Ehli.
Karısının Güzel Hasletlerini Gizlemek
Haset
Suret ve Mânâ
Allah Dostları, Evliyalar
Muhabbet ve Sevgi
Oruç
Tefekkür ve Zikir
Sevgi
Hilim
Velayet
Makam
İman Işığı
İmtihan
Tevazu
Kardeşlik
Namaz
İlim
Makâm-ı Kurb
Mücâhede
Şevk
Oruç
Hakikat Derdi

Levh-ı Mahfuz
İlim
Akıl
Yüksek Mertebe
Yemek Yeme Âdabı
Bahâeddin Muhammed
Yüce Allah'ın Hakk Sıfatı
Nefs-i Emmâre ve Nefs-i Mutmainne
Mürşid
Gönül Ehlinin Cömertliği
Taklid.
Davet
Kurbiyet.
Kâmil Olmak
İlim ve İman
Hased
Nefisle Cihad
İtimad
Dünyalık
İnci Bulmak
Mücâhede ve İhsan
Eûzü-Besmele
İki Şehir
Şeyh
Hikmet
Keramet
Güç Şeylere Alışkanlık Kazanmak
Tasavvuf? Bir Temsil
Cehennemın Etrafı Süslü Pustludur
Tefsir ve Te'vil
Besi Öküzü
Namaz, Kişiyi Allah'a Yaklaştırır
Vahdet-i Vücut
İhlas
Âdâb
Nefis ve Ruh
Zikir
Tevbe
Zikir
Hacet Duası
Âb-ı Hayat
Namaz
Nefis
Ledün İlmi
Mürşid ve İrşad
Tehıyyât
Kulluk

MUHAMMED SÛRESİNİN TEFSİRİ

İnkâr ve Nankörlük
Allah İçin Yardım
Burhan
Tevhidi
Âlimler
Tevhid İlmi
İlim ile İrfan Arasındaki Fark
İlim Nurdur
Kilitli Gönüller
İhlas
Riya
Fakir ve Fakirlik
Himmet
Zenginlik

FETİH SÛRESİNİN TEFSİRİ

Fethin Manâsı
Huzur ve Sükun
Manevî Ordular
Bey'atlaşmak
Sanat ve Sanatkar
Akıllı Kimse
İman Çan'a benzer
Aşk, Âşık ve Maşuk
Karma Kelime Fihristi

GİRİŞ

Önce **Maârif** kelimesinin tarifini yaparak söze başlamak istiyorum. **Maârif**: Mahfe kelimesinin çoğulu olup, güzellik, güzel çehre, bilmek, öğrenmek, bilişmek, bir şeyi en ince teferruatına kadar bilmek, tefekkür etmek ve inanmak gibi manalara gelmektedir.

Burada açıklamaya çalıştığımız **Maârif** ise; **Seyyid Burhaneddin** Hz.lerinin sözleri, sohbetleri, vaazları ve müridleri ile karşılıklı konuşmalarının yer aldığı eserin adıdır. **Seyyid Burhaneddin** Hz.lerinin Hocası olan **Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled**; **Şems-i Tebrîzî** ve **Sultan Veled**'in de "**Maârif**" veya "**Makâlât**" adıyla eserleri vardır. Burada "**Makâlât**" kelimesi de "**Maârif**" anlamına gelmektedir.

Eserin sonunda, Muhammed ve Fetih Sûreleri'nden bazı âyet-i kerîmelerin Tefsiri daha doğru bir ifâdeyle Tevili de eklenmiştir. Buna göre, Muhammed ve Fetih Sûrelerinin Tefsirini ihtiva eden bölüm, Maâriften ayrı bir bölüm olarak kabul edilebileceği gibi; Maârifin ilâvesi olarak ta kabul etmek mümkündür.

Maârifin Özellikleri :

Maârif, Seyyid Burhaneddin Hz.lerinin sözlerinin, sohbetlerinin ve müridleri ile karşılıklı konuşmalarından meydana gelen bir eser olduğuna yukarıda işaret etmiştik. Eserde ibâdetin sırları ve hikmetleri, sohbet sırasında şahit sıfatıyla getirilen âyet-i Kerîmelerin ve Hadis-i Şeriflerin Tefsir ve Tevilleri, "**Fakr**" in remz ve işaretleri, sülûkun incelikleri pek güzel bir ifâde ile anlatılmış olup, üslup tarzı bakımından "**Kelimât-ı Kassâre**" yani kısa, fakat mana bakımından zengin ve özlü kelimelerden meydana gelen ve bir çok konular ihtiva eden bir eserdir. Münasebet düştükçe konular çok güzel benzetmelerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Maârifte uzun uzadıya cümleler pek az bulunur. Konunun açıklanması için geniş ibareler ve uzun cümleler değil, aksine kısa ve özlü cümlelerden meydana gelmesine özel itina gösterilmiştir. Bu sebeple, Meşhur Mutasavvıfların Remizler, İşaretler diye adlandırdığı sözlerine ve üsluplarına pek uygun olup, onlara çok benzemektedir. Meselâ çoğu kez her cümle başlı başına bir konuyu içine almaktadır, önündeki ve sonundaki cümlelerle bir ilişiği de yoktur. Bu sebeple Maârif; fasıllara ve bablara da ayrılmamıştır. Fakat bu îcâz'a ve bu kısaltmaya rağmen çok güzel, gönül açıcı, fesahat ve belâgatlıdır. İbarelerin terkihi, cümlelerin yapısı çok mükemmeldir. Bir çok gönül dostunun sözleri gibi tesirli ve gönül alıcıdır. Ancak tercüme sırasında konunun daha iyi anlaşılması için; parantez içinde mevzuya uygun bazı arabaşlıklar tarafımızdan konulmuştur. Bu, bizim tasarrufumuz olup, eserin orijinalinde yoktur.

Eserin Dili :

Maârif, Arapça-Farsça karışık bir dille yazılmış olmakla beraber, Farsça ağırlıklıdır. Ayet-i Kerîmeler, Hadîs-i Şerifler, bazı şiirler ve bazı kısımlar Arapça olarak yazılmıştır. Arapça kısım tıpkı yemeğe atılan tuzun, yemeğe olan nisbeti gibidir.

Eserin Farsça Olarak Yazılmasının Sebebi:

Seyyid Burhaneddin Hz.lerinin yaşadığı devirde (1165-1241 Milâdî) Selçuklu Devletinin Resmi Dili Farsçadır. Bu sebeple; Divan'da, Dergah'ta ve Medreselerde yazılıp

okutulan dil, Farsça olduğu için, eli kalem tutan herkes; ilim adamları, dervişler, tarihçiler, edebiyatçılar hep eserlerini Farsça olarak yazmışlardır. Meselâ Meşhur Tarihçilerden İbni Bibi ve Kerîmüddin Aksarâyî "Anadolu Selçukluları Tarihi" ile ilgili "Selçuk Nâme" lerini Farsça olarak yazdıkları gibi; Aziz b. Erdeşir Kadı Burhaneddin Tarihini yine Farsça olarak yazmıştır. Yine o dönemde Mevlânâ'nın babası Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled'in bütün eserleri; Şems-i Tebrîzî'nin eserleri; Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin bütün eserleri ve Sadreddin Konevî'nin bazı eserleri hep Farsça olarak yazılmıştır. İşte bu geleneğe uyan Seyyid Burhaneddin Hz.leri de eserlerini Farsça olarak yazmıştır.

Tercüme Sırasında Takip Ettiğimiz Usul:

Tercüme sırasında Maârifin; merhum Prof. Dr. Bedüzzaman Fürüzanfer baskısı esas alınmıştır. Tercümede; sohbetler sırasında şâhid olarak getirilen âyet-i kerîmelerin sûre ve âyet numaraları, meallerin hemen devamında gösterilmiştir. Eserde geçen bütün Hadîs-i Şeriflerin tahriri yapılarak, hangi hadis kitabında geçtiği, cilt ve sayfa numaraları gösterilerek işaret edilmiştir.

Ayrıca eserde geçen Arapça ve Farsça bütün şiirlerin tesbiti yapılarak hangi şâire âit olduğu ve hangi eserinde geçtiği cilt ve sayfa numarasıyla gösterilmiştir. Seyyid Burhaneddin Hz.leri şâir değildir. Maârifteki bütün şiirler, konuya uygunluk arzeden ve Seyyid'in hayran olduğu Ahlâk ve Tasavvuf şâirlerinin şiirlerinden iktibastır. Maârifte; Meşhur Mutasavvıfların eserlerinden veya sözlerinden iktibas edilen kısımların da tahriri, diğeri bir ifâdeyle tesbiti yapılarak bu söz daha önce hangi eserlerde geçtiğine işaret edilmiştir. Yine tercüme sırasında Seyyid Burhaneddin Hz.lerinin iktibas yaptığı Mutasavvıfların ve eserde adı geçen diğeri şahısların kısa hal tercümeleri de dipnotta açıklanmıştır.

Maârifin Kaynakları :

Seyyid Burhaneddin Hz.leri Maârifî telif ederken, daha doğru bir ifâde ile sohbetleri, vaazları ve müridleri ile karşılıklı konuşmaları sırasında konuya uygun ve mevzuyla kuvvetlendirme gayesiyle Kur'an-ı Kerim'den bazı âyet-i kerîmeler; Peygamberimiz Aleyhis-Selam'ın mübarek sözlerinden bir kısım Hadîs-i Şerifler; Ahlâk ve Tasavvuf şâirlerinin şiirlerinden bazı örnekler; Meşhur Mutasavvıfların halka mâl olmuş kıymetli eserlerinden bir kısım iktibaslar yapılmıştır. Bilhassa Sülemî'nin "Hakâyık" isimli Tefsiri, iktibasta tercih edilmiştir. Hatta, Muhammed Sûresi ile Fetih Sûre-ri'nin Tefsiri ile ilgili bölümler genellikle Hakâyık'tan iktibastır, denilebilir. Seyyid Burhaneddin Hz.leri sohbet sırasında bazı Atasözleri (Darb-ı Mesel) nden de şahitler getirerek vaazlarını kuvvetlendirmiştir.

Şiirlerinden İktibas Yapılan Şâirler Şunlardır

Hakîm Senayî (Seyyid'in en çok hayran olduğu Mutasavvıf şâir)

Şirvanlı Hâkânî,

Ferîdüddin Attâr,

Sadî Şîrâzî,

Nizâm-ı Gencevî,

Seyyid Hasan Gaznevî,

Ebü'l-Kâsım Ali b. Muhammed Tenûhî,
Şerefü'l- Hukemâ Sâdeddin,
Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî.

Eserlerinden veya Sözlerinden İktibas Yapılmış Mutasavvıflar İse Şunlardır :

Hasan-ı Basrî
Râbia-yı Adeviyye,
Câfer-i Sâdık,
Ebû Saîd el-Kuraşî,
Haris-i Muhasibi,
Beyazıd-ı Bistâmî,
Ebû Saîd el-Harrâz,
Sehl b. Abdullah Tüsterî,
Ebû Osman Sâdık b. İsmail en-Nîsâbûrî,
Cüneyd-i Bağdadî,
Hallâc-ı Mansur,
Ebû Bekir Verrâk,
Ebû Bekir Vâsıtî,
Hakîm Tirmizî,
Câferü 'l-Hazzâ,
Ebû Tâlib-i Mekkî,
Câferü 'l-Huldî,
Ebü'l-Abbâs Kasım es-Seyyârî,
Ebû Abdurrahman es-Sülemî,
Ebû Osman Saîd b. Sellâm
Ebû Bekir Muhammed b. Hâmid Tirmizî,
Ebü'l- Kasım Abdülkerim Kuşeyrî,
Ebû Abdullah Amr b. Osman el-Mekkî,
Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Verrâk,
Ebü'l-Kâsım Fâris b. Isa ed-Dineverî,
İbni Sem'ün,
İbni Atâ (Ahmed b. Atâ Rûdbârî)
Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled,

Maârifin Yazma Nüshaları :

1— Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2118 numarada kayıtlı nüsha. Dış ebadı 230x150 mm. Yazı ebadı ise 150x90 mm.dir. Yaprak sayısı 116, her yaprakta 17 satır, ilk iki yaprağı normal tezhipti, diğer yapraklarda yazılar kırmızı mürekkepli bir çerçeve içerisine alınmış olup, Argun b.Aydemir b. Abdullah el-Mevlevî tarafından 5 Muharrem 687 Hicri tarihinde istinsah edilmiştir.

2—Yine Konya Mevlânâ Müzesi 962 numarada (Eski no:79) kayıtlı ikinci nüsha. Dış ebadı 320x190 mm. Yazı ebadı ise 225x130 mm.dir. Yaprak sayısı 133, her yaprakta 17 satır, Talik bir yazı ile 7 Zilhicce 1321 Hicrî tarihinde Derviş İbrahim b. Muhammed tarafından istinsah edilmiştir.

3— İstanbul Üsküdar Selimağa Kütüphanesi 567 numarada kayıtlı nüsha,26 sayfa ve her sayfada 21 satır, güzel bir nesih hatla 788 Hicrî yılında Mahmud b. Hacı Sevinç Bey tarafından istinsah edilmiş olup, baş kısmından bir miktar eksiktir. Her üç nüsha da "**Mecmûatü'r-Resâil**" cinsinden mecmualar içerisinde dir.

Maârifin Matbu Nüshası :

Merhum Prof. Dr. Bedüzzaman Fûruzanfer, yukarıda özellikleriyle tanıtmaya çalıştığımız, yazma nüshalardan en eski tarihli Konya Mevlânâ Müzesi 2118 numarada kayıtlı yazma nüshayı asıl kabul edip, diğer nüshalardaki farklılıkları da göstererek, son kısmına çeşitli fihristler ve açıklamalar da ekliyerek çok nefis bir şekilde, tahkikli olarak 1960 yılında bastırıştır. Bu baskıdan bir adet Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesinde mevcuttur. Tercümemize esas aldığımız nüsha da budur. Şunu açık bir şekilde ifade edeyim ki, merhum Bedüzzaman' Fûruzanfer'in bu baskısı olmasaydı, ne Gölpınarlı'nın tercümesi ve ne de bizim tercümemiz hayat bulurdu. Ruhü şâd, makamı cennet olsun.

Tercümesi :

Maârif; 1972 yılında merhum Abdalbâkî Gölpınarlı tarafından tercüme edilerek İş Bankası Kültür Yayınları arasında neşredilmiştir. Gölpınarlı'yı bu hizmetinden dolayı tebrik eder ve bu hizmetinin gufrân-ı İlâhî'ye vesile olmasını temenni ederim. Ancak bu tercüme konusunda bazı sözlerimiz olacaktır. Şöyle ki:

1—Sayın Gölpınarlı tercümede Konya Mevlânâ Müzesinde 2118 numarada kayıtlı yazma nüshayı esas aldığını söylüyor (bak.s.23) Halbuki karşılaştırdığınız da göreceksiniz ki Prof. Dr. Bedüzzaman Fûruzanfer'in 1960 yılında tahkikli olarak bastırılmış olduğu matbu nüshayı esas almıştır. Tercümenin sonundaki açıklamalar bölümü de bunun canlı şahididir. Çünkü aynı üslup ve aynı şeyler Fûruzanfer baskısında mevcut olduğu halde yazma nüshada yoktur.

2—Tercüme sırasında Tasavvuf İstilahında hoş karşılanmayacak cinsten tercüme ve kelimeler kullanılmış, Tasavvufi Terimler tercüme edilmiştir. Halbuki Tasavvufi Terimler tercüme edilmez, ancak tarif edilirler. Misal vermek gerekirse Tasavvuf İstilahında mestlik, coşku ve cezbe diye tarif edilen "**Sekir**" kelimesi, sarhoşluk diye tercüme edildiği gibi, "**Zikir**" kelimesi de, anmak, hatırlamak ve yâd etmek kelimeleriyle tercüme edilmiştir. Ahmed kelimesi bir şahsa isim olarak verilmişse, o şahsın adıdır, bütün dillerde Ahmed olarak telaffuz edilir, özel bir isimdir, "Güzel, güzellik ve güzel şey" diye tercüme edilemez.

3—Edebî bir üslup olarak çoğu kez devrik cümleler ve uydurukça kelimeler kullanılmış olduğu için, okuyucunun anlaması âdeta zorlaştırılmıştır.

4—Maârif pek muhtasar, yani özet bir eserdir. Seyyid Burhaneddin Hz.leri sohbet sırasında mevzuya delil teşkil etmesi gayesiyle şahit olarak getirmiş olduğu âyet-i Kerîme ve Hadîs-i Şeriflerin sâdece konuyu ilgilendiren bölümlerini (istişhad kısmı) almıştır. Yani âyet ve hadisleri tam olarak almamış, ancak püf noktası dediğimiz, konuya delil teşkil eden az bir kısmı almıştır. Tercüme ise metne sâdik kalınarak muhtasar yapıldığı için, okuyucunun anlaması bir hayli zorlaşmıştır.

MAARİF

Seyyid Burhâneddin Tirmizî

Tercüme

Ali Rıza KARABULUT

Yüce Allah (bir Kudsî hadiste) şöyle buyurmaktadır : "Ben, kulumun beni zannettiği gibiyim. Kulum beni zikrettiği zaman, ben onunla beraberim. Eğer o beni kendi nefsinde (gizlice) zikrederse, ben de onu kendi zâtımda gizlice zikredip anarım. Eğer kulum beni bir topluluk içinde zikrederse, ben de onu, topluluktan daha hayırlı bir topluluk içinde zikredip hatırlarım. "¹

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de : **"İman eden ve zürriyetleri de iman ederek kendilerine tâbi olanlar (var ya!) işte biz, onların nesillerini de kendilerine katarız. Onların amellerinden hiç bir şeyi de eksiltmeyiz"** buyurmuştur. (Tur 21)

(Sevgi ve Dostluk)

Yüz müslüman birbirleriyle sevişip dost olsalar, dikkat ediniz! Bu yüz kişiden hangisinin makam ve mevki daha yüce, hangisi daha üstündür? Aralarında farklı muamele olmasın diye, yüzünü de aynı makam ve mevkiye yükseltirler. **"Onların amellerinden hiç bir şey eksiltmeyiz"** (Tur 21) Hepsi de aynı derecede olsun diye, derecesi yüksek olanı, aşağı derecede olanların mertebesine indirmezler. Yüksek derecede olanların yüzü suyu hürmetine, öbürlerini de lütuf ve bağışta bulunarak aynı dereceye yükseltirler.

(Nankörlük)

Yüce Allah (Ey Muhammedi..):

"Tek (bir kişi) olarak yaratıp, kendisine geniş servet, mal mülk ve gözü önünde duran oğullar verdiğim, kendisi için nimetleri ayaklar altına serdiğim o (nankör) kimseyi (cezalandırmayı) bana bırak" buyurmuştur. (Müddessir 11-14)

Hani birisi bir adamı cezalandırmak istediğinde, kılıcını kınından çıkarıp hücum etmek ister, arabulucu kimse ise iki eliyle onun eteğine sarılır. Adamcağız:

"Bırak beni! Öcümü, intikamımı alayım. Ben ona yardımlarda bulunarak kabilesinin önder kişisi hâline getirdim, mal mülk verdim, her taraftan ona sayısız ihsanlarda bulundum, yüzbinlerce iyilik ettim, bütün bunları benimle ve benim dostlarımla savaşa girişsin, onlara karşı gelsin, böbürlendikçe böbürlensin, diye mi yaptım" der.

Yüce Allah, sonsuz rahmet ve merhamet sahibi olduğu halde onu

1 Buhari Tevhid 15; Tirmizi Duâ 131; Maârifin metninde bu hadîs-i şerif biraz daha muhtasar olarak geçmektedir

cezalandırmayı murad etsin de, o kimse rahmet denizinin eteğine sarılmasın. Artık bu ne rahmettir, bu kul ise ne biçim bir kuldur, hangi rahmet kapısından kovulup sürülmüştür ki, O: "**Bırak beni!**" diyerek rahmet eteğini ondan çeksin?

(Allah Korkusu ve Güzel Ahlâk)

Yüce Allah : "**Eğer biz bu Kur'an-ı bir dağa indir şeydik, şüphesiz ki onu, Allah korkusundan baş eğerek, parça parça olmuş görürdün...**" buyurmaktadır. (Haşr 21)

Eğer Peygamberlerin ve Evliyanın Kur'an'da anlattığımız güzel huyları, ahlâk güzelliikleri, iyi davranışları, tebliğleri dağlara ulaşıp onlar bunun muhatabı olsalardı; dağlar, merhametli annelerin gönüllerinden daha merhametli bir hâle gelir, ne bir şeyi kırıp döker, ne de bir şeyi parçalar, sanki dostun eti ve derisi gibi olurlar, onlarda sertlik, kabalık, serkeşlik, katılık ve yabancılık gibi bir şey kalmazdı. Peygamberlerin ahlâkındaki son derece yumuşaklık ve son derece merhamet/ilik sebebiyle dağların ve taşların en küçük parçalarından şefkat sütü coşar, rahmet ve merhamet meydana gelir, böylece dağlar ve taşlardaki sertlik, kabalık, katılık ve yabancılık yok olup giderdi.

(Öfke)

Hak sözün, doğru sözün mutlaka söylenmesi gerekir, ama öfkeli iken söylenmemelidir. Çünkü o söz, öfke ateşi yüzünden yakıcı ve yandırıcı bir hâle gelir. Zira kapı ve duvar gibi katı cisimler bile gönüldeki kırgınlık yüzünden, kişinin öfkeli zamanında öfkelenip ateşli bir hâle gelir. Gönül tandırından sıcak ekmek veya sıcak yemek gibi çıkardığın söz, nasıl olurda kızgın olmaz?! Eğer söylediğin o söz, bir şekle bürünüp karşına çıksaydı, yakıcılığı yüzünden ona elini dokunduramazdın. Şimdi biraz bekle, hele o ekmek soğusun, o öfke geçsin! Ekmek, hayat devam ettiren bir gıda olduğu halde, yakıcı derecede sıcak iken, birinin ağzına koysan, o kimse aç bile olsa, ağzından çıkarıp atar, o ekmekten ve onu yemekten de mahrum kalır.

Allah kendisinden razı olsun. Hazret! Ali, savaş sırasında bir kâfirin üzerine saldırdı, onu yakalayıp öldürmek istediği sırada kâfir, Ali'nin yüzüne tükürdü, hem de öyle tükürdü ki, mübarek yüzünü kapladı. Bunun üzerine Hz. Ali hemen kılıcını elinden bıraktı ve öldürmekten vazgeçti. Etraftan sesler yükseliyordu :

"Ey Müminlerin Halîfesi! Bu kılıç Allah'ın kılıcı değil mi? Bu kılıç Allah'ın Zülfikarı değil mi? Bu düşman Allah'ın düşmanı değil mi? Neden öldür mey ip bıraktın? O sana saldırsaydı, onun saldırmasına karşı durmasaydın, seni öldürmek için hiç düşünüp çekinir miydi? Senin yaptığın gibi yapar mıydı? Sen niçin öldürmekten vazgeçtin? Sen ne diye Hakkın kılıcını elinden bıraktın?" diyorlardı. Hz. Ali ise;

"Evet, doğru söylüyorsunuz, bu kılıç Hakkın kılıcıdır. Hakkın Zülfikarıdır, düşmanla savaş yapmak ise Allah'ın emridir, fakat o benim yüzüme tükürünce bu hareket nefsim ağır geldi, Allah için çektiğim kılıç, nefsim ve öfkemle bulandı. Allah için öldürecekken; tükürmesinden dolayı nefsim için, öfkemi dindirmek ve nefsimi tatmin etmek için öldürecektim, böyle yapmamak için kılıcımı elimden attım ve öldürmekten vazgeçtim" dedi, bu sözleri işiten kâfir, hemen şehâdet parmağını kaldırarak :

"Bana iman bilgisini anlat!" dedi ve bu yüzden kendisi ile beraber

kabilesinden on sekiz kişi daha Müslüman oldu.²

İsa Aleyhis-Selam'a öfke konusunda sorular sordular:

"Allah'ın yarattığı şeylerin en güç, en çetin, en zor, en korkunç olanı nedir?" dediler. O:

"Öfke evidir, çünkü o ev, ateşle dolu cehennem gibidir" dedi. Yine Ona :

"Ey Allah'ın Resûlü! Allah'ın yaratmış olduğu o öfke ateşi ne ile söndürülür, ne ile söğütülür?" diye sordular.

"Her kim öfkesinin ateşini yatıştırıp söndürürse,o ateş de hemencecik yatışıp söner" dedi.³

(Kendisini Akıllı Zannedenler)

Bir çok kimse vardır ki, dünyalık yüzünden onlarda katılık, sertlik, cimrilik, aşırı mal sevgisi görülmez, dünya malına fazla değer vermezler. Altını, gümüşü, atı, katırı saçıp dökerler, bunları bağışlamasını, başkalarına yardımcı olmayı, sadaka vermeyi bilirler, fakat akıllarına güvenirler, akıllı olduklarını zannederler, bu konuda cimrilik ettiklerinin farkında bile olmazlar. Kendi akıllarını beğenmiş olan bu tür insanlara bir söz söylense veya bir işin yapılması tavsiye edilse şöyle derler:

"Eğer bu söze uyup o işi yapacak olursak, halk bizi akılsız zanneder ve bize gülerler, aklımızla alay ederler" Böyle kimseler azıcık bir akılla kendilerini pek yüce ve pek akıllı sanırlar. Halbuki kendilerinden daha çok akıllı kimselerin bulunacağından habersiz oldukları için bu duruma düşmüşlerdir.

(Cennet Ehli)

Peygamber Aleyhis-Selam : **"Cennet ehlinin çoğu akı az (bülh) olan kimselerdir"** buyurmuştur.⁴

Doğuştan geri zekalı olan kimse ile, büyük bir akla sahip üstün zekalı bir kimseyi görüp kendi aklını küçümseyen, kendisini akı az sayan kişi arasında fark vardır. İşte geri zekalı kişi ile üstün zekalı kişiyi mukayese ederek değerlendiren ve kendi aklını üstün zekalıya göre az bulan insan, Allah adamı olup, kendisinden aşağı derecede olan kimseye akıl verir, kendisinden üstün zekalı kimseden ise akıl alır, fikir kapar. Yukarıdaki hadîs-i şerifte akı az olan kimselerden murat bunlardır. "Üstün zekalı kimselerin, akıllarına fazla güvenip, diğer akıllara kıymet vermedikleri sebeble bazan sapıttıkları ve doğru yoldan ayrıldıkları olmuştur."

(Karısının Güzel Hasletlerini Gizlemek)

Bir kimse karısının güzelliğini ve güzel huylarını, iyi hasletlerini herkesin yanında söyler, övüp dururdu. Bu adama:

2 Bu kıssayı Mevlânâ Celâleddin Rûmî Mesnevî'nin birinci cildinde manzum olarak anlatmıştır.

3 Hz.İsa'nın öfke konusundaki bu sözleri, Mevlânâ'nın Mesnevisinin üçüncü cildinde aynen geçmektedir.

4 Sünenü'l-Evzâî s.681 Hadis 2199; İhyâül-Ulûm 4/126; Câmiu's-Sağîr 1/52, 2/14; Künûzü'l-Hakâyık s.17; Keşfü'l-Hafâ 1/186 H.495.Hadis Mürseldir. Bu hadisi Beyhakî, Bezzar ve Deylemî de rivayet etmiştir. Hadis-i Şerifteki "Bülh" kelimesini şöyle yorumlayanlar olmuştur : "İyilik yapmayı âdet edinen, kötülük yapmayı ise bilmeyenlerdir" (S.Evzâf s.681).

"Bir kimsenin; karısının iyi huylarını güzel hasletlerini yabancıların yanında anlatmasını Peygamber Aleyhis-Selam yasakladı, sakıncalı gördü"⁵ dediler. Adamcağız bu söze kulak bile asmadı, Peygamber Aleyhis-Selam'ın maksadı hiç kimsenin o kadına göz koymamasıdır, dediler. Bir müddet sonra birisi, o güzel hasletlerinden dolayı, o kadına tamah edip göz koydu ve aldattı. Bunun üzerine karısı elinden giden kimse, karyı aldatıp kaçırın kimseye :

"Beyefendi bana bak! Ben karıma gönül vermişim, onun güzelliğini ve güzel huylarını her zaman övüyordum, ben onu bu saydıklarımın daha iyi, daha güzel ve daha hoş olarak görmüşüm, böylece de bilmekteyim, şimdiye kadar hiç açıklamadığım güzel hasletlerini de sana anlatmak ve açıklamak isterdim, fakat değil mi ki sen bu işi yaptın, karımı aldatıp kaçırdın, elimden aldın, Allah'a yemin olsun ki öbür hasletlerini sana söylemeyeceğim " dedi. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Ey kulum! Benim katımda, sana verdiğim şu bilgilerden, hünerlerden ve akıllardan daha üstünü, daha güzeli ve daha iyileri vardır. Sen kardeşindekine bir tek huyu, bir tek kusuru, eksikliği anlayıp bildin de, müşteri buldum deyip ona tamah ettin; başka kusurları bildermemi beklemedin, böyle yapmasaydın, o kusuru dile dolayı orada burada söylemeseydin, diğer kusurlarını da sana söyleyecektim ama artık söylemem çünkü aşâğılık duygusuna kapıldın ve hainlik yaptın" **"Allah hâinleri sevmez"** (Enfal 58)

(Haset)

Yüce Allah bir kimseye Peygamberlik, ilim ve servet gibi nimetler verirse haset etmemek gerektir. Nitekim Şuayb Aleyhis-Selam, bir gün ümmetine Allah'ın sayısız nimetlerini anlatmaya çalışırken :

"Birisi size ayakkabı hediye etse onu seversiniz, Peki size ayak verene niçin yabancı kesilirsiniz? Birisi size külah hediye etse ona dost olursunuz, Peki size baş ve akıl verenden niçin yüz çevirirsiniz? Birisi size bir yüzük hediye etse, ona âşık olur, önünde el pençe divan durursunuz, Peki size el ve ayak vereni, parmaklar bağışlayanı niçin tanımazsınız?" diyerek Allah'ın nimetlerini sayıp döktü de, dinleyenler:

"Biz Allah'ı seviyorduk verdiği nimetlere de şükrediyorduk, fakat değilmi seni Peygamber olarak gönderdi, bu mucizelerle ve bu kudretle seni bizden üstün kıldı, bu sebeble ona (Allah'a) düşman olduk" dediler. Bunun üzerine Şuayb Aleyhis-Selam :

"Ben sizden ayrı değilim ki; beni peygamber olarak seçip gönderdi ama beni seçmekle hepinizi de seçmiş oldu, yalnız beni seçmiş değildir, bunu canınıza minnet olarak bilmeniz gerektir" dedi.

Meselâ: Tehlikeli bir yol üstünde yatıp uyursun, birisi eliyle bir tarafına dürterek : **"Kalk! Burada uyumak tehlikelidir!"** der. O kimsenin dürtmesini önce gönül duyar, sonra da gözün, diğer organların henüz haberi bile yoktur. Biraz sonra bütün organların harekete geçer ve o tehlikeli yerden kurtulur. Öbür organlar hiç bir zaman :

"Ey gönül, biz gitmeyiz sen git! Ey göz, biz gitmeyiz sen git! Çünkü

⁵ Bu söz, Peygamber Aleyhis-Selam'ın : "Her kim bir kadını bir erkeğe tavsif eder, o erkekte bu kadının fitnesine uğrar ve onunla ilişki kurarsa, o tavsif eden kimse, Allah'ın gazabına uğramadan dünyadan gitmez..." hadis-i şerifine telmihtir. (Kitâbü'l-Vesâil 3/1297).

önce sizi uyandırdı" demezler.

Yahut ta öldürücü bir zindanda bulunan kimse, önce elini sağa-sola atar, bulduğu deliği genişletmeye başlar, diğer organlar : **"Ey el, deliği genişletme! Önce sen çıktın, biz çıkmak istemiyoruz"** demezler. Ancak hareket etmek kabiliyeti kalmamış, ölmüş bir organ olursa, o başka, aksi halde bütün canlı organlar sevinirler ve:

"Önce bir el ile dışarı çıkmaya yol buldun, sonra bizi de kurtardın" diye teşekkür ederler. Başarıya ulaştıran ise Allah'tır.

Bütün kâfirler şu sözü söylerlerdi: **"Bizim malımız, mülkümüz, soyumuz-sopumuz, güzelliğimiz, aslımız, boyumuz, posumuz, Muhammed'den daha üstündür. Nasıl olurda Peygamberlik ona gelir?"**

Onlarda nur olmadığından içteki nurdan haberleri bile yoktu. Şimdi sen dış görünüşü süsleyip, içini (içyüzünü) bırakıyorsun. Nitekim bir şâir:

**"Can içte yoksul, görünüş ise dışta düzgün,
Nefis fazla yemekten, sindirim bozukluğuna uğramış,
Cemşid ise kahvaltı etmemiş, geceden aç!
Şimdi hemen derdine derman bulmaya çalış ki, Mesih'in yeryüzünde.
Mesîh göğe çıktı mı, derman da gitti-gider" ⁶**

Görünüş, tabiat, heva ve heves faresi, gönlünün kuyusuna düşmüş, bu pislîği temizlemek için tertemiz olan Âb-ı Hayata elin ulaşabilir mi? Nitekim yüce Allah: **"Ey iman edenler! Müşrikler ancak bir necisdir"** (Tevbe 28)

"Ona (Kur'an'a) ancak temiz olanlar dokunabilirler" buyurmaktadır. (Vakıa 79)

Yani temiz söze, temiz can gerek.

Kur'an yayını çekmek için Zaloğlu Rüstem⁷ gibi pehlüvan olmak gerek. Zülfikar kılıcını sallayıp, kâfirlerin boyunlarını vurmak için Hz.Ali'nin pazusu gerek. Anadan doğma kızların bikrini izâle etmek için ise, hakîkî erkek olmak gerek, çünkü bu işler kadınların, kadınlığa özenenlerin, iktidarsızların işi değildir. Senin canın olmazsa nasıl olupta sözünde can olacaktır. ?

(Suret ve Mânâ)

Kitaplarda yazılı olan fıkıh, vaaz, tefsir ve daha başka ilimler yok mu? **"İşte biz sana da (ey habîbim) böylece tarafımızdan bir ruh (Kur'ân) vahyettik. Halbuki (vahiyden önce) kitap nedir iman nedir bilmezdin..."**(Şûra 52) âyetinde olduğu gibi, hepsi de suretten başka bir şey değildir. Mesela duvara on tane at resmi yaparsın, fakat hiç bir şeye yaramaz, çünkü canı yoktur. Sen canlı olursan, sözün de canlı olur. Şu halde bunun çâresi herkeste mevcut olan ruhtan başka ebedi ruhu elde etmek için, içini temiz tutman gerekir, çünkü o ruh, sende olgunlaşmamıştır, olgunlaştı mı sende birşeyler belirmeye başlar. O ruh aslında olgundur ama, sende olgunlaşmamıştır. Nitekim güneş ışınları, pencere ne kadar ise, o kadar içeri vurur, testi ne kadar ise, denizden ancak o kadar su alabilir, ama sen olgunlaştın mı, görürsün ki içine bir şeyler düşmeye başlar, fakat bu pisliklerden hiç birisi sana zarar veremez ve sen de eğleşemez.

⁶ Bu şiir, Hâkânî'nin kasîdelerindedir. Bak.Divân-ı Hâkânî, Tahran 1338 sayfa 5. Şiirde geçen "Cemşid" ise efsânevi bir kahramanın adıdır.

⁷ Zaloğlu Rüstem, Pehlüvanlıkta meşhur olmuş efsânevî bir kahramandır.

Gözlerinin iyi görmesi, kulaklarının iyi duyması için kendini Tabib olan İsa'ya ⁸ teslim etmiyorsun da, anadan doğma kör olan (Tabib olmayan) kimseye nasıl teslim ediyorsun, bundan ne fayda elde edebilirsin? Dünya ehlinin lâıyk olduğu da ancak böylesine adamların yaptığı işlerdir, bunlar âlemde olmayacak, yapılmayacak işler yapar dururlar, etrafındakilere de: **"Bana bütün gücünüzle yardım ediniz!"** (Kehif 95) diyerek yardım isterler.

Bir kimse büyük bir kötülükte bulunmaz, derdine de derman arayıp bulursa, iyi bir iş yapmış olur. Fakat büyük kötülüklerde bulunur, dermanını da arayıp bulmazsa, bu davranış düşmanlığın en büyüğüdür. Mesela satranç oyunu çocuklar tarafından oynanırsa; atı şah yerine koyarlar, şahı da vezirin yerine dikerler. Nitekim bir şâir:

"Âşıklardan hiç bir kimse aşk yolunda; nâmını sânını ve suret mülkünü yok etmedikçe mânâ mülküne (maşukuna) kavuşamaz" demiştir. ⁹

Nefsin devleti bir başka şeydir. Eğer istersen onun devleti ne şeydedir ve nerededir, sana söyleyeyim. Peygamber Aleyhis-Selam, bütün günlerini ibâdetle geçirmek isteyen Osman İbni Maz'una hitaben:

"Ey Osman! Allah'tan kork, hanımının sende hakkı vardır. Kendi nefsinin sende hakkı vardır..." buyurmuştur. ¹⁰

Birazcık nefsin de hakkını ver, fakat fazlasına gelince ne işin var onunla? Ama ruh olmasaydı ne değerin olurdu. Nefsin görevi ancak kulluk yapmaktır, bunun dışında bütün işler, gönül sırrı olan ruha aittir. Kendi kendinle şöyle bir karara varman gerek:

"Bütün bu organlar, el-kol, parmaklar, eklemler, duyular, mide, ciğer vesaire gibi büyük küçük bütün parçalar, bana emanet verilmiştir. Şüphesiz ki bunları birgün benden geri alacaklar, geçici hayatla ilgili bütün şeyler, iç ve dış bütün duyular, bana iki günlüğüne verilmiş emanet şeylerdir" demelisin, senin neyin varsa, manevî âlemle, iç âlemle ilgilidir.

(Allah Dostları, Veli Kimseler)

Allah dostlarıyla, erenlerle, velilerle konuş, nitekim Kur'an'da: **"Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik"** buyrulmuştur. (Enbiya 107)

Onlarla konuşmak, rezil ve alçak kişilerle konuşmaktan daha iyidir. Allah dostları ve veli kimseler ayıpları örtücüdür. Sana pek büyük görünen şeyleri onlara söylersen, bu şey onlara tuhaf gelmez. **"Şu yumruğunu sallama, bayrağa (saygıdeğer bir şeye) vuracaksın!"** diyerek sana öğüt verirler, fakat zorlamazlar, nitekim Kur'an-ı Kerim'de:

"Biz seni onların üzerine gözetleyici olarak gönderdik, sen onların vekili de değilsin" buyrulmaktadır. (Enam 107)

Böylece azab görecek olan nefis, hem yanmakta ve hem de: **"Daha yavaş yak, zira pek fazla yanmaya tahammülüm yok"** demektedir. Yahutta

⁸ Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın Tıbbî Mucizelerinden bahsedilirken Hz. İsa'nın kendi ifadesiyle: "Size Rabbiniz tarafından bir elçi olarak gönderildim. Size çamurdan bir kuş sureti yapar ona üflerim, Allah'ın izni ile o, hemen kuş oluverir. Yine Allah'ın izni ile anadan doğma gözü kör olan kimseyi ve alaca tenli hastayı tedavi edip iyileştirir, ölüleri de diriltirim. Ayrıca evlerinizde ne yeyip ne biriktirdiğinizi de size haber veririm. Eğer iman ederseniz sizin için bunda bir ibret vardır" buyurmaktadır. (Âl-i İmran 49) İşte Seyyid Burhaneddin Hz.leri, bu âyet-i Kerime'ye işaretle Hz. İsa'yı gerçek bir hekim ve manevî bir tabip olarak göstermektedir.

⁹ Bu şiir, Hakîm Senâî'nin Kasîdelerindedir. Bak. Dîvan-ı Hakîm Senâî, Tahran 1320, sayfa 192.

¹⁰ Bu hadis-i şerif, Buhârî Savm 2/245, Nikah 6/152; Müsned 6/268 de rivayet edilmiştir.

hacamatçıya (vücuttan kan alan tabibe) :

"İğneyi daha yavaş batır ve daha yavaş çek, zira pek fazla incinmeye tahammülüm yok" diye söylenmektedir, fakat vücutta tek bir kıl bile kalsa, ateşin onunla işi var demektir. Fakat yeryüzünden siyah yüzlü çirkin suratlı ölümü çıkarıp kovmadıkça sana rahat yoktur. Nitekim Hakim Senâî şöyle demiştir: Şiir:

"Âşık'ın canı soluk alıp verdikçe şu âlemi ateşe verir. Şu aslı olmayan âlemi (dünyayı), zerreler gibi birbirine katıp, kırar geçirir" ¹¹

(Muhabbet ve Sevgi)

İki kimse arasında muhabbet meydana geldiği zaman, bunlardan birisi ya onu kendi yanına çeker, yahut ta öbürüsü onun yanına gider. Değilmi ki gaye kavuşup buluşmaktır, ister sen onu bul, ister o seni bulsun bir fark yoktur. Kur'ân-ı Kerîm'in bir çok âyetinde geçen **"Söyle"** emri; söz memesinin ağzı tomurcuklandığı zaman verilir, o zaman insan, sözünü dinleyecek birisini arar. Eğer söz memesi tomurcuklanmaz ise: **"Allah'tan daha çok, sözünü yerine getiren kim vardır?..."** âyetinin sırrı tecelli eder.(Tevbe 111)

Süt ile adamı beslemeye çalışırlar fakat incitip, gönlünü kırarlar, ama hukukunu da gözetirler. Nitekim Kur'ân-ı Kerîmde:

"Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda ruhlarını alır. Bu suretle haklarında ölümle hükmettiği ruhu tutar, ötekini belirli bir vakte kadar bedenine geri salıverir. Şüphe yok ki bunda iyi düşünecek bir kavim için ibretler vardır" buyurmaktadır. (Zümer 42)

Eğer civciv tam olgunlaşmış ise, tavuk gagasını vurarak yumurtayı parçalar. Nitekim: **"Şu halde onları affet, bağışlanmaları için duâ et!.."** âyetinde olduğu gibi, sana beddua eden bendim, merhamet eden de benim, bu da bana düşer. Nitekim **"Ey insanlar! Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz, ancak bir tek kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir"** buyrulmuştur. (Âi-i İmran 159; Lokman 28)

İki tende bir can olduğunu hiç duydunuz mu? Nitekim Kur'ân-ı Kerimde yüce Allah: **"Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler"** buyurulmuştur. ¹² (Mâide54)

Muhabbet bilgisi, Allah dostlarıdır. Her kimden hakkın muhabbet bilgisini duyarsan, bil ki o kimse Allah dostudur. Nitekim şâir şöyle demiştir:

**"Aşk yüzünden her nefeste bir başka secdedeyim ben
Varlık âleminde, başka bir varlık tozuyla tozmadayım ben
Bir an kendi varlığımdan yok olup kaybolursam
Eğer diriysem, bir başka varlık sebebiyle diriyim ben"** ¹³

Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de:

"Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir nur verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkmayan kimse gibi olur mu?" buyrulmuştur. (En'am 122)

Rubâî :

11 Bu şiir, Hakim Senâî'nin Divan'ından iktibas edilmiştir.

12 Seyyid Burhaneddin Hz.lerinin bu sözlerinde "Vahdet-i Vücut" nazariyyesine telmih ve işaret vardır.

13 Bu şiir, Ferîdüddin Attâr'ın Muhtâr-Nâme isimli eserinden iktibas edilmiştir.

"Eğer gönlünün arzuları beni öldürmek istiyorsa

Dünyada dileğim senin gönlünü razı eylemektir.

Gönlün her neyi istiyorsa, söyle ben kuluna

Söyle ki gönlün her neyi istiyorsa, bu kulun onu yapsın" ¹⁴

Şimdi sen kendi kendinin incisi ol. İnci senin oldu mu, artık başkasının olmaz. İnci, pâdişâhın hazînesinde olur, pâdişâhın kendisi de inci kesilirse, inci o zaman inci olur.

Eğer kişinin bütün varlığı miraç olursa, ne güzel; fakat miraç o kimseden gayri oldu mu, tam miraç olmaz. Nitekim bir kudsî hadîs-i şerifte: **"Eğer sen olmasaydın, âlemleri yaratmazdım"** buyrulmuştur. ¹⁵ Necm Sûresi'nde ise: **"Muhammed'in gözü kaymadı ve kamaşmadı, andolsun ki o, Rabbinin en büyük âyetlerinden bir kısmını gördü"** buyrulmuştur, (âyet 17)

Bir Şâir de şöyle demiştir

"Sen Sensin, ben de benim, böyle söylemeye imkan yoktur. Sen Bensen, Ben de Senim, işte budur vuslat!"¹⁶

(Oruç)

Oruç tutmaktan daha üstün bir ibadet yoktur. Çünkü yüce Allah: **"Oruç benim içindir, onun mükâfatını ancak ben veririm"** buyurmuştur.¹⁷ Bir kimse bütün ibâdetleri yerine getirirse, fakat midesini doldurup uyuşa, hiç bir dereceye ulaşamaz. Fakat orucu gereğince tutarsa, başka ibâdetlerde kusuru olsa bile, yine de belli bir dereceye ulaşır. Ama oruca da yavaş yavaş alışmak gerekir ki, sağlığa zararlı olmasın, kişi işinden gücünden kalmasın. Çünkü bize bu bedeni iş-güç görmeğe âlet olarak vermişlerdir.

(Tefekkür ve Zikir)

Tefekkür ve zikir'e zarar vermemesi ve usanç gelmemesi çin tenhâ bir yer bulmak ve yalnızlığı seçmek gerekir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: **"Onlar boş söz işittikleri zaman, ondan yüz çevirirler ve "Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz size. Size selam olsun. Biz, kendini bilmezleri arkadaş edinmek istemeyiz, derler"** buyrulmaktadır. (Kasas 55)

Kabuk durumunda olan boş söz duymak, dinlemek; ceviz kabuğu gibi sert maddeler yemek, nasıl ki mideyi zayıflatırsa, tıpkı onun gibi, boş söz de gönlü zayıf bir hale getirir. Özden ibaret olan güzel söz ise; gönlü kuvvetlendirir. Kul, yüksek dereceler kazanıp Allah katına ulaştı mı, ondan sonra melekler bile onun ulaştığı mertebeye ulaşamazlar. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de:

¹⁴ Bu rubainin kime ait olduğu tesbit edilememiştir.

¹⁵ Bu Kudsi hadisi Şerif için bak. Şerhu't-Taaruf 2/46; el-Lü'lüü'l-Mersû sayfa 66; Keşfü'l-Hafâ 2/214 Hadis 2123; Ehâdisü'l-Mesnevi sayfa 172. Muhaddisler bu hadîs-i şerifi bu lâfızla sahih olarak görmeseler bile, Deylemi'nin İbni Abbas (r.a.)'tan rivayet ettiği: "Cebrail bana geldi de, ey Muhammedi Sen olmasaydın Cennet ve Cehennem yaratılmazdı " hadisinin sahih olduğunu kabul etmişlerdir. (Aliyyü'l-Kârî, M. Kebir, İstanbul 1289 s. 67-68)

¹⁶Bu şiirin kime ajt olduğunu tesbit edemedik.

¹⁷ Bu Kudsî Hadîs-i Şerif için bak. Buhârî Savm 2, Tevhid 35, Libas 78; Müslim Sıyâm Hadis 164, 165; Nesâî Siyam 41, 42; İbni Mâce Edeb 58.

"Melekler şöyle derler: Bizim her birimiz için bilinen bir makam vardır. Şüphesiz ki biz o makamlarda sıra sıra dururuz ve Allah'ı zikir u tesbih ederiz" buyrulmuştur. (Saffât 164-166)

Hani şöyle derler: Yolun sonu yoktur, yol dedikleri menzildir, duraktır. Vuslat şehrine ulaştığın zaman, o şehirde yürü yürü, zira burada yürüyüşe son yoktur. O'nun tuzağına düşmeyen ceylanlar, hayvanlardan da kötüdür. Çünkü hayvanların etleri yenir veya yük taşırlar, zira bunlar ona da yaramazlar, hatta daha da kötüdürler. Nitekim yüce Allah:

"Zira onların (insanlar ve cinlerin) gönülleri vardır, ama onunla gerçeği kavrayamazlar; gözleri vardır, fakat onlarla göremezler; kulakları vardır, ama onlarla işitemezler. İşte onlar hayvanlar gibidirler, hatta daha da sapıktırlar" buyurmaktadır. (A'raf 159)

Ama yüksek mertebelere ulaşan kimselere gelince, bunlar tamamıyla can, hem de işitip anlayan candır, belki bunlar büsbütün nur ve bir kavrayıştır. Nitekim baştan sona Allah kelamı olan Kur'an; falan ayda ve falan günlerde inmiştir, denilmesi yerine, müminlerin gönüllerine inmiştir, demek daha uygundur. Nitekim yüce Allah: **"Onlar öyle insanlardır ki, Allah onların gönüllerine iman vermiş ve kendi katından bir ruh ile onları desteklemiştir"** buyurmaktadır. (Mücâdele 22)

(Sevgi)

İnsanın gönlündeki iman, gökte parlayan dolunaya benzer. Kur'an ise nur gibi akıp gitmektedir. Nitekim Câfer-i Sâdık Hz.leri: ¹⁸ **"Sevgi,sevgilinin emrinde hayatı yok etmektir"** demiştir.Bazıları ise:

"Sevgi, Allah'tan başka ne varsa, hepsini unutmaktır" demişlerdir.

Davud Aleyhis-Selam da: **"Ey Rabbim! Sen her hastalığa bir deva yarattın, Seni sevenlerin devası nedir?"** diye sorduğunda, yüce Allah: **"Beni sevenlere benimle buluşmaktan ve bana kavuşmaktan başka bir deva yoktur"** buyurmuştur.

(Hilim)

Hakim Senâî'ye: ¹⁹ **"Hilim nedir?"** diye sorulduğunda: **"Hilim büyüklenmeyi terk etmek, mütevazi olmaktır"** diye cevap vermiştir.

18 Câfer-i Sâdık, Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynel Âbidîn'in oğlu Muhammed Bakır'ın oğludur. Yani Hz. Ali'nin beşinci göbek torunudur. Annesi ise, Hz.Ebû Bekir'in oğlu Muhammed'in oğlu Kasım'ın kızı olup adı Ümmü Ferve'dir. Câfer-i Sâdık Hz.leri 83 Hicri yılında Medîne-i Münevvere'de doğmuştur. Babası Muhammed Bakır Hz.lerinin en büyük oğludur. Babasından ilim tahsil etmiş ve zamanın büyük âlimlerinden olmuştur. İmam Azam Ebu Hanîfe Hz.leri dahi Câfer-i Sâdık'tan dersler almıştır. Emevîlerin yıkılmasından sonra kendisine yapılan Halifelik tekliflerini de kabul etmeyen Câfer-i Sâdık Hz.leri 148 Hicrî tarihinde 65 yaşında olduğu halde vefat etmiş ve Medîne'ye defnedilmiştir.

19 Gazneli Hakim Senâî diye meşhur olup 473 Hicrî yılı civarında Gazne'de doğmuştur. Muntazam ve ciddi bir tahsil görmüştür. Gençliğinde Belh, Serahs, Nişabur, Merv ve Horasan gibi ilim merkezlerini dolaşmıştır. Senâî amelen Hanefî, itikaden ise "Ehl-i Sünnet Ve'l-Cemâat" mezhebinde idi.

Hakim Senâî coşkun bir aşk ve tasavvuf şâiridir. Onun onbeşbine yaklaşan Divânı ile onbin beyit civarındaki "Hadîgatü'l- Hagîga ve Tarîgatü's-Şerîa" isimli eserleri, tasavvufî ve ahlâkî birer eser olup, tasavvuf konusunda yazılmış olan mesnevilerin ilki sayılabilir. Hakim Senâî: Attar, Sadî, Hafız Şîrâzî, Mevlânâ ve Seyyid Burhâneddin Tirmizî gibi, kendisinden sonra gelen şâir ve ilim adamlarına büyük etki yapmıştır. Hatta Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî:

"Attar Ruh idi, Senâî onun iki gözü, biz Senâî ile Attar'ın arkasından geldik" demiştir.

Marifet ehli ise: **"Hilim, Peygamber Aleyhisselâm'ın ahlâkına ve sünnetine uymaktır"** diye tarif etmişlerdir.

(Velayet)

Ebû Saîdi'l-Kuraşî'den²⁰ rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: **"Peygamberlerin uğradıkları musibet vahyin kesilmesi, Evliyanın uğradığı musibet kendilerinden keramet zuhur etmesi, müminlerin musibetleri ise, ibâdetlerinde kusur etmeleridir"**

Rivayet edildiğine göre, Cüneyd-i Bağdâdî'ye²¹ velayet ehlinin mertebeleri sorulduğunda: **" Iraklılarda gönül ferahlığı ve ibâdet, Horasanlılarda gönül ehli oluş ve cömertlik, Basralılarda zühd ve kanâat, Şamlılarda bilim, korku ve endişeden emin oluş, Hicazlılarda ise sabır ve Allah'a bağlılık hâkimdir"** demiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de:

"Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunan kimseler, kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında ise merhametlidirler" buyrulmuştur. (Fetih 29)

Yani menfaata dayalı olmayan bir şefkat ve merhamet, müminlerin sıfatıdır. Merhametlerinin çok olmasından dolayı: **"Falan kimsenin derdi çetin, kendi aralarında ise merhametlidirler"** buyrulmuştur.(Fetih 29)

Yani menfaata dayalı olmayan bir şefkat ve merhamet, müminlerin sıfatıdır. Merhametlerinin çok olmasından dolayı: **"Falan kimsenin derdi benim derdimdir, kendi derdimi nasıl tedavi etmeye çalışırsam, onun derdini de öylece tedavi edip iyileştirmeye çalışmalıyım"** derler. Nasıl ki ayağına bir diken batmış olsa, bütün önemli işlerini bırakıp o dikenin çıkarmaya çalışsın, din kardeşin için dahi böylece yapman gerektir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de:

"Gerçekten müminler birbirlerinin kardeşidir" buyrulmuştur. (Hucurât 10)

Mümin kimse kendisine iyilik ediyormuş gibi, mümin kardeşine iyilikte bulunur. Nitekim yüce Rabbimiz: **"Eğer başkalarına iyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş olursunuz"** buyurmuştur. (İsrâ 7)

Hulâsa: Mümin kimse, kardeşine iyilik yapmayı, kendisine yapılmış iyilik sayar. Ama bazı kimselerde bu inanç ve bu itikad bulunmayabilir. Çünkü iman iki kısımdır.

1- Allah'ın emrini büyük görüp ona saygı duymak,

2- Allah'ın yarattığı bütün mahlûkâta saygı ve şefkat göstermektir. Başka bir taksime göre de: **"İmanın yarısı sabretmek, diğer yarısı da şükretmektir"** buyrulmuştur. O toplulukta, o taraftan Hakkı yüceltmek, bu taraftan ise halkı esirgemek ve onlara şefkat etmek vardır.

Vücûdun sıhhat ve sağlıklı olması için bedendeki çekici ve tutucu kuvvetlerin, sindirim sistemi ve boşaltım güçlerinin de sağlıklı olarak çalışması gerektir. Şimdi dünya gıdalarından birazcık perhiz yapmak gerektir ki midede, dini gıdalara karşı

20 Ebu Saîdi'l-Kuraşî, sûfilerin büyüklerindedir. Kuşeyrî ve Sühreverdî gibi mutasavvıflar, eserlerinde Ebû Saîd el-Kuraşî'den nakiller yapmışlardır. Bazı tasavvufî sözleri için Hilyetü'l-Evliyâ, Risâle-i Kuşeyrî ve Avârifü'l-Maârif gibi meşhur eserlere bakınız!

21 Cüneyd-i Bağdâdî Hz.leri Evliyanın büyüklerinden olup, asıl itibariyle Nihâvendlidirler. Babasının adı Muhammed, künyesi ise Ebû'l-Kâsim'dir. 207 Hicrî yılında Bağdat'ta doğmuştur. Dayısı Seriyü Sakatî ve Hâris-i Muhasibi gibi meşhur sûfilerle sohbet etmiş ve pek çok mürid yetiştiren Cüneyd-i Bağdâdî 297 Hicri yılında vefat etmiştir. (Tezkiretü'l-Evliya s.126; Tabakâtü's- Şâfiyye s.155).

çekici ve tutucu kuvvetlerin, sindirim sistemi ve boşaltım güçlerinin iştahları açılsın, halk ise böyle yapmazlar. Meselâ: güneşli bir günde, güneş tutulmuştur, halkın görevi güneş tutulunca kılınması sünnet olan namazı kılmaktır, ama o iş, iki rekattık namazdan ibaret değildir, o tutulmayı giderecek bir şeyler de yapmak gerekir.

(Makam)

Makamdan makama, menzilden menzile geçedur, sonunda bir menzile varırsın ki oradan daha ileriye gitmek mümkün değildir. Fakat ikinci makamın, ilk makamından daha üstün ve daha iyi olması gerekir. Öyle ki ilk makam onda on nisbetinde ise, ikinci makam onikide oniki nisbetinde olmalıdır. Hem de makamdan makama hal yönüyle geçmek gerek; laf ile, söz ile değil. En sonunda bir makama varırsın ki meleklerin bile gıpta ettiği kişi olursun. Ama vuslat yolunun nihayeti vardır. Eğer bu yolun sonu olmasaydı yüce Allah: **"Allah için O'na yaraşacak şekilde mücâhede ediniz"** buyurmazdı. (Hac 78) Fakat maksadın, varılacak menzilin, kudretin ve tecellinin sonu yoktur, gaye (maksat) ise Allah'a ulaşmaktır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: **"Şüphesiz ki en son varılacak makam, Rabbinin huzurudur"** buyrulmuştur. (Necm 42)

(İman Işığı)

İman ışığının kandili, müminin sırcaya (cam'a) benzeyen bedenindedir. Arifin bedeni, mücâhede ve riyazatla sırcaya döner, iman ışığı onda dışarı vurup parlamaya başlar. Hulasa arifin bedeni öyle incilir ki **"Yaptıkları amellerine karşılık olarak onlar için gözler aydınlatıcı ne gibi şeylerin saklandığını hiç kimse bilmez"** (Secde 17) âyetinde olduğu gibi, o bir ışıktır ki insanın özüne koymuşlardır. O ışık ancak mücâhede ile görünür.

Kabuk ne kadar kalın olursa, iç (öz) o kadar zayıflar, o kadar da gizlenir. Kabuk mücâhede ile daha da zayıflar ve daralır, ışığın özü o kadar kuvvetlenir. Nitekim cevizin kabuğu ne kadar incelirse, içi o kadar dolar, badem de böyledir, fıstık ta böyle. Neyin kabuğu daha kalın olursa, içi o kadar zayıf olur. Eğer böyle olmasaydı kıymetli süs taşlarından katılığı daha az olanlara güneş tesir etmezdi. Halbuki güneş onların taşlığını daha çabuk gidermede, onları daha çabuk süslü taş hâline getirmektedir. Katılığı daha fazla olan taşlara ise güneş la'l mâdeninden daha az tesir etmekte ve onları daha geç la'l hâline getirmektedir. Şimdi halk, insan dağına konmuş olan marifet ışığının üstüne taş yığmakta, bu yüzden de güneş ışığı her gün ona vurmaktan geçip gitmektedir. Bir kimse: **"Peygamberler gönül gözüyle görürler mi?"** diye sordu. Şöyle cevap verildi:

"Hem peygamber olsun, hem de kör olsun, bu mümkün değildir." Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: **"De ki: İşte bu benim yolumdur. Ben gönül gözüm açık olarak sizi Allah'a çağırıyorum. Ben ve bana uyanlar da aynı çağırışı yapmaktayız"** buyrulmuştur. (Yûsuf 108) Eğer Kur'an'a inanıyorlarsa bu böyledir, eğer Peygamberlerin gönül gözleri açık değildi, der isek, Kuran'a aykırı söz söylemiş oluruz.

(İmtihan)

Tâlut²² ordusuyla harekete geçince dedi ki: **"Yüce Allah sizi bir ırmakla**

22 Tâlut, İsrail Oğullarının ilk Hükümdarıdır. Kırk sene kadar Hükümdarlık yaptıktan sonra M. Ö. 1040

imtihan edecektir" Nitekim: "**Dâvud, Câlût'u öldürdü**" buyrulmuştur. (Bakara 249, 251). Gönül Davud'u, Nefs-i Emmareyi öldürdü. Hulasa yüce Allah gönül Davud'una saltanat bağışlar, ona ilim ve hikmet verir. Böylece Tâlut, nefis Câlût'u ile savaşa girmeyi kararlaştırınca: "**Bu yolda bir ırmak vardır, o ırmak ise dünyadır, şehvetlerdir. Eğer bu ırmaktan su içecek olursanız, muhtaç olduğunuz kadar, zarureti giderecek kadar, emre uyarak içiniz?"** diye tenbihte bulundu. Bu emre rağmen "**Ondan pek az kimse müstesna, çocukları içtiler**" yüce Allah ise Kur'an-ı Kerim'de: "**Kullarımdan şükredenler pek azdır**" buyurmuştur. (Sebe 13)

(Tevazu)

Bazıları şöyle demiştir: "**Tevazu: Haktan gelen hakkı, hak için kabul etmektir**"

Allah kendisinden razı olsun Ebû Zerr Hz. lerinden rivayet edilen bir hadîs-i şerifte: "**Allah'ın veli kulları var ya, onlar öyle kimselerdir ki, onların gülümsemeleri ibâdet, latifeleri teşbih, uykuları ise sadakadır. Allah'ım onları ve dinlerini de koru! Kıyamet gününde gözlerim onlarla aydınlık olsun**"²³ Ve daha sonra: "**Bilmiş olunuz ki Allah dostlarına (Allah'ın veli Kullarına) korku yoktur, onlar mahzun da olmayacaklardır**" âyetini okudu. (Yunus 62)

(Kardeşlik)

Ebû Hüreyre (r.a.) demiştir ki: "Bir defasında Peygamber Aleyhis-Selam yanımıza çıkageldi de: "**Âh kardeşlerimi ne kadar da özledim**" dedi. Biz: "**Senin özlediğin kardeşlerin bizler değil miyiz?"** diye sorduk. Bunun üzerine:

"**Sizler ashâbımsınız, kardeşlerim ise benden sonra gelecek olan kavimlerdir. Onların halleri, peygamberlerin hallerine benzer, onlar Allah katında peygamberlere benzerler**" buyurdu. Biz yine:

"**Onları bize tanıtır mısın, nasıl kimselerdir?"** diye sorduk. Bu kez: "**Onlar öyle bir topluluktur ki -Zikir esnasında- analarından, babalarından, erkek ve kız kardeşlerinden uzaklaşırlar, bu hareketleriyle Allah'ın rızasını kazanmaya çalışırlar. Allah evlerinden bir evde toplanırlar, onları üzüntülü ve kederli olarak görürsün, bunların kıymetini Allah'tan başka kimse bilmez. Aralarında bölüşecekleri bir miras da yoktur. Onlardan biri diğerine karşı, ananın evladına, kardeşin kardeşine olan merhametinden daha merhametlidir**" buyurdu.²⁴

Şiir :

Ey Gönül! Mihnete katlanmaktan başka bir şey buyurmazlar sana
Her bakışta başka bir cilveyle bezeyip uyuturlar seni
Kendinden geçme sakın, öğüt tut, ey gönül!

tarihinde Filistinliler tarafından öldürülmüştür. Câlût ise Filistin kahramanlarından bir kimsedir. İsrail Oğulları ile Filistinliler arasında çıkan bir savaşta onsekiz yaşındaki Dâvud Aleyhis Selam tarafından atılan sapan taşıyla öldürülmüştür. İşte burada Seyyid Burhaneddin Hz.leri Gönül'ü Hz.Davud'a, Nefs-i Emmareyi de Câlût'a benzetmiştir.

23 Nâsihu't-Tevârîh 2/770 - 772

24 Bu hadis-i şerif ve değişik rivayetleri için bak. Müsned-i Ahmed 2/300, 408; 3/115; 4/106;

Açılmayacak kapıyı boş yere çalma, açmazlar sana.²⁵

Hikmet sözü öylesine bir lokmadır ki, onu çekip getirmek için bir güç gerektir ki, çekip getirsin.

Şiir:

"Bilmiş ol ki, nefsinin kapısından, gönlünün kapısına kadar, önünde birazcık yol vardır. Boğazın ölümü, dinin dirilmesidir, bu konuda her ne söylemişler ise, sırrı ve hikmeti bundan ibarettir"²⁶ Nitekim **"Beden ölür, yok olup gider, ruh ise ölmez, yok olmaz"** demişlerdir.

Şiir:

"Akıl ve imandan ibaret olan şu dünyada beden ölmesi, canın (ruhun) doğması, dirilmesidir"²⁷

(Namaz)

Peygamber Aleyhis-Selam: **"Gözümün nuru namazdır"** buyurmuştur.²⁸ Erenlere göre namaz tıpkı böyledir. Zira erenler **"Allah'ın nuru ile bakar ve görürler"**²⁹ İşte namaz budur, cihad ise başka şeydir. Nitekim şâir:

"Gerçek varlık sahiplerinin her birinin elinde, nazdan niyaza geçiş bayrağı vardır" demiştir.³⁰

Marifet ehlinden birisi ise :

"Beni, kendi hayatı ile diriltti, zâtının nuru ile de aydınlattı" demiştir.³¹

Şiir:

"Hepsi de yoktur, hem de vardır / Hepsi de hem badedir, hem de mest
Gönlün kötü arzularından ayrılmadıkça / Cennet ummak gerçekten çirkin olur
Seninle oldukça güzeli ve çirkini neyleyeyim, değil mi ki sen varsın, cenneti neyleyeyim,

Ruh İsa'sı kuzgun gibi aç bulunmaktadır / Eşeği ise, susamın yağını sormaya çalışır durur"³²

Sen, eşeği (nefsi) susamyağı ile besleyip, ruhu ise kuzgun gibi aç bıraktıkça, ilmi de eşekte araman gerektir. Bak gör bakalım, eşekte ne gibi bilgiler vardır. Nitekim bir şâir şöyle demiştir:

"Senin gönül adını verdiğin şey belâ tuzağıdır.Baş adını verdiğin şey ise, heva ve heves çömleğidir"³³

25 Bu şiirin kime âit olduğu tesbit edilememiştir.

26 Bu beyitler Hakim Senâî'nin Hadîka isimli eserinden alınmıştır. Tahran baskısı s.339.

27 Bu beyit te Hadîka'dan alınmıştır s.425.

28 Bu hadis-i şerif için bak. Müsned-i Ahmed 3/128, 199, 285; Nesâî, işretü'n-Nisâ 1; İhyâu'l-Ulûm 2/21; Câmiu's-Sağîr 1/145.

29 Bu hadis-i şerif için bak. Câmiu's-Sağîr 1/8; İhyâu'l-Ulûm 3/18; Kenzü'l-Ummâl 11/30702; Künûzü'l-Hakâyık 1/98, 2/148.

30 Bu şiirin kime âit olduğu tesbit edilememiştir.

31 Bu söz, Beyazîd-ı Bistami'ye aittir. Bak.Şatahâtü's-Sûfiyye, Mısır baskısı s.139-140; Tezkiretü'l-Evliyâ 1/173.

32 Bu beyitler, Hakim Senâî'nin Hadîka isimli eserinden alınmıştır. Tahran baskısı s.376.

33 Bu şiir, Şerefü'l-Hukemâ Sâdeddin'in Kasidesinden alınmıştır. Bak. Lübâbü'l-Elbâb, Leyden baskısı 2/379-382.

(İlim)

"İlim marifet bilgisidir, hiç bir şey bilmesen bile, kendini bildin mi, bilgi sahibisin" demektir. Ama kendini bilmedin mi, o bildiklerinin sana ne faydası vardır? Nitekim Kur'an-ı Kerimde:

"Nihayet onların peşinden öyle bir nesil geldi ki, namazı terkettiler, nefislerinin arzularına uydular" buyrulmuştur. (Meryem 59)

Ashâb-ı Suffe³⁴, Arifler ve Muhakkıklar şöyle demişlerdir: **"Bu hastada safra var, yağlı şeyler yemesi hastalığına zararlı olur; yahut hastada hararet var, tatlı gıdalar alması hasta için zararlı olur, hararetini artırır"**. Hastaya zararlı olan bu gıdalar, ister para ile satın alınmış olsun, ister hediye edilmiş, isterse gasb gibi yollarla elde edilmiş olsun, fark yoktur.

Pâdişâhın biri hizmetçisine; yediği kötü şeyden vazgeçirmek niyetiyle: **"Bunu niçin yapıyorsun? Bunu yemeye mecbur musun?"** diye sorduğunda, hizmetçi: **"Hayır mecbur değilim, fakat hoşuma gidiyor da onun için yiyorum"** dedi. Halbuki bu hareket, zarar ve ziyandan başka bir şey değildir. Sende iki kapı vardır, biri cennete açılıyor, öbürüsü ise cehenneme. İşte riyazat dedikleri de budur. İhtiyacın yokken cehennem kapısını açma! Değilmi ki iman bir şehirdir, çok dikkatli olmak gerektir ki, seni imanla alıp götürsünler. İman şehrinde suç işlemek, kâfirlik etmek ise edepsizlik ve ahlâksızlıktır. Eğer cehennem yolu o kadar hoş, o kadar gönül çekici olmasaydı, binlerce insan, kendisini ebedi cennetten mahrum etmezdi.³⁵

(Makâm-ı Kurb)

Yüce Allah bir kulunu yakınlık mertebesine ulaşmasına, emir ve irâdesine lâıyk görürse, ona ebedî güzellik elbisesini bağışlar. İçini (gönlünü) ve dışını da gösteriş, riya ve ikiyüzlülükten arındırıp temizler. Artık yabancıların (Allah'tan başkasının) sevgisi onun gönlüne giremez. Gizli güzellikleri görmeye başlar, ibret gözüyle dünyanın gerçeklerine bakar, düzülüp koşulmuş, yapılmış ve onarılmış eserlerden, istidlal yoluyla, düzüp koşanı, yapıp onaranı görür, kader penceresinden bakarak, takdir edene ulaşır. Böyle bakarken bakarken yapılmış, yaratılmış şeylerden ona usanç gelir. Yaratanın sevgisi ile meşgul olmaya başlar, artık onun yanında dünyanın bir değeri kalmaz, âhiret ise hatırına bile gelmez olur. Bu makamdan sonra artık sevgiliyi anmak, onu zikretmek, onun gıdası olur. Rabbisine karşı duyduğu aşırı iştiaak ve özlemin heyecanından dolayı vücudu çırpınır durur; gönlü, sevgilinin sevgisiyle eriyip gitmeğe başlar, ne dönüp birinden yüz çevirmeye mecali, ne de birini yerip kınamaya, söz söylemeye kudreti kalır. Dış duyuları öldü mü, feleğin devrinden dışarı çıkar, artık bütün organları yanıp erir, kendiliğinden hareket edemez olur bütün bu değişiklikler dış organlarla ilgilidir, iç organlar ise; sevgiyle, iştiaak ve özlemlerle dopdoludur. Nitekim **"Onlar, halk nazarında ölümleridir, Hakk katında ise, diridirler"** denilmiştir.³⁶

34 Ashâb-ı Suffe: Sahabelerin fakirlerinden bir gurubun adıdır. Bunlar, peygamber Aleyhis-Selam'ın himayesinde olup, mescidin bir köşesinde kalıyorlardı. Evleri ve aileleri yoktu, sayıları ise dört yüz civarında idi.

35 Bu son Sözde: "Cennetin etrafı gönüle hoş gelmeyen şeylerle, Cehennemin etrafı ise, gönül çekici şeylerle süslenmiştir" hadisine telmih vardır. Bu hadis için bak. Müslim 8/143; Müsned-i Ahmed 2/380; Câmiu's-Sağır 1/145.

36 Bu son sözde: "Aliah yolunda öldürülmüş olanları, ölmüş sanmayınız, bilakis onlar Rableri katında diridirler" (Âli İmran169) âyeti kerimesine telmih vardır. "Ölmeden önce ölünüz!" hadisinden iktibas edilmiştir. Bazıları Sûfiyyenin sözlerindedir, demiştir. (Keşfü'l-Hafâ 2/ 384)

(Mücâhede)

Ölümden, daha önceki ölüme kadar(36)* kulluk etmek başka, mücâhede tamamlandıktan sonraki kulluk ise bir başkadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de: **"Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibâdet et!"** buyrulmuştur. (Hicr 99)

İbâdetin özü, nefsin erimesidir, geri kalanının hepsi de ibâdetin kabuğudur. Nefsi yakıp eritmeyen oruç ve her çeşit ibâdet, ibâdet sayılmaz. İbâdette nefse eziyet etmek dahi ibâdetin şartıdır. Evliyanın nefisleri tamamıyla gönüldür. Düşmanların gönülleri ise, tamamıyla nefistir.

Mücâhede:**"Nefsi, yüce Allah'ın rızasında kullanmaktır. Mücâhede:" Allah yolunda, halka bağlılık sebeplerini kestikten sonra, gönül aynasını Allah sevgisiyle cilalamaktır"**³⁷ Nitekim Peygamber Aleyhisselam: **"Ümmetinden erkeklerin en hayırlısı mücâhidlerdir. Kadınların en hayırlıları ise, zaruret olmadıkça evlerinden dışarı çıkmayanlardır"** buyurmuştur. ³⁸

(Şevk)

"Şevk, sevgi ve muhabbet ağacının çiçeği, aşk ise meyvesidir"

Şöyle de tarif edilmiştir: **"Şevk, sevgi ve muhabbetin ruhu, aşk ise bedenidir"** Nitekim yüce Allah, Davud Aleyhis-Selâm'a hitaben: **"Ey Davudi Beni sevenlere bana ulaşmaktan ve bana kavuşmaktan başka derman yoktur"** buyurmuştur.

Peygamber Aleyhisselam ise: **"Peygamberlik rütbesine en yakın insanlar, âlimler ve mücâhidlerdir"** buyurmuştur.³⁹

(Oruç)

Hâssül-Hâs kimselerin orucu, Allah'tan başkasını terketmektir. Nitekim Peygamber Aleyhis-Selam: "Namaz müminin nurudur, oruç ise cehennemden koruyucudur" buyurmuştur.⁴⁰ Bu hususta en büyük koruyucu oruçtur. Zira oruçtaki riyazat, diğer ibâdetlerdekinden daha büyüktür. Diğer ibâdet/erdeki riyazatlar (beden terbiyesi) ise, oruca nisbetle çocuk oyuncağı gibidir. Burada oruç hakkında anlatılması gerekli olan bazı şeyler vardır ki, nefsin duymaması için, hırsızlamacasına yavaş yavaş anlatmak gerekir. Meselâ her gün, yenmesi âdet olan gıdalardan bir dirhem (3.2 gram) veya daha fazla bir miktarda azaltarak yani azar azar kısararak mide ağzı boşaltılır ve böylece riyâzat meydana gelir. Nitekim böylece: **"Allah için hakkıyla mücâhede ediniz!"** emrine uyulmuş olur. (Hac 78)

(Hakikat Derdi)

Kimde hakikat derdi (gerçekleri araştırıp öğrenme çabası) yoksa, hakikati istemiyor demektir. Mümin o kimsedir ki, balık gibi susuz yaşayamaz. Bütün dünya nimetlerini balığın önüne koysanız, su olmadığı için orada eğleşemez. Öyle ise mümin

37 Mücâhede'nin tanifi ile ilgili bu sözler, İmam Câfer-i Sâdık Hz . lerindedir. Keşşafü Istilâhâti'l-Fünûn 1/198.

38 Bu hadîs-i şerifin kaynağını bulamadık.

39 Bu hadis için bak. Kenzül-Ummâl 4/10647; Deylemi, İbnü Abbas'tan rivayet etmiştir.

40 Bu. hadis için bak- Câmiu's-Sağîr 2/50; İthafü Sadeti'l-Müttekîn 4/195.

de balık gibi suya koşar, suya atılır, hem de küçücük bir suda kurtuluş bulamaz. Küçücük bir suda avlanan balık, su az olduğu için oltada kalır. O su balığın içine sinmez, onu tatmin etmez, deniz gerektir ki, balık orada büyüyüp koskoca timsah hâline gelsin. Ey müridi Sen, şeyhin bedenini küçük görüyorsun, halbuki denizi onun içinde bil, sakın bunu olmayacak muhal bir şey de sanma!

Şiir:

Denizi ve denizdeki canavarı görüpte şaşma, içinde deniz gibi olan canavarı gör de şaş!

(Levh-i Mahfuz)

Levh-i Mahfuzu görüyorum, orada Peygamberlerin ve velilerin isimleri yazılıdır, hepsini de tanıyorum, fakat şeriat sahibi Ahmed, Muhammed'den sonra birçok veliler gelip geçti, ama onların hiç birinde Mevlânâ Bahâeddin Veledin mertebesi kadar yüksek mertebe sahibi yoktur. Bu sözümde riya da yok, eğer riya olsaydı bu dünyadakileri, yani sağ olanları överdim. Çünkü sağları övmekle fayda elde edilir ve zarar giderilir.⁴¹

(İlim)

İlim, tasavvuf ilmidir, eğer bu ilmi "öğrenirsen, diğer ilimlere bilgisizlik dersin. Din ilmi budur ki, âhîret bu bilgiyle elde edilir, diğer ilimleri ise, birkaç günlük hayat için elde etmeye çalışmışlardır, onunla bu dünyada gönül rahatlığına kavuşup, emniyetlice yaşamak isterler.

Allah'ın kitabı şeyhin gönlündedir, onun ehli, soyu-sopu ise, şeyhin dışındadır. Kitap, şeyhin gönlünde gizlenen manadır. Ehli, soyu-sopu ise, şeyhin cismidir. Sende kitap okumaya ehliyet yoksa, soy-sop o kitabın sırrını sana söyler. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: **"Onlar öyle kimselerdir ki, Allah kalplerine iman vermiştir"** diye anlatılan kitaptır. (Mücâdele 22). Dışardaki kitabı hırsız çalıp götürebilir, böylece âlimin, âlemi de kalmaz. Demek ki şeyh, kitap sahibidir, nerede olursa olsun **"Nerede olursam olayım, beni mübarek kıldı"** âyetinde olduğu gibi. Şimdi şeyh: **"Ağaç altında bey'atleştiler"** âyetinde bildirilen ağaçtır. (Meryem 3i, Fetih 18)) Kimde hakikat derdi varsa ona: **"Gel, bu ağacın altına gel, zira bu ağaç "Hurma ağacını kendine doğru silkele, üstüne derilmiş taze hurma dökülsün"** buyrulan ağaçtır. (Meryem 25) Bu ağaç, önce talib, sonra matlûb olmuştur, gel de bu ağacın hurmasıyla faydalı bir helva yap, böylece de senden, din çocuğun olan İsa doğsun. Bu ağacın dalına yapışın, her kim bu dala yapışırsa **"Sağlam kulpa yapışmıştır"**(Bakara 256)

(Akıl)

İnsan akılı yaratılış itibarıyla eksik olabilir, fakat çalışıp gayret göstermekle belli bir dereceye, kemâle ulaşabilir. Olgun akılı birazcık cilalamak yeter, o akıl hemen kendiliğinden şimşekler çaktırmaya başlar. Ayna aynacının elinde, senin gördüğün ise ayna değildir. Aynanın yüzünde bir sır vardır. Bu havass taifesini Allah'tan başka hiç kimse tanımaz, yüce Allah bazı hallerde onları kendinden haberdar eder.

41 Bu sözler Seyyid Burhaneddin Hz.lerinin kerametine hamledilmesi gerekli sözlerdir. Levh-ı Mahfuz yüce Allah'ın ezelden ebede kadar takdir ettiği şeylerin yazılı bulunduğu kudsi levha, Levh-ı Mânevi veya Levh u Kalem ifadeleriyle de geçmektedir.

(Yüksek Mertebe)

Hiç kimse önce bekçilik yapmadan çile çekmeden, Padişahlık makamına ulaşamaz. Yusuf Aleyhis-Selâm bile ancak kuyudan çıktıktan sonra yüksek mertebeye ulaşabilmiştir. Bekçi geceleyin uyumaz, uyuşa bile kuvvet kazanmak için uyur. Yediği zaman, bekçilik yapmaya kuvvet ve kudret kazanmak için yer, bu ise vazife yerine geçer, yemek yerine değil.

(Yemek Âdabı)

Yüce Allah nimetlerini yesinler içsinler diye yaratmıştır, fakat tıka-basa yesinler diye değil. Onlar melek değiller ki yemesinler. İştahla yenen şeylere "yemek" denir. Nitekim Kur'ân-ı kerim'de: **"Ey Peygamberler! Temiz ve helal olan şeylerden yeyiniz, güzel amel ve hareketlerde bulununuz. Çünkü ben, sizin yaptıklarınızdan haberdarım"** buyrulmuştur. (Müminûn 51)

Yemek üç kısımdır. Haram, mubah, vacip. Haram ve mubah olan yemek, ihtiyaç yokken yemektir. Vacip olan ise, ihtiyaç olunca yemektir. Şehvette ona yardımcı olur. Şimdi sen, mubah olunca da yeme, öyle bir hal meydana gelsin ki o zaman yemek sana vacip olsun, yani yemeye ihtiyacın olsun, mecbur olasın. İnsan mücâhede ede ede öyle bir hâle gelir, öylesine acıdır ki, yemek yemeye ihtiyaç hâsıl olur, işte o zaman yemek farz olur, yediği zaman ise farzı yerine getirir. Böyle yenen bir yemekte hem iştah vardır, hem de şehvet, bu durumdan sonra yememeye imkan yoktur. Önceki iki türlü yemede ise yalnız iştah vardır, zaruret yoktur.

Şiir :

"Eğer onu istiyorsan, bunu yitirmen gerek çünkü bunu yitirmen, onu bulmana yardımcı olur"

(Bahâeddin Muhammed)

(Seyyid Burhaneddin Hz.leri, Mevlâna Celâleddin Rûmî'ye hitaben şöyle demiştir): Yüce Allah seni, babanın (Bahâeddin Muhammed'in) derecesine ulaştırırsın. Zira hiç kimsenin derecesi ondan üstün değildir, babanın derecesi bu kadar yüce olmasaydı, Allah seni onun derecesinden de üstün kılsın" diye duâ ederdim. Fakat en son derece, onun ulaştığı derecedir, ondan yüksek derece de yoktur. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de: **"Şüphesiz ki en son varılacak yer (derece, makam) Rabbinin huzurudur"** buyrulmuştur.(Necm 42)

(Yüce Allah'ın Hakk Sıfatı)

Hakk olmak mümkün değildir, çünkü Hakk, kendi zatiyle kâimdir. Hakktan başkaları ise böyle değildir. Hiçbir varlık kendi zâtiyle kâim olamaz, zira bu varlıklar Hakkın yardımına muhtaçtır. Hani **"Allah dostları ölmezler"**⁴² denir ya, ölmeyen onların, Tanrı Nazargâhı olan gönülleridir, yoksa nefisleri ve bedenleri değildir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de: **"Her nefis (her canlı) ölümü tadacaktır"** buyrulmuştur. (Â-i Imran 185) Bu hüküm umûmîdir, herkes hakkında geçerlidir. Ölmeyen ancak **"Allah dostlarının gönülleridir."** Bundan başka ne varsa ölür, yok olur gider.

Şimdi sen dikkatli ol! Ölecekleri, geçip gidecekleri bırak ta, ölmeyecek olan o

42 Bu haber için bak. Latâifü Mânevi s. 169; Ehâdîsü Mesnevi s. 104.

mübarek nefis kuvvetlensin. Zira zenginlik, kalıcı olan şeye denir. Kalıcı olmayan şeye zenginlik denilmez. Nitekim **"Zenginlik gönül zenginliğidir, nefis ve mal zenginliği değil"** buyrulmuştur.⁴³

(Nefs-i Emmâre ve Nefs-i Mutmainne)*

Şimdi sen, Nefs-i Emmâre'nin muradına eremeyişiyse, Nefs-i Mutmainne'yi terbiyeye koş! (Nitekim bir kudsî hadiste:) **"Nefsine düşman ol! Çünkü o bana düşmanlıkta ayak diremektedir"** buyrulmuştur.⁴⁴

Kur'ân-ı Kerim'de ise yüce Allah: **"Nefsini kötü arzu ve isteklerden uzaklaştıranlar..."** diye bunları övmekte ve: **"Allah'a ve Rasûlüne itaat ediniz!"** buyurmaktadır. (Nâziât 40, Âl-i İmran 32)

Suçu terketmek, itaatin kendisidir. Çünkü aynanın yüzünden tozu-pası gidermek te, parlaklığı elde etmenin ta kendisidir. (Nitekim Nefs-i Mutmainne mertebesine ulaşan zâhidleri övgü sadedinde): "Onların yanları yatak görmiyerek, korku ve ümid içinde Rablerine yalvarırlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar" buyrulmuştur. (Secde 16)

Eğer sende bir cevher varsa, o cevher senden gizlidir. Nefs-i Emmâre o cevheri senden hırsızlamadan önce sen; şimdilik ondan gönlünün arzu ettiği kötü şeyleri azar azar çal, çünkü işe yeni başladığın için ancak azar azar çalabilirsin. Bütün gece uyanık kalmaya gücün yetmez. Mücevherin, incin varsa bu böyledir. Eğer mücevherin yoksa, ne diye uyursun? Madem ki böylesine bir mücevheri ve böylesine bir inciye elde etmek istiyorsun, bunu elde etmek isteyen kimseye nasıl olur da uyku helal olur?

"Görmedin mi Allah nasıl bir misal getirdi? Güzel bir sözü: Kökü yerde sabit, dalları ise gökte olan güzel bir ağaca benzetti. Ağaç, Rabbinin izni ile her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah, insanlara böyle misaller getirir" (İbrahim 24-25)

*** Nefs-i Emmâre:**

Kötü ve günah şeylerin yapılmasını emreden nefis anlamına gelmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de Hz.Yusuf'un ifadesiyle: "(Bununla beraber) nefsimi temize çıkaramam. Çünkü Rabbinin merhamet edip koruduğu hâriç, nefis aşırı şekilde kötülüğü emredicidir" buyrulmaktadır. (Yusuf 53)

Nefs-i Mutmainne :

Huzur ve sükûna kavuşmuş, faziletlerle donanmış, ilâhî tecellilere mazhar olmuş nefis anlamına gelmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de: "Ey Mutmain olmuş nefis! Hoşnut etmiş ve hoşnut edilmiş olarak Rabbine döne! Seçkin kullarım arasına katıl ve cennetime gir!" buyrulmaktadır (Fecr 27-30).

(Mürşid)

Din ağacı terbiye ile kuvvetlenir. Bu ağaç şimdi daha tazedir, küçüktür, henüz kuvvetlenmemiştir. Kuvvetlendiği zaman kimse onu kökünden söküp çıkaramaz. Fakat şimdi kim gelse onu kökünden çekip çıkarır. Din ağacının kökünün Allah katına dayanması, ulaşması gerekir. O zaman o ağaç iki taraflı olur, bir yönü Hakka doğru,

43 Bu hadisin değişik rivayetleri için bak. Künûzü'l-Hakâyık 2/22; Keşfü'l-Hafâ 2/80.

44 Bu kudsî hadisin değişik rivayetleri için bak. Kü-nûzü'l-Hakâyık 1/40; Müstedrekü'l-Vesâil 2/270.

öbür yönü ise halka doğrudur. Her kim bu ağacın dalına yapışır, o dal onu, Allah katına ulaştırır. Muhtemelen Nuh Aleyhisselam'ın gemisini de böyle bir ağacının tahtasından yapmışlardır. Hakka yakınlık için derim ki:

"Çocuklarım derecesinde olan müridlerim Nuh'un gemisi gibidir. Her kim onlara yapışır, kurtulur. Kim de yapışmayıp geride kalırsa, garkolur"⁴⁵ Her kim bu ipe yapışır, kurtulur. Nitekim yüce Allah: **"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın, parçalanmayın..."** buyurmuştur. (Âl-i İmran 25)

Ben artık ilmin kemâline erişme gayretinden vazgeçtim. Çünkü bilinenin en son mertebesine ulaştım, bu dereceden sonra ilim benim ne işime yarar? Bilgimin olmayışı, bilginin kemâle ermesindedir. Nitekim yüce Rabbi zikretmek, ondan başkasını unutmakla kemâle ulaşır. Kur'ân-ı Kerîm'de ise:

"Allah'ın dilemesine bağlamadıkça (inşâallah demedikçe) hiç bir şey için "Bunu yarın yapacağım" deme! Bu sözü unuttuğun zaman ise, Allah'ı zikret!" buyrulmuştur. (Kehf 23-24)

Zahir Ehli'nden bir cemaat şöyle demişlerdir:

"Her ne zaman Allah'ı unutacak olursan, hatırladığın zaman onu an!"

Tasavvuf Ehli ise: "Zahir Ehlinin söylemiş olduğu söz mümkün değildir, çünkü Âşık'ın Maşukunu (sevgilisini) unutmaya imkan yoktur. Ancak insan öyle bir dereceye ulaşır ki onu, ondan başkası unutmaz. İşte **"Unuttuğun zaman Rabbin hatırla!"** âyetinin manası budur. Nitekim Peygamberimiz Aleyhisselam:

"Yokluk (kendinde bir varlık görmeme) benim iftihar ettiğim şeydir" buyurmuştur.⁴⁶

Firavn ise: **"Ben sizin Rabbinizim"** dedi, ululuk taslayıp kibirlendi, Allah'ın lanetine uğradı. **Hallâc-ı Mansur'a**⁴⁷ gelince: **"Ene'l-Hakk"** dedi, Allah'ın rahmetine kavuştu.

(Gönül Ehlinin Cömertliği)

Halkın çoğu menfaat elde etmek için çalışır, fakat başkasına hiç bir şey vermek istemezler, fedakarlıkta bulunmazlar. Yüce Allah'ın: **"Yazıklar olsun eksik ölçüp yanlış tartanlara!"** âyetindeki ihtarı bile hiç düşünmezler. (Mutaffifin 1) Fakat gönül ehli, irfan ehli böyle değildir. Onlar küstahlık etmezler bilakis Allah yolunda bol bol verip döke-saçı harcarlar. **"Allah'a güzel bir tarzda, gönül hoşluğu ile ödünç verin!"** (Müzzemmil 20) âyeti hükmünce, hiç bir şekilde esirgemeksizin, varlıklarını yoklarını harcıyıp bağışlarlar. Eğer malları varsa mallarını, malları yoksa canlarını verirler, ona ulaşmaktan, ona kavuşmaktan başka bir şey istemezler. İşte namaz, oruç ve diğer bütün ibâdetler, yüce Allah'ın huzuruna ulaşabilmek için insanın bol bol harcayacağı, her zaman yapması gerekli olan şeylerdir.

(Taklid)

Yüce Allah Hz.Mûsâ ile Firavn'ın mücâdelesinden söz ederken: **"Biz de Mûsâya, asanı at! diye vahyettik. Birde baktılar ki bu, onların göz boyadıkları şeyleri yakalayıp yutuyor"** buyurmaktadır. (A 'raf 117)

45 Bu hadis için bak. Hâkim Müstedrek 2/343; Hilyetü'l-Evliyâ 4/306; Câmiu's-Sağir 2/154; Künûzü'l-Hakâyık s. 119. Bu hadis-i şerifin anlamını, Seyyid Burhaneddin Hz.leri kendi müridleri için söylemiştir.

46 Bu hadis-i şerif için bak. el-Lülüü'l-Mersu s.55; Sefinetül-Bihâr 2/378; Keşfü'l-Hafâ 2/87.

47 Hallac-ı Mansur için 108 nolu dipnota bakınız!

Taklitçi mağlup olur düşerse kalkamaz. Delile yapışan ise, eğer düşecek olursa, esasına (delile) dayanarak gerisin geriye hemen kalkar. Ancak esasının ucundaki sivri demirin keskin olmaması lazımdır. Şimdi mızrağa benzeyen o asanın ucunu devamlı olarak keskin tutmak, davasına delil ve şâhid tuttuğu o asayı, gönül gözü açılıncaya kadar elden bırakmamak lazımdır, gönül gözün açıldı mı, asa elinden düşer. İşte o zaman yüce Allah'ın: "**Asanı yere at!**" emrine muhatap olursun.

(Davet)

Şimdi ben sana: "**Bu tarafa gel, burası aydınlıktır, nurludur**" diyorum. Sen ise: "**O tarafa gideceğim, zira orada tandır var, hava soğuk, kış var**" diyorsun. İnsanın bu kadar kendisine siper olan kalkanını atmaması gerekir. Kalkanı eline al! Zira dost, yiğit dostu sever. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de:

"Şüphesiz ki Allah kendi yolunda kenetlenmiş, duvar gibi saf bağliarak savaşanları sever" buyrulmuştur. (Saf 4)

(Kurbiyet)

Ben, Muhammed Aleyhis-Selam'ın ayağının tozu-toprağıyım. O da benim canımın sevgilisidir. İşte bu sözü söyledim, bundan anlaşılmalıdır ki "**Allah onları sever**" (Mâide 54) âyeti, bu iddiayı doğrulamaktadır. Âyetin devamındaki: "**Onlar da Allah'ı severler**" kısmı ise, bu sevgiyi açıklayan şerh niteliğindedir.

"**Her kim Allah'ın olur, varlığını ona verirse**" sözü yeterli bir sözdür. Bu sözün devamındaki "**Allah da onun olur**"⁴⁸ sözü ise, bunun açıklamasıdır, şerhidir. Şimdi ben: "**Kim Allah'ın olursa**" durağından (mertebesinden) geçmişim. "**Allah da onun olur**" makamına ermişim. Hakla (Seyyid Burhâneddin) Muhakkik arasında bir kıl kadar bile mesafe kalmamıştır. Keşke aramıza birisi veya Allah'a yakınlığı ile bilinen bir melek (Melek-i Mukarreb) sığabilseydi. Mutlaka nurdan yaratılmış bir melek veya Allah huzurunda mest olmuş, şeriat sahibi bir Peygamber sığabilseydi.* Bu iki zümre bile aramıza sığamayınca, artık başka ne sığabilir ki? Şimdi ben bu dereceye ulaşıncaya, nur bağlişlayanım, nur verenim, nur alan değil. Çünkü ondört gecelik olmuş Ay (dolunay), nur almaz, nur verir.

Fakat evliyanın dolunay'ı, ne doğuda bulunan Ay'dır, ne de batıda bulunan Ay⁴⁹ İşte bu Ay, eksilip gedilmez ve tutulmaz da.

Ay gibi bir kız gelip karşıma oturdu. Ama ben, ondört gecelik Ay'ım, dolunay; o kız ise, oniki gecelik Ay. Kendisini bende yitirip gitti. Halbuki o, benim kendisinde yok olup gitmemi istiyordu. Fakat ondört gecelik Ay, oniki gecelik Ay'da nasıl kaybolup yok olabilirdi? Nitekim "**Candan geçmemişsin, cananı nasıl arzularsın?**" denilmiştir.⁵⁰

Şiir :

"Sitem üstüne sitem nice olurmuş benden sor,
Gece nasıl geçer, sabah nasıl olurmuş benden sor,
Bu yolda ortaya çıkan her müşkül fetvayı,
Bu milletin Müftüsüüm ben, benden sor,

48 Bu söz, hadis-i şerif mealidir, bak. Keşü'l-Esrâr s.,93, 371, 518, 563; Mirsâdü'l-Ibâd Tahran 1312, s.55.

49 Bu sözde "Nur Sûresi" nin 35.âyetine işaret vardır.

50 Bu söz,Sâdî Şîrâzi'nin külliyatından alınmıştır. s.119.

Özümden başka ne varsa, sence boştur aslı yok,
Gönlünün hakikati ise, senin gerçek özündür,
Çalış-çabala tâ ölüm gelip çatmadan,
Canın Hakk civarından bir güzel koku alsın!"⁵¹

* "Benimle Allah arasında öyle bir zaman vardır ki, o zamanda aramıza ne Allah'a yakınlığı ile bilinen bir melek, ne de kendisine kitap verilmiş bir peygamber giremez" mealindeki hadis-i şerife telmih ve işaretidir. (Keşfü'l-Hafâ 2/226)

(Kâmil Olmak)

Aklı olgun (kâmil) kimse, iki dünyada da, bilgide de olgun kişidir. Bu kimse işlerinde, sözlerinde hallerinde, hüküm ve hikmet sahibidir. Olgun o kimsedir ki, ebedî mutluluk ona, bir Fermân-ı İlâhî olarak sunulmuştur. Senin arayıp istediğin ancak sensin, senin arayıp bulmaya çalıştığın kişi, senden başkası değildir. Meğer ki sana şefaatheden birisi ola, ama o senden başkası değildir. Ekmek, su; senden ayrıdır, ama değilmi ki sen onlardan faydalanıyorsun, onları senden ayrı saymak mümkün değildir.

Eğer derviş değilsem, varlığımdan geçmemiş-sem, halktan biri olurum, böyle olunca da nasıl dervişim, diyebilirim? Fakir olayım da tek o bana baksın, bu hal zengin olmamdan, fakat onun bana bakmamasından, lütfetmemesinden daha iyidir. Ölü olayım da tek o bana baksın, diri olupta Allah'ın lut-funa mazhar olamamaktan bu ölüm bana daha iyidir. Bütün âlem bilir ki, diri olan kişi; O'nun nazarına ve lutfuna mazhar olan kişidir.Şimdi yüce Hakk bana, Yusuf'un güzelliğini vermiştir.Hatta hiçbir kullukta bulunmasam, binlerce suç işlesem bile, yüzümün nuru dışarı vurup-durur. Onları ise öyle kara-yüzlü yaratmıştır ki,kendilerini ne kadar süsleyip be-zeseler, olduklarından daha fazla çirkin görünürler.

Şiir:

"İmanın şartı nedir? Kendi nefsinin inkar etmek,
Mümin olmanın şartı nedir? Kâfirken imanı bulmak,
Gönlünü O'nun sevgisinden al, vazgeç diyorlar,
Hoş söylüyorsun güzel amma,gücüm yetmiyor ki"⁵²

Yüzünü güneşe doğru döndür de ısın ve aydınlan! Gönüllerin güneşi ise, Hakk marifetinin nurudur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de: "Allah göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun misali, içinde lamba bulunan bir kandil gibidir. O lamba bir billur içindedir, o billur ise sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani o ağaçtan çıkan yağdan tutuşturulur. Bu öyle bir ağaç ki yağ, neredeyse kendisine ateş dokunmasa dahi ışık verir. Bu ışık nur üstüne nurdur. Allah insanlara işte böyle misaller verir. Allah her şeyi bilir" buyrulmuştur. (Nur 35)

Şiir :

Allah'a şükürler olsun ki biz, varlığımızdan kurtulduk

51 Bu şiir, Hakim Senâî'nin Hadîka isimli eserinden iktibas edilmiştir. Tahran baskısı s. 115, 339. 74

52 Bu şiirler, Hakim Senâî'nin Divan'ından iktibas edilmiştir. Tahran 1320, s.359.

Hız. Hakkın civarına tanış olduk, yol bulduk
Akılsızlık, bilgisizlik yolundan bir tarafta idik
Siddîkin doğruluğunu, Murtazâ'nın aklını bulduk
Âşıkın olgunlaşması, derde düşüp yalvarmaktadır
Bilgiçlik taslamak, kibirlenmek, nazlanmakla değildir
Âşıkların yoluna bir son, bir durak yoktur
Çünkü Âşık iki cihanda da başı yüce kişidir" ⁵³

(İlim ve İman)

İlim ve imanın gayesi, buluşup kavuşma yolunun anahtarını elde etmektir. O anahtar ile bu yolda meydana gelecek olan her müşkülün halledilmesi gerektir. Eğer zifiri karanlık bir gecede müşkül bir şey meydana gelecek olursa, o anahtarın onu da açması ve müşkülü çözmesi lâzımdır. Eğer o anahtar o müşkülü halledemezse veya ona bir kolaylık bulamazsa, anahtar değildir. Tahta parçasıdır, sen ise onu anahtar zannediyorsun. Nitekim bir Hadîs-i Şerifte:

"Mümin o kimsedir ki, yüce Allah her gün ona üçyüz küsur defa rahmet ve merhamet nazarıyla bakar" buyrulmuştur.⁵⁴ Şunlara ise, günde bir kere bile bakmaz, ama bunlar: **"Biz de müminiz"** diyorlar, bunların ağızlarına taş ve topaç tıkayıver. İman: **"İnsanı o güzele ulaştıran kılavuz kimse gibidir. Bu kılavuzun eline, eteğine iyi sarıl çünkü seni o güzele ancak o ulaştırır"** dediler.

(Hased)

Hased, nefis köpeğinin sıfatıdır, çünkü o, dünya leşinin başında bulunmaktadır. Nitekim **"Dünya cifedir, talihleri ise kilabdır"** buyrulmuştur.⁵⁵ Başka bir köpek geldi mi, o köpek havlayıp hırlamaya başlar. Ama Ruhanîlerin gıdası hiç eksilmez, yiyenleri ise pek çoktur, ama oraya hased hiç giremez. Şimdi bu köpekler, asla Cennete giremezler, ancak Ashab-ı Kehf'in köpeği olursa, o zaman müstesnadır. Çünkü Ashab-ı Kehf'in köpeğinde akıl da var, gönül de var, sahibine sadâkatla bağlılık da vardır. O köpekte, köpeklik sıfatı kalmamıştır. O köpeği satın almak ta caizdir, çünkü terbiye edilmiş bir köpektir, onu satın almanın dini yönden sakıncası da yoktur.

(Nefisle Cihad)

Şimdi kendi vücut Kale'nin çevresine gel de, kendi nefsinle savaş yap! Onu yakıp yıkmaktan hiç çekinme, korkma, çünkü o başkalarının (düşmanın) şehridir. Hangi kapısı ve hangi burcu sağlam ise yak ve yık. Ama kale senin eline geçti mi, senin Kalen oldu mu, ülke sana teslim edildi mi, artık o zaman yıkılan yerleri yapmaya ve tamir etmeye çalış, artık orada herkesi layık olduğu yere oturtursun, hiç kimsenin haddini aşmasına izin vermezsin. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de:

53 Bu şiirlerin kime âit olduğu tesbit edilememiştir.

54 Bu hadîs-i şerifin değişik rivayetleri için bak. Keşfü'l-Esrâr, Tahran baskısı s.365; Ahmed Gazali, Bahru'l-Mahabbe fî Esrârî'l-Mevedde, Bombay baskısı s.83; Hâkim Müstedrek 2/474, 519; Sûyûti, el-Leâli'l-Masnûa 1/20.

55 Bu Söz Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyne nisbet edilmektedir. Bazı değişik rivayetler için bak. Muhâdarâtü Râğîb, Mısır 1326, 1/215; el-Menhecü'l-Kavî 6/478; Şerhu Bahri'l-Ulûm 6/195.

"Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır sakın onları (haddi) aşmayınız! Her kim Allah'ın koyduğu sınırları aşarsa, işte onlar zâlimlerdir" buyrulmuştur. (Bakara 229) Bilhassa gönül pâdişâhını kendi devletinin tahtına oturmuş olarak bulursan, herkes onun vereceği hükme razıdır. Nitekim "İnsanlar, padişahlarının dini üzeredir" buyrulmuştur.⁵⁶ Böylece Vezir, askerler, fil, at, bütün organlar, hatta parmak uçları bile padişahın buyruğu altındadır, onun emirlerini yerine getirmek için hazır vaziyette beklemektedirler. Çünkü bunların hepsinin düzgünlüğü, gönlün düzgünlüğüne bağlıdır. Sonra bak gör, bunları başıboş da bırakma! Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: **"Onlar size geldikleri zaman onları imtihan ediniz!"** buyrulmuştur. (Mümtehine w) âyeti gereğince, onlara dikkat et, görüp gözetle, onların gözleri ve kulakları nerede, ne iş yapıyorlar ve ne yapmak istiyorlar? Nitekim Tabip kimsenin, hastanın nabzına (kalp atışlarına) bakmak, idrarını muayene etmek ve organların hareketlerine bakarak hastalığı teşhis ettiği gibi, sen de nefsini ve onun yapmak istediklerini tanıyıp teşhis et! Kendi nefsin ve bütün organlar Allah nuruna ulaşamadıkları ve aydınlanamadıkları zaman böyle yapmak gerektir. Ama o nur belirip ortaya çıktı mı, delil ve şahit vasıtasıyla anlamaya hacet kalmaz. Nitekim Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle Hz.Süleyman:

"Ey Rabbim! Bana öyle bir saltanat ver ki benden sonra hiç bir kimse o saltanata nail olmasın" demiştir. (Sâd 35)

Bu şekilde bir dilekte bulunmak cimrilik değildir. Çünkü Peygamberlerin cimri olmaları mümkün değildir. Ancak bu bir işaret ve bir remizdir. Nitekim **"Yer-gök ve bunlar arasında bulunan her şey, O'nu teşbih ederler. O'nu övgü ile teşbih etmeyen hiç bir şey yoktur, fakat siz onların teşbihini anlayamazsınız"** (İsrâ 44) âyetindeki remiz ve işaret gibi. Yani bu teşbih etme ve yüce Allâh'ı noksan sıfatlardan tenzih ediş; teşbih edenin irâde ve ihtiyariyle değil, gayr-i ihtiyarî olarak o şeyin kendi iradesi dışında meydana gelir. Eğer kendi irâde ve ihtiyariyle olsaydı, kâfirler ve şeytanlar da bu hükme dâhil olup onlar da teşbih ederlerdi. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: **"Allah bir şeyi murad ettiği zaman ona: "Ol" der. O da oluverir"** (Yasin 82) buyruluyor ya, o buyruğa uymakta, iradî ve ihtiyarî olmadığı gibi, sevab kazanmak için dahi değildir.

(İtimad)

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de: **"Allah'a en güzel bir şekilde borç veriniz!"** buyurmaktadır. (Müzzemil20)

Tüccarlar, mal-mülk sahiplerine borç para verirler. Parasını sonradan almak üzere veresiye kumaşlar satarlar ve: **"Falan adama güvenilir, malı-mülkü vardır, onunla alış-veriş yapalım da para kazanalım"** derler. Fakat sen, bütün dünyanın sahibi olan Allah'ın hiç malmı-mülkünü görmedin, görmediğin için böyle korkuyorsun, işte bu sebeble **"Allah'a en güzel bir şekilde borç veriniz!"** buyruğu kulağına girmiyor, itimadın ve güvencen yoktur.

(Dünyalık)

Senden ayrılan, seninle beraber olmayan her ne varsa, o senin dünyalıdır. Her ne şey ki senden ayrılmaz, yok olmaz, seninle beraber kalırsa, o şey senin âhiretindir, âhirette seninle beraber olacak şeydir, ona sahip olmaya çalış. Yani lal Mâdenini (İnci, Mercan ve Yakut gibi pek kıymetli taşlar) geliştirip olgunlaştırmaya

56 Bu hadis için bak. el-Lülüü'l-Mersû s.95; Sehâvi el-Makâsîdü'l-Hasene; s.437; Keşfü'l-Hafâ 2/311.

gayret göster. Şu anda kendinde var olan ruhu, beden Mısırında Yusuf olarak bil!

Önceleri ben: "Şu benim ruhum ebedî midir, değil midir?" diye düşünür dururdum, derken Yûsuf'u beden kuyusunda öyle bir halde buldum ve bildim ki, bakî kalan odur, ondan (ruhtan) başka hiç bir şeye ölümsüzlük yoktur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: **"Sonra orada (cennette) ne ölüm vardır, ne de dirilme"** (Taha 74) **"Yine onlar ki bir kötülük yaptıklarında ya da bizzat kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen tevbe-istiğfar ederler"** buyrulmuştur. (Âl-i İmran 135)

Yani birisine zulmetmiş ise veya aleyhinde kötü düşünmüş, yahut kendi nefislerine zulmetmiş iseler kötülüğü kendisinden başkasına dokunmamışsa, yüce Allah o suçu, günahı affedip bağışlar. Nitekim **"Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını, dilediği kimseler için bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse, büyük bir günah ile iftira etmiş olur"** buyrulmuştur. (Nisa 48) Yani burada **"Dilediği kimselerin günahlarını bağışlar"** denilmesinin anlamı: **"Her kim şirkten, Allah'a ortak koştuktan kurtulmak isterse, Allah onu bağışlar. Her kim de kurtulmak istemezse, onu bağışlamaz"** demektir.

(İnci Bulmak)

Bugün inci aramak için uçsuz-bucaksız, engin bir denize daldım. Kendi kendime: **"Bu tehlikeyi göze aldım, çünkü inci bulmak isteyen herkes bu tehlikeyi göze alır. İnci bulmak isteyen dalgıç, denize her dalışında: "Eğer bir kimse içimden geçirdiğim şeyleri bilse, bana; bu zavallı adam bunlara layıkmış, çünkü inci bulmak istiyordu, fakat nasibi bu kadarmış"** diyecektir.

(Mücâhede ve İhsan)*

Kamış kalemi açıp yarmaz ve ucunu kesmez isen, yazı yazacak olan Hattat kimse, onu eline bile almaz. Mücâhede de buna benzer, tamamlandı mı, kalem açıldı mı kâtibin eline lâyük olur. Nitekim bir şâir: **İhsan'a başladığın zaman tamamla, çünkü ihsan tamamlanınca ihsan olur"** demiştir.⁵⁷ Mücâhede de tamamlandı mı insan, **"Rahmanın parmaklarından iki kudret parmağı arasına girmiş olur"**⁵⁸ Artık yazdığı şey kâtibin dilediği şeydir. O kalemle yazan ise, yüce Allah'ın kendisidir.⁵⁹

*Mücâhede: Cihad etmek, nefisle cihad etmek, nefse galip gelmek, nefsin isteğini değil, doğru olanı yapmak, yemede içmede, konuşma ve uyumada perhiz yapmak, yani bunları belli seviyede azaltmak, ibâdet ve tâatı artırmak.

İhsan :

İyilik etmek, ikram etmek, Allah'ı görüyormuş gibi ona ibâdet etmek.

(Euzü-Besmele)

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de: **"Bütün İnsanların Rabbi olan Allah'a**

57 Bu şâirin kimliğini tesbit edemedik.

58 Bu Hadis-i Şerifin değişik rivayetleri için bak. Müslim Kader Hadis 17; Tirmizi Kader 7, Daavât 89; İbni Mâce Mukaddime 13; Müsned-i Ahmed 2/168,173, 4/182, 6/182, 251, 302, 315; İhyâ 1/76.

59 Seyyid Burhâneddin Hz.leri burada da yine "Vahdet-i Vücut" nazariyyesi ile ilgili açıklamalarda bulunmaktadır.

sığınırım de!" buyurmuştur. (Nâs 1) Bir işe başlarken öyle başlar ve böyle söylersen bir işe yarar ve fayda sağlar. Nasıl ki sayısız düşman askeri geliyor olduğunda, eğer sığınacak bir Kale varsa, oraya kaçmak ve sığınmak lâzımdır. İşte **"Allah'a sığınırım"** sözü de buna benzer **"Kale'ye sığınıyorum"** demektir. Ama insan bir asır boyu bu sözü söylese, Kale'ye sığınmadıkça bu sözün kendisine bir faydası olmaz, kişiyi düşmanın yaralamasından da korumaz. Bildiği ile amel etmeyen âlim, bana göre ibâdet etmeyen câhilden daha kötüdür. Hiç olmazsa bilgisi olmayan câhil, **"Bileydim böyle bir iş yapmazdım"** diye özür beyan eder.

(İki Şehir)

Konaklamak için iki şehir vardır. Biri yoksulluk, mihnet ve işkence ile dopdolu, öbürü ise bağış, ihsan ve devletle dopdolu bir şehir. Şimdi sen her iki şehrin de yolunu öğrendin, öğrendin ama mihnet ve işkencelerle dopdolu olan şehrin yolunu tutmuş oraya gidiyorsun, kapıdan girdin mi, görmüş olduğun dehşetten yakını yırtmaya başlarsın, bu hareket, cevizin sesine benzer, ceviz kırılmadıkça ses verip durur, ama kırıldı mı sesi kalmaz, içi de boşalınca yok olup gider. Şimdi sana bir hal (manevî bir hayat) gerektir ki, ölümden sonra seninle beraber kalsın. Durum böyle iken eğer sen: **"Biz, zahire göre hüküm verimiz"** dersen⁶⁰; ayarı tam olan altınlar yerine, kalp altınları, geçmez altınları satın almış olursun. Zaten kalpazanların işi de hep böyledir, yüzünü parlatıp altın diye gösterip satarlar, halbu ki içi bakırdır. Şimdi sana zahiri görmekten başka, bir de bâtını görmek gerek. İşte bu esnada gönlün de görmeye başlar, o zaman sen **"Biz, bâtına göre hüküm verimiz"** mertebesine ulaşırsın.

(Şeyh)

Şeyh olan kimsede öyle bir heybet ve öyle bir haşmet olmalıdır ki; şeytanlar ve vesveseler ordusunu bir hamlede ve bir lahzada bozguna uğratsın, vurup, kırıp geçirsin. Mürîdin bindiği ve onu aşağılıklardan en aşağıya atmak isteyen azgın nefis atını, o muazzam hey betiyle korkutsun. O'nun üzerine binerek, uyluklarının altına alıp tir-tir titretsin!

Şiir :

"Başını sonsuz devlete karşı eğip aşağı indir/ Ahmed'in ve bir olan Allah'ın emrine uy, buyruğuna baş eğ!⁶¹

Sen, ne kadar başkalarından ilgi ve alakayı keser onlardan ne kadar gizlenmeye çalışırsan, şeyhin gözü o kadar senin üzerinde olur. Çünkü şeyh gayretlidir, kötü şeylere razı olmaz. Şeyhin saçı-başı büsbütün ağarmıştır, saçında hiç bir siyah kıl bile kalmamıştır. Eğer saçının bazı telleri siyah ise, henüz orta yaşlardadır. Eğer bir adet siyah tel kalmışsa, yaşının ortaçağını aşmamış olup tam olgunlaşmamıştır. Bu tür bal şerbeti kadehine kıl girer mi hiç?

Allah, kötü şeylere razı olmaz, şeyh de öyledir. Siyah saç halkın sıfatıdır. Eğer bir tek siyah saç kalmamışsa, gözünü şeyhten ayırma, böylece şeyh sana fazlaca ilgi gösterebilir. Eğer şeyhe karşı gözlerini yumar, başkalarına bakarsan şeyh; başkalarına karşı senin gözlerini yumdurur, çünkü o bakış, şeyhin bakışı değil, Hakkın nazarıdır. Şimdi nerede olursan ol, şeyhi sana karşı gözetleyici ve denetleyici olarak bil! Eğer

60 Bu söz, İhyâü'l-Ulum ve Fîhi Mâ Fih'te hadis olarak geçmektedir. Hadisçiler ise, hadis olmasına şüphe ile bakmışlardır.

61 Bu şiirin kime ait olduğunu tesbit edemedik.

şeyh yokken onu gözetleyici ve denetleyici olarak bilmezsen, onu tanımamışsın demektir. Çünkü artık şeyhin kendi bakışı ve görüşü kalmamıştır, bakışı Hakkın bakışıdır, görüşü ise **"Onlar Allah'ın nuru ile görürler"** hadisinde olduğu gibi, Allah'ın görüşüdür.⁶²

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de: **"Andolsun ki insanı biz yarattık, nefsinin kendisine fısıldadıklarını da biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız"** buyurmaktadır. (Kaf 16) Nerede olursan ol, şeyhi gözetleyici ve denetleyici olarak bil! O'na hürmet ve saygı göster, yoksa zarar edenlerden olursun.

Şiir:

"Dönen değirmen gibi senin başını döndürürüm,
Ne ile uzlaşırsan, onu hemen yıkıp giderim"⁶³

Öyle bir yerden aşağıya bakıyorum ki anlatmaya gücüm yetmez. O'ndan yine O'na bakarken nihayet Haktan Hakka bakıyorum. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: **"Andolsun insanı biz yarattık nefsinin kendisine fısıldadıklarını da biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız"** buyrulmaktadır.(Kaf 16) Ama ben, nefsin vesveselerine aldırış bile etmem, çünkü onun, bana vesvese vermeye gücü yetmez. Fakat şeytandan gelen vesvese bir türlü insanı bırakmaz. Onu gidermek için ise:

"Allah'ı çok zikrediniz!" buyrulmuştur. (Ahzab 41) Çünkü zikirle meşgul olan kişinin boş zamanı olmaz ki, gönlüne vesvese girebilsin ve ona yer bulabilsin.

Birisi şeyhin huzuruna vardığında hemen yukarıya doğru bakıp: **"Ey Şeyh! Evinizin tavanı harab olmuş"** dedi. Bunun üzerine şeyh:

"Bu adamın papuçlarını önüne getirin, oturmadan hemen gitsin, çünkü perişan bir bakışı ve görüşü var, geldi oturur oturmaz; damdan-tavandan haber vermeye başladı" dedi.

Şiir :

**Biz seninle tanışıp bilişeli, gönlümüze bir ışıktır düştü,
Nurun gönlüme düşer-düşmez, bütün kötülükleri benden alıp gitti.**⁶⁴

İçinden su akan ark'a dere derler. Aka-aka az bir suyu denizlere kadar ulaştırır. Öyle erler ve erenler vardır ki gide gide Hakka ulaşırlar. Öyle kullar da vardır ki yüce Allah onları kendisi için seçmiştir. İnsan; etten, deriden ibaret olacak sonra bu haliyle de Hakka ulaşacak mı sanırsın? Ama elli kere eti erimiş ve derisi değişmiştir, artık deri yok, bütünüyle dost vardır. O, elli yıldanberi derisinden sıyrılıp çıkmıştır, eğer deriye bürünmüş olsaydı, nasıl dosta ulaşabilirdi ki? Şeyh, kendi varlığından kurtulmuş kişidir, varlığından, benliğinden kurtulmalı ki, başkalarını da görsün, gözetsin.

Şiir :

"Ben zâten kendi gamlarımın esiriyim,
Derken bir de sen gelip karşıma oturdun"⁶⁵

Tahta kılıçtan iki kişi korkar, biri düşman, öbürüsü de câhil kişidir. Sohbeta ehil olmayan kimselerle oturup kalkma! Çünkü onun cehalet ateşi gönül elbisesini yakar da haberi bile olmaz. Zira o gerçekten de bir şeyle oyalanmaktadır, fakat akli başında

62 Bu hadis-i şerifin değişik rivayetleri için bak. Câmiu's-Sağır 1/8; Künûzü'l-Hakâyık 1/8; İhya 3/18; Tirmizî Tefsir, Sûre 15. bab 6; Buharı Tarih 4/1/354;

63 Bu beytin kime âit olduğunu tesbit edemedik.

64 Bu şiirin kime git olduğunu tesbit edemedik.

65 Bu şiirin kime âit olduğunu tesbit edemedik.

değildir ki kendisini ateşten koruyabilsin. Şimdi sen dünya padişahlarının yüceliklerini ve ululuklarını biliyorsun, ama onları herkes göremez. Evliyanın yüceliklerini ve üstünlüklerini ise onlardan daha az olarak görüyor ve daha az olarak biliyorsun, ama hiçte öyle değildir. Çünkü herkes, görmek istediği şeyi kendi yakınlığı kadar görebilir. Yakın sıfatı olmayan kimsede yakınlık olmaz ki görebilsin, zira bir cinsten olmak, anlamaya, anlaşmaya sebep teşkil eder. Dünya nimetlerinin ağaçları vardır, dünyada olan kimseler o ağaçların meyvelerinden yerler. Din meyvelerinin de ağaçları vardır. Her kimde din derdi varsa, o ağaçların meyvesinden yer. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Meryem'e hitaben:

"Ye, iç gözün aydın olsun!" buyurulmuştur. (Meryem 26) Göz, dünya meyveleri ve dünya zevki ile nasıl olur da bu aydınlığı bulabilir? Zira Meryem: **"Keşke bundan önce ölseydim de, unutulup gitseydim"** demiştir. (Meryem 23) Çünkü o, ölümden hayatı görmüştü. Eğer böyle olmasaydı, İsa'nın doğmasıyla böyle bir hasretin ve böyle bir temenninin ne münasebeti vardı ki? Bilakis o (Meryem); manevî zevkin fazlalığından dolayı şöyle demiştir:

"Nefsin ölümü bu kadar tatlıymış ta, ben ondan ne diye korkuyormuşum? Keşke bundan önce bir ayıpla ayıplanmadan ölseydim de, bir horluğa düşmeden unutulup gitseydim. Bununla beraber halk nazarında hoş gitmeyen birisi olmak, bu hayat bu kadar hoş ve güzel olduğuna göre, keşke daha önce bu hâle gelseydim, değil mi ki bu hal, bu kadar hoş imiş, ne diye yüzümün suyunun gitmesinden korkuyormuşum"

(Sohbet sırasında İlhanlı Devletinin Kayseri-'deki genel valisi ve aynı zamanda Seyyid Burhaneddin Hz.lerinin müridlerinden olan) Şemseddin İsfehânî⁶⁶ söz isteyerek: **"Efendim, burada anlaşılması zor bir mesele vardır. Sohbet sırasında Hz. Meryem'in ifâdesi olarak kullanılan "Keşke" sözü, sevinç ve mutluluk yerinde kullanılsaydı daha iyi olurdu, buradaki "keşke" kelimesinin anlamı nedir, neden böyle söylenmiştir. Halbuki yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de:**

"Ona uzaktan bir ses geldi ki kederlenip mahzun olma!" diye buyurmaktadır. (Meryem 24) **Yani, canını sıkma, kaderi bırak, diye seslenmiştir.Eğer bu telkinlere göre sevinçli ve mutlu oldu ise, böyle sevinçli ve mutlu olan kimseye nasıl olur da "Gam yeme, kederli olma!" denilebilir?"** diye sordu. Bu sorunun cevabı şöyledir:

Onun **"keşke"** demesi sevincindedir.Geçmiş zamanlarda niçin böyle sevinçli değilmişim, niçin kederli olmuşum, keşke bilseydim böyle gam çekmezdim" demek istemiştir. Yüce Allah da ona:

"İşte bu sevinç o kadar çok ve o kadar büyüktür ki, geçmiş zamandaki gamı kederi bile sevinç rengine boyayacak ve neşe hâline dönüştürecek dereceden daha üstündür. Bu sevinç o kadar fazla ve o kadar büyüktür ki, geçmiş zamanları hâtıra bile getirmez, getirse bile öyle bir hâle gelir ki sevinç ve mutluluğun arttıkça artar.

(Hikmet)

Yüce Allah, Hz. Dâvud hakkında: **"Biz ona hikmet (Peygamberlik) ve**

66 Sahip Şemseddin İsfehânî, Selçuklu Hükümdarlarından Alâeddin Keykubat, Gıyâseddin Keyhüsrev, İzzeddin Keykâvus zamanlarında tuğrâcılık, vezir nâibliği ve vezirlik gibi önemli görevlerde bulunmuştur, ilhanlıların Kayseri Genel Valiliği görevinde de bulunan Şemseddin İsfehânî, aynı zamanda Seyyid Burhaneddin Hz.lerinin müridlerindedir, 647 Hicrî tarihinde vefat etmiştir.

gerçekle bâtil arasını ayırt edecek ilim verdik" (Sâd 20) âyeti, **"Onun hükümranlığını (saltanatını) kuvvetlendirdik"** (Sâd 20) âyetinden sonra gelmiştir. Nitekim böylece de, reaya konumunda olan eller, kollar, duyular, duygular ve bütün organlar, hepsi de onun emri altına girmişlerdir. İşte: **"Ona demiri yumuşattık"** (Sebe 10) âyeti, bu hikmeti bildirmektedir. **"Ey Dağlar ve kuşlar! Onunla beraber tesbih ediniz!"** (Sebe 10) âyeti ise, dağlar ve taşların Allah'ı tesbih vazifesi ile görevlendirildiklerini haber vermektedir.

Kim bana hürmet etmiyorsa, beni tanıyıyor demektir. Ben zahirî bilgiyi ne yapayım? Zahirî bilgi, Nefs-i Nâtika'nın işidir, olgunlaşmış her türlü bilgiye ulaşmış kişinin değil. Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed de, Önün elçisidir. Kaldır şu zahirî ilmi aradan, uzaklaştır onu artık önümüzden! Ey yüce Allah'ım! Senden başka ne varsa, bana göre küfürdür. Beni incitme, bizim hiç kimseyi idare edecek gücümüz yoktur. Bize göre nefsin azizliği de yoktur"

(Sohbet sırasında Seyyid Burhaneddin Hz.leri, bir müridine hitaben:) **"Bize olan sevginizden söz ediyorsunuz, fakat bizden başkası ile meşgul oluyor ve oyalanıyorsunuz"** deyince, mürid hemen:

"Oyalanmıyorum, eğer oyalanıyorsam dök kanımı" diye cevap vermiştir. (Seyyid Burhaneddin Hz.leri sohbetine devam ederek):

"Bedenle hizmet vermeye çalışıyorsun, mal ile değil, İnfakta bulunmuyorsun, isteksiz yapıyorsun, bunlar yol almaya engeldir" dedi.

Huda, Hudâyı nasıl görür? Huda, Hudâyı nasıl dost tutar? Bana ondan başkası gerekmez. Bende şu fikir kesinlik kazandı ki, ondan başka ne varsa, hepsi de boştur. Mertçesine bir iş yapmak istiyorum, diyorsun! Mertçe söyle, o işi sen mi yapıyorsun, yoksa Huda mı ?

Şiir:

Ben zahirî ilmi ne yapayım? Bana senin akik dudakların gerek, şekeri ne yapayım?⁶⁷

Şeytan ol sebepten alçaldı ki **"Âdeme secde ediniz!"** emrine karşı: **"Sen susun, sen insansın, sen görünen şu suretten ibaretsin"** dedi ve bu yüzden huzurdan kovuldu. Sen böyle söyleme de başını yücelt!

Şiir:

"İlimsiz dindarlık, ancak bir taklitten ibarettir. Malsız dünya hayatı ise, ancak bir horlanmadır. Ey Delikanlı! İlim ile serveti birlikte elde etmeye çalış! Bunlar olmadıkça dünya hayatı, adamı kör ve rezil eder"⁶⁸

Secde edici oldukça, onu (nefsi) dışarıya at, tâ ki itaat edilen, saygı duyulan olsun. Ondan sonra da onu kucakla, hakkını görüp gözet ve ona armağan yolla.

Şiir:

"O zaman, benimle olduğun zaman nasılsan öyle olursun

O zaman, Seninle olduğum zaman nasılsam o hâle gelirim"⁶⁹

Buluşup kavuşmaya tamah etme! Nitekim Hz.Musa'nın böyle bir isteğine karşı, yüce Allah'ın: **"Sen, beni asla göremezsın!"** (Araf 143) fermanını hatırla! Fakat hal

67 Bu şiir bazı değişikliklerle beraber Hakim Senâî'nindir. bak. Külliyyat-ı Hakim Senâî, Kabil baskısı s.32; Külliyyât-ı Şems 2/224.

68 Orjinalinde Arapça olan bu şiirin kime ait olduğunu tesbit edemedik.

69 Farsça olan bu şiirin de kime âit olduğu tesbit edilememiştir.

bakımından: **"Bana cemalini göster"** (Araf 143) demeye devam et! Evet; candan, baştan, maldan ve mülkten geçerek: **"Ey Rabbim, bana cemalini göster"** diye istekte bulunmaya devam et! Halbuki o **"Şartlar müsait değildir, beni asla göremezsin!"** buyuracaktır.

Bütün varlığını dünya güneşinin gölgesinden kaldır da, gönül güneşinin gölgesi altına getir! O güneşin gölgesi kararmaz, çünkü o güneş **"Ne doğudadır ne batıda"** (Nur 35) âyetiyle övülen güneşe mensubdur. Gölgesi ise: **"Kendisine hüküm vermek selâhiyeti verilen kişi (Sultan); yeryüzünde Allah'ın gölgesidir"**⁷⁰ diye bildirilen şeyhin bedenidir. Şeyhin gölgesinde otur, onun gölgesi Tuba Ağacı'nın gölgesi gibidir.

"Ne mutlu nefsi mütevazı, kazancı ise, temiz ve helal olana"⁷¹ Sen de nefsini mütevazı eyle de dünya güneşinden kurtul, bu ağacın altında emin ol, esen kal, zira bu ağacın altında buldukça eminsin, fakat oradan ayrıldın mı, bunalır kalırsın. Eğer birisi sana gelipte: **"Bu Tûbâ Ağacından başka bir ağaç daha vardır"** derlerse; **"Sakin yaklaşmayın o ağaca"** (Bakara 35) âyetinde olduğu gibi, sakın ha gitme! Başka bir ağacın tuzağına kapılmadıkça, Tuba Ağacından mahrum kalmazsın. Yahut ta şeyhin gönlü Tuba Ağacıdır, bedeni de gölgesidir. Şeyhin cisimler âleminde olan bedeninin dalına yapıştın mı, maksadına erişirsin, sevgiye yol bulursun. **"Artık bana tabi olun da Allah'ta sizi sevsin"** (Âl-i İmran 31) âyetinde olduğu gibi. Eğer ona yapışmazsanız mahrum kalırsınız. Bu bir sırdır ki size söylendi, zâten şeyh, bağıdır, bahçedir, cennettir.⁷²

(Keramet)

Hakkın sözünü Haktan işit. Hakkın sözünü halktan nasıl duyabilirsin? Halktan duyduğun her söz halkın sözüdür. Canın vasitasız olarak Hak'tan duyma kabiliyetini elde edememişse, o temizliğe erememişse, o zaman vâsita ile (Seyyid Burhaneddin) Muhakkık'tan duy! Çünkü onun canı, o kabiliyeti elde etmiştir. Onun için de Hakkı zikirten, Hakkın sözünden başka bir şey belirmez.

Evde iki kişi olsa, o evden bir ses gelse, sana gel diye çağırsa, şüpheye düşer **"Beni çağıran kim?"** dersin. Hele vakit gece yarısı ise, **"Kimdir bu ses? Çıkayım mı çıkmayayım mı"** demeye başlarsın. Ama (Seyyid Burhâneddin) Muhakkık ta Haktan başkası tasarruf sahibi değildir. Onda nefsin ve şeytanın tasarrufu mağlup olmuştur. Gerçeklerden duyduğun her ses, hâlis altındır, hem de içinde hiç bakırı bulunmayan altın. Şimdi sen cisim âleminde oldukça; çaresiz, harflerle konuşmak gerektir ki işitesin. (Seyyid Burhâneddin gibi bir) Muhakkık gerektir ki, ondan duyup işitesin. Yüce Allah her şeyi sebeblere bağlamakta ve bir değırmendir ki döndürüp durmaktadır.

Nitekim bir şâir:

"O an Allah'tan nur alınca,

70 Bu hadis-i şerifin değişik rivayetleri için bak. Câmiu's-Sağîr 2/30; Ayrıca İbni Ebi Şeybe, İbnü'n-Neccâr, Beyhakî, Taberânî, Hakim Tirmizî, Bezzâr, Deylemî ve Ebü's-Şeyh de rivayet etmişlerdir. İmam Sûyûtî ve Sehâvî bu hadis konusunda özel risaleler yazmışlardır.

71 Bu hadis-i şerif için bak. Buhârî Tarih 2/1/338; ayrıca Beyhakî, Taberânî, Bağavî, Bârûdî ve İbni Kani' rivayet etmişlerdir.

72 Seyyid Burhaneddin Hz.leri bu sözleriyle şu hadis-i şerife işaret etmektedir: "Cömertlik, cennette bir ağaçtır ki dalları dünyaya uzamıştır. Her kim bu ağaçtan bir dala yapışırsa, o dal, o kişiyi cennete götürür" Bu hadis için bak. Beyhakî, Şuabü'l-İman K.Iman Hadis no 10877; Câmiu's-Sağîr 2/36; Feyzü'l-Kadir 4/138; İhya 3/168; Râmûzü'l-Ehâdis s.213; İbni Hibban da bu hadis-i şerifi Hz. Ali'den rivayet etmiştir.

Meleklerin bile secdegâhı olur.

Birinin aybını, hünerini araştırmak istersen,

Bir bahane bul, önce konuşur onu,

Testiye, çanağa vurdun mu ses çıkarır,

Sesinden de kırık mıdır, sağlam mıdır anlarsın!"⁷³

Ben, Rabbin cemâli huzurunda onun güzelliğine mahrem olmak istiyorum. Sen ise; "Namahremsin" diyor ve benden gizleniyorsun. Öyle ki beni hadım etmiş ve bütün şehvî isteklerden uzaklaştırmış, sonra da haremine almış, böylece bütün âleme mahrem etmiş ve beni bütün âlemin hizmet ettiği bir kişi hâline getirmiştir.

Bir işe başlayınca bütün gücü ve bütün bilgiyi kullanmak lâzımdır. İnsanlar kötü niyetli ve kötü gönüllü oldukları zaman, az bir suda boğulurlar; fakat iyi niyet, cesaret ve erlikle koskoca okyanusları bile aşip giderler. Gerçi pek zor bir iştir ama, kötü gönüllü olmamak lâzımdır.

Şiir:

"Onu tuzağıma düşürüp avlayayım, dedim.

Av geldi, benim tuzağımla beni avladı.

Her kim baş koydu, başlara tac olur,

Kendini mütevazı eyle, bütün âleme üst ol"⁷⁴

Bunu (Seyyid Burhâneddin) Muhakkık'tan öğreniniz! Hakkın lutfu, ihsanı; çevresinde hizmetçi cariyeler bulunan hoş endamlı güzele benzer. Her kim hoş endamlı bu güzeli bırakıp, onun çevresindeki hizmetçi cariyelerden birine gönül kaptıracak olursa, o güzel kadın:

"Ey iradesi düşük kimse! Himmetini ve gönlünü yüce tutup beni sevmen gerekirken, gönlünü kapıdaki hizmetçiye kaptırdın, dur orada!" der ve araya perde çekip örter!

İnsan her şeyi, her eşyayı nasılsa öyle görmeli, tersyüz ederek görmemelidir. Nitekim **"Ey Rabbim! Eşyayı bize, nasılsa öyle göster!"** buyrulmuştur.⁷⁵

İnsan, bir aydınlık, bir rahatlama, bir zevk ve bir nimet gördüğü zaman, şükretmeli, istek ve temenniye artırmalıdır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: **"Eğer şükrederseniz nimetimi artırırım, eğer şükretmiyerek nankörlük ederseniz, gerçekten azabım pek çetindir"** buyrulmaktadır.(İbrahim 7)

Hani hayvanların yiyeceklerini Nefs-i Emmâ-re'nin kuvvetlenmesi için samanlıktan yollarlar. Nefs-i Mutmeinne'nin gıdası ise, erenlerin safranyağı deposu hâline gelmiş olan gönüllerinden gelir. Eğer erenlerin gönülleri safranyağı deposu değilse, niçin onların yüzleri safranyağı gibi sapsarı kesilmiştir.

Şimdi padişahın bineği için sana teslim edilen saman için dahi şükretmek lâzımdır. Nitekim **"Eğer şükrederseniz nimetimi artırırım"** (İbrahim 7) Âyet-i Kerimesinde bildirdiği gibi, eğer şükredersen o nimet artar, nankörlük edersen "Eğer

73 Bu şiirin anlamı da Hz. Ali'nin şu sözünden alınmıştır. "Çanak ve çömleğin kırık veya sağlam olduğu, dışa vurulduğu zaman çıkardığı sestene anlaşıldığı gibi, insanların sağlam veya çürüğü de konuşurmak suretiyle anlaşılır" Bu sözün kaynağı için bak. Şerhu Nehcü'l-Belâga 4/548; ayrıca Zemahşeri'nin Rebiu'l-Ebrâr'ında da buna yakın sözler vardır.

74 Bu şiirin kime âit olduğunu tesbit edemedik.

75 Hadîs-i şerif olarak kabul edilen bu söz için bak: Künûzü'l-Hakâyık s.18; Ayrıca Hoca Eyyûb'un Mesnevi şerhinde de geçmektedir, s. 115.

nankörlük ederseniz, gerçekten azabım pek çetindir" buyrulmuştur. Nankörlük ayrılığa sebebedir, ayrılık ise azabdır.⁷⁶

Yüce Allah Kur'an'da:

"Ey İman Edenler! Namaz kılmak istediğiniz zaman yüzlerinizi ve dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayınız, başlarınıza meshedip, topuklarınıza kadar ayaklarınızı da yıkayınız!" buyurmaktadır. (Mâide 6)

Denizde yaşamaya ve denizde seyahat etmeye alışık olanlar, denizden kıyıya çıktıkları zaman, güneş onlara fazlaca tesir eder ve hasta olurlar. Ruh Yunus'unun zindanı olan balık karnında meydana gelen kokuşma ve bu balığın yaşadığı yer olan dünya denizinin karanlığındaki kokuşmadan meydana gelen rahatsızlıklar; bu temizlikle, yani elleri ve yüzleri yıkayıp abdest almakla giderilir.

Velayet soğukluktur, oradan geçtin mi öyle bir makama ulaşırsın ki, oraya varanlar **"Orada ne güneş görürler ne de zemheri"** (İnsan 13) âyetinin sırrına ererler. Fakat bu soğuk ülkede, şeyhin sıcak nefesi yardım etmedikçe, bu tür baş ve ayakla yol almaya imkan yoktur. Ama o sıcaklığın da, seni yanmış harmana döndürmemesi için az olması lâzımdır. Bu harman yanmış yakılmıştır. Hulasa o nefesin sıcaklığı, müridi üşütmeyecek kadar, ısıtacak kadar olmalı, o makama ulaşmalı ama normal bir şekilde ulaşmalıdır. O velayet ülkesinden geçtin mi, asıl erişilmesi gereken o âlemin güneşi sana vurur ve aydınlatır. Eğer şeyhin nefesinin sıcaklığı fazla olursa, seni tâ kökünden çekip çıkarır. Nitekim ipek böceğini de sıcak yerde beslerler ama onu öldürecek kadar da sıcaklık vermezler, eğer verirlerse ipek böcekleri ölüp gider. İşte bu sebeptendir ki kadınlar, ihtiyatlı davranarak onları yenlerinde ve koyunlarında beslerler, aşırı sıcaktan ölmemeleri için dikkat ederler.

Şimdi sen, kendini salıver de, o âlemin nurundan ve o âlemin hararetinden mihnetlere düş! Eğer bu esnada sevgi kurtları etini yiyecek olursa, varsın yesinler, hiç dokunma! Çünkü ipek böcekleri senin ilik ve damarlarına varıncaya kadar yemedikçe, ipek meydana gelmez. Çürüyüp dökülen etlerin yerine öyle şeyler meydana gelir ki, bunların zararlı olması mümkün değildir. Nitekim Eyyub Aleyhis-Selam: **"Ey Rabbim! Hastalık sebebiyle bana zarar dokundu"** dedi. (Enbiya 83) Ama bu sözü, isyan veya inkar kasdıyla değil, bir soruya cevap olarak söyledi. **"Çürümüş olan etler benden dökülüp gitti ama, yerine yüzbinlerce ve binlerce lütuf ve ihsanlar elde ettim"** demek istedi.⁷⁷

Şiir:

Söz olsun diye güzel diyorum sana,
Yoksa yüzün, güzelden daha güzeldir.⁷⁸

Eyyub Aleyhis-Selam kendisini salıverdi de, vücudundaki etleri kurtlar yediler.⁷⁹ Eğer sen de o gerçeğe ve o hakikate ulaşmak istiyorsan, sabırlı ol! O zaman erenler senin etrafında dolaşırlar, çünkü artık sende şehvî pislikler, yeme-içme sevdaları, günah işleme istek ve arzusu kalmamıştır. Zira bunların hepsi de bir özenti, bir rezillik ve rüsvay olmaktan başka bir şey değildir. Heva ve hevesine, istek ve arzularına

76 Seyyid Burhaneddin Hz.terinin bu sözünde şu Hadîs-i Şerife işaret vardır: "Cemaatte rahmet, ayrılığa ise azab vardır" Kaynakları için bak. Müsned-i Ahmed 4/278, 375; Câmiu's-Sağîr 1/144; Künûzü'-Hakâyık s.88; Taberânî ve Deylemî tarafından da rivayet edilmiştir.

77 Bu sözler ve Teviller Sülemi'nin "Hakâyıku't-Tefsir" isimli tefsirinden iktibas edilmiş olup Cüneyd-i Bağdadî ve İbni Atâ (Ahmed)'in sözleridir.

78 Bu şiirin kime ait olduğunu tesbit edemedik.

79 Mutasavvıflar, Hz. Eyyub'un hastalığı konusunda böyle inanmakla beraber, Mütetekellimler, Peygamberlerin İsmet sıfatına aykırı olduğu düşüncesinden hareketle kabul etmezler.

uyduğu müddetçe de, rezil ve rüsvay olmaya devam edersin. İşte bütün bunlar hayizdir, pisliktir. Eğer bunlar pis ve murdar değilse, niçin bunlara yaklaştıkça pis oluyorsun, niçin temizlikten uzaklaşıyorsun? Nitekim Peygamberimiz Aleyhis-Selam:

"Allah güzeldir güzeli sever, temizdir temizi sever" buyurmuştur.⁸⁰

Kur'an-ı Kerim'de ise: Temizliğe son derece dikkatli olan Kuba Sakinleri sahabeler hakkında:

"Orada temizlenmeyi seven erler vardır. Allah da temizlenenleri sever" buyrulmuştur.(Tevbe 108)

İşte hayızdan temizlendin mi, gerçek er olursun. Er olunca da, Allah dostlarına seninle görüşüp konuşmak için izin verirler. Ama Allah'ın kullarından bazıları vardır ki temizdir, onların temizlenmeye, arınmaya ihtiyaçları yoktur. Melekler gibi. Bazıları da öyle yaratılmıştır ki, tam bir pisliktir, necasettir. Onlarda temizlik cevheri hiç yoktur. Şeytanlar gibi. İnsanın yaratılışında ise, her iki türden de pay vardır. Meleklerdeki nur cevheri de var, şu göklerin ve anasının karanlığı (zulmeti) de vardır.⁸¹

Şimdi bir rahata kavuştun, bir huzura eriştin mi? Dikkat et! Eğer rahatlık ve huzur dışardan geliyorsa, bütünüyle dünyaya aittir. Eğer içinden, gönünden geliyorsa, bilesin ki: **"Servet ve oğullar dünya hayatının süsüdür ebedî olan İyi ameller İse, Rabbinin katında hem sevap bakımından daha hayırlı, hem de ümit etmeye daha lâyıktır"** buyrulmuştur. (Kehf 46) İşte sana faydalı olacak şeyler bunlardır, başka şeyler ise, seninle beraber gitmezler ve sana faydalı olmazlar, çünkü onlar bedene ait olup, duygulardan meydana gelir.

Rubai:

"Boş hayalleri zihninden kovup çıkart! Nazlanmaktan vazgeç, yalvarmayı çoğalt! Senin üstadın aşktır, onun yanına vardın mı, zâten o, hal diliyle ne yapacağını sana söyler"

Rubâî:

Dün gece âşıklık ve mâşukluk yüzünden, Sâkî'den bade sunmasını istemekteydim, sâkî, kendi celalinin nurunu bana gösterince, ben yok oldum, yalnız sâkî, bakî kaldı!⁸²

(Güç Şeylere Alışkanlık Kazanmak)

Kadından ve daha başka dünya nimetlerinden ayrılmak pek zordur, fakat zamanla buna da alışılır. Bu, şuna benzer: "Bir kimsenin yakınlarından birisi ölür, bu hâdise ilk günü pek acı ve pek ağır gelir, ikinci günü bu acı biraz hafifler, üçüncü gün ise biraz daha hafifleyip kolaylaşır, gün geçtikçe de hafiflemeye devam edip gider.

80 Bu hadîs-i şerif için bak. Tirmizî Edeb Hadis 2799: Câmiu's-Sağir 1/59; Metâlibü'l-Âliye 2/257.

81 Bu söz, Hz.Ali'nin bir sözünden iktibas edilmiştir. Şöyle ki; Bir kimse Câfer-i Sâdık'a gelerek: "Melekler mi daha üstün, yoksa insanoğlu mu daha üstündür?" diye sorunca: Cafer-i Sâdık şöyle cevap vermiştir. Bu konuyu ben Hz.Ali'ye sordum, dedi ki: "Allah Melekleri yarattı onlara akıl verdi, şehvet vermedi. Ademoğluna ise hem akıl ve hem de şehvet verdi. Her kimin akli şehvetine galip gelirse, o kimse meleklerden daha üstündür. Her kimin de şehveti aklına galip gelirse, o kimse hayvanlardan daha kötüdür" Bu rivayetin kaynağı için bak. Kitâbü'l-Vesâil 2/447; ihya 1/169.

82 Bu rubailer Esîrüddin Ahsîketi'ye nisbet edilmektedir. Divan-ı Esir Ahsîketi, Tahran 1337, s.480. Bu Rubailer Mevlânâ'nın Maktûbatında da geçmektedir.

(Tasavvufî Bir Temsil)

Ben bir yağ imalatçısıyım; bademi, fıstığı ve cevizi kırarak, kabuklarını yok etmişim, içlerini de yağını çıkarmak için -bir iyice dövüp- ezmişim, sûfîcesine bir iş yaparak yağlarını tertemiz çıkarmışım. Eğer bu usul ile yağ elde etmediysem, fitilim neden yağlı? Eğer fitilim yağlı değilse, içindeki bu meş'ale (kandil) nedir? Eğer içinde kandil yoksa, niçin dışarıya ışık veriyor, dışarıyı aydınlatıyor. Eğer ışık vurmuyorsa, şu pencereye akseden parlaklık nedir? Eğer bir kimseye ışık gerek ise; susam tohumlarını alıp yavaş yavaş ezerek, sıkıştırmalı ve yağını çıkarmalıdır.

Kur'an-ı Kerim'de yüce Allah, Yunus Peygamberden bahsederken: **"Biz onu (balığın karnından) hasta bir vaziyette sahile çıkarttık. Üstüne de (gölge yapması için) kabak türünden geniş yapraklı bir nebat bitirdik"** buyurmaktadır. (Saffat 145-146)

Nitekim bir şâir şöyle demiştir:

"Vücudumdaki fazlalıklar eriyip gidince,
Mihnet dalgaları beni karaya vurdu"

Gönlüm deniz gibi; Can ise sanki Yunus, can (ruh), balığın karnında gizliydi, balığı sıkıp sıkıştırdım, böylece canım sahile yol bulup kurtuldu. Nitekim yüce Allah: **"Biz onu (balığın karnından) hasta bir vaziyette sahile çıkarttık"** buyurmuştur.

Şeyh aynaya benzer, ona ne kadar yakın olursan ve kendini ne kadar ona verirsen, o da sana o kadar yakın olur ve kendini o kadar sana verip iltifat eyler.

Gam yemek, üzüntülü ve kederli olmak, gönlünü böylesine aşağılık bir ateşe atıp ot gibi yakmak, yazık değil midir? Bir kimse ömür sermayesini delicesine harcarsa, bu bilgilerden ve bu tedbirlerden hiç bir şey elde edemezse, bu aptallığın devam etmesi mi lâzımdır. Halbuki dünyada ömürden daha kıymetli bir meta (sermaye) yoktur. Yüce Allah'ın izni olmadan bu ömür kumaşından çalan kimse hırsızdır. Hırsızın ise: **"Erkek olsun kadın olsun, hırsızlık yapan kimselerin, yaptıkları hırsızlığa karşılık bir ceza ve Allah tarafından başkalarına bir ibret olmak üzere ellerini kesiniz!"** âyeti gereğince (Mâide 38) elleri kesilir. Peki hüküm böyle olunca, hırsızlık yapmaman için senin elini kim tutacak?

(Cehennemin Etrafı Süslü Pusludur)

Dünya, Cehennemin tavanıdır, çünkü cehennemin etrafında onu süsleyip hoşgösteren çiçekler parlaklıklar, gönül açıcı hoş şeyler, gönlün isteyip arzuladığı hoş şeyler vardır. Şimdi sen onları görüyorsun da, Cehennemin içindeki yüzbinlerce azabı görmüyorsun. Eğer bir kimse sana "Bir gün gelip bu tavan çökecektir derse, ne cevap vereceksin? Zira bu ömür sermayesi bir gün son bulacaktır" Nitekim yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de:

"Ne zaman ki can boğaza dayanır. (Hastanın etrafında bulunan kimseler tarafından): "Bunu tedavi edecek bir tabib var mıdır?" diye çabaya düşülür. Can çekişen kimse ise bunun gerçek bir ayrılış olduğunu anlar ve ne yapacağını şaşırır. İşte o gün sevkedilecek yer, sadece Rabbinin huzurudur" buyurmaktadır. (Kıyamet 29)

Dünya damındaki lâleler ve çiçeklerle sakın oyalanma! Nitekim Peygamber Aleyhis-Selam: **"Cennet, hoş gitmeyen şeylerle; Cehennem ise, hoş gidip**

özlenilen ve arzu edilen şeylerle çevrilip süslenmiştir" buyurmuştur.⁸³ Şimdi dünyadan şehvetle elde ettiğin her şey, her zevk, bilmiş olasan ki cehennem tavanıdır. Ancak ihtiyaç miktarınca olursa, âhiretten sayılır. Nitekim at'a yola gitmesi için ot verirsin, o zaman helal olur. Yolcu (Bezirgan) böyle yaptığı zaman zarar görmez. Eğer şu bir lokmayı şehvetle (açlığı giderme gayesiyle değil) yersen, billahi de haramdır. Eğer haram bir lokmayı, darlığa düşüp mecbur kalır ve ölmeyecek kadar yersen, o zaman helal olur. Sen ise sâdece **"şarap haramdır"** diye söz edip durdun, halbuki şaraptan başka nice şehvetler vardır ki adamı sarhoş eder. Sen ise sarhoş olduğun halde, hamamın damına çıkarak, hamam tellağı gibi, şarkı söyleyip durmaktasın.

(Tefsir ve Te'vil)

Tutarlarda Kur'an-ı Kerim'i tefsir etmeye koyulurlar. Yaptıkları yorumlar, hep kendi zanlarına, kıyaslarına, şüphelerine ve meşreplerine göredir, bunlara uygun söz edip yorum yaparlar, sonra da ona "Tefsir" adını koyarlar. Halbuki yaratılmışın zannı, şüphesi, yaratanın dileğine asla uymaz. İşte Peygamber Aleyhis-Selam'ın:

"Her kim Kur'an-ı kendi re'yi ile (kendi istek ve arzusu doğrultusunda) tefsir ederse, kâfir olur"⁸⁴ hadisinin manası budur. Eğer bir kimse, başka bir kimsenin sözünü naklederse, o kimse âlim olamaz. Birisi, bir başkasının şiirini okursa, şâir olamaz, ona şâir demezler, râvî= rivayet eden, nakleden derler. Eğer er (âlim) isen, kendin söyle, söylediğin söz kendine âit olsun! Dünyada itibar edilecek söz, ya Kur'an'dır, yahut ta Peygamber Aleyhis Selam'ın sözleridir. Fakat bazı kimseler Kur'an'ın manasını anlamakta yanılmışlar, böylece yapmış oldukları yorumlara da ahmaklıklarından dolayı "Tefsir" adını vermişler, yine de ahmaklıklarından dolayı manasını uzattıkça uzatmışlardır. Yaratanın sözünün manasını, yine diğer bir yaratandan (tefsir etmekte güçlük çekmeyen ve eksiksiz tefsir eyleyen, tefsir ederken başkasını taklid etmeyen, murad-ı ilahiye uygun yorumlar yapan, benim gibi birisinden) duy!

(Besi Öküzü)

Bilmiş olunuz ki, ahırda beslenen her öküz, kasabın kesmesi için beslenir. Kağniya koşulan öküz ise, kasabın bıçağından emin olarak yaşayan öküzdür. Eğer öküz, ahırda beslenmesi yüzünden başına neler geleceğini bilseydi, kağni çekmek ve bir boyunduruğa koşulmak ona zor gelmezdi, kağni ve boyunduruk gibi şeyleri canına minnet bilirdi. Şimdi öküz ahırında, öküzün önüne serpilene saman ve yem, öküze ihsan değil, kesildikten sonra pişirilirken tencerenin yağlı olması içindir. Nitekim bir öküz, başka bir öküze lisân-ı hâl ile şöyle demiştir:

"Bir zamanlar beni ahıra bağlamışlardı, beni irşad eden birisi gelip bana dedi ki: **"Seni kasaplar bekliyorlar, semirip şişmanladıkça etine paha biçiyorlar, bilmiş olasan ki, vücuduyun etlenmesi, başının kesilmesine sebep olacaktır. Her ne zaman ki ahırda, önünde saman ve yem görürsen, bunu bir lütuf ve bir ihsan sanma! O ikramlar, başının kesilmesi içindir. Sana tavsiyem şudur: "Yemden, samandan ağzını çek, bunu yapmaya gücün yetmiyorsa,**

83 Bu hadîs-i şerif için bak. Müslim Cennet Hadis 1; Ebû Davud Sünnet 22; Tirmizî Cennet 21; Nesâî Ey man 3; Dârimi Rikak 117; Müsned-i Ahmed 2/260, 333, 354, 380, 3/153, 254, 284. Ayrıca 35 nolu dipnota da bak.

84 Bu hadis-i şerifin değişik rivayetleri için bak. Kenzül-Ummâl 1/2871; Künûzü'l-Hakâyık s.131; Tefsir u Taberi 1/26; et-Tibyân fi Tefsiri'l-Kur'ân 1/3;

ahırcıya el atıp ona yapış, tâ ki sana yardımcı olsun, işin sonunu sana hatırlatsın!"

(Namaz, Kişiyi Allah'a Yaklaştırır)

Sen asla namaz kılmamışsın, sebebi ise şu: "Bir secde ile yakınlık elde ediliyor, zira Kur'an-ı Kerim'de: **"Secde et ve yaklaş!"** buyruluyor. (Alak 19) Peki ama sen, nice zamandanberi bu yolda yürümekte, her gün namaz kılmakta ve o şehre varmayı istemekte, fakat hâlâ da o şehre ulaşmış değilsin. Gittiğin bu yolda ne bir kervansaray gördün, ne de konaklanacak bir tekke, ne de bir bağ-bahçe gördün. Hangi namazda bu mânâ yoksa, bu namaz, namaz değildir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: **"Vay hallerine o çeşit namaz kılanların"** buyrulmuştur. (Mâûn 4)

Allah'a yaklaşma ve uzaklaşmanın sebepleri vardır. Hangi şey seni Allah'a yaklaştırıyorsa, ona sarıl! Hangi şey de uzaklaştırıyorsa, ondan uzak dur! Dünya da nefse aykırı gelen her ne varsa, seni Allah'a yakın/aştırır. Nefse uygun gelen her ne varsa, o şey seni Allah'tan uzaklaştırır. Şimdi şunu iyi bil ki, nefse aykırı gelen şeylere iyice ve sınıksız yapış, bu hususta başarılı olmak için, yüce Allah'tan güç-kuvvet ve yardım iste! Çünkü ondan başka hiç bir kimseden güç-kuvvet elde edemezsin! Nitekim **"Kuvvet ve kudret ancak Allah'a mahsustur"** denilmiştir. Düşman ne kadar güçlü-kuvvetli olsa bile, Allah'ın kuvvet ve kudreti seninle beraber oldukça, düşmanın kuvveti sana tesir etmez.

Yüce Allah buyuruyor ki: **"Ey Nefis! Dünyadakileri feryada getirip esir eyledin, ama bizim öyle kullarımız vardır ki, seni feryada getirirler!"** Şimdi nefsin dizginini çekti, kemendini de kıstın mı? Pâdişâhın bulunduğu tarafa varıp ulaştın, düşmana ise kılıç çekti, demektir. İşte şimdi yüce Allah'tan zafere ulaşmayı dile!

Şiir:

"Sen canı, altın vererek almamışsın da, o yüzden kıymetini bilmezsin / Çünkü Hindli, bedava malın kıymetini bilmez"⁸⁵

Şimdi pâdişâhın sırdaşı olan kimseler, böyle olmalıydılar. Bu makamda nasıl olur da öfke yatışmaz, bu makamda yüce Allah'ın razı ve hoşnud olmasını dilerler. Bu makam, ne kadar güzel ve ne kadar hoşnudluk makamıdır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de:

"Muhakkak ki ben Al la hım, benden başka ilah yoktur. Böyle olunca bana kulluk et ve beni zikir için namaz kıl!" buyrulmuştur. (Taha 14)

(Vahdet-i Vûcud)⁸⁶

Ne kadar daha: **"Sen, Sen"** diyeceğim. Bu sözü o kadar çok söyledim ki sayıya gelmez. Şimdi ise: **"Ben Sensin, Sen de Benim"** diyorum, bu sözden birlik (vahdet) meydana geldi ve ben de tam bir tevhidçi oldum. İşte şimdiye kadar kılmış olduğum namazlarım, beni bu mertebeye ulaştırdı...⁸⁷

İnsan mücâhede'de buldukça, müşahedeye⁸⁸ ulaşamaz, müşâhede'ye erişen kimsede ise mücâhede kalmaz. Şimdi ben ölmüşsem, nasıl diri kalmışım? Ben ben

85 Bu şiir, Nizâm-ı Gencevî'nin "Gencîne-i Gencevî" isimli eserinden iktibas edilmiştir, sayfa 210.

86 Vahdet-i Vûcud : Varlıkların bir ve tek varlık olduğuna inanmak bütün varlıkları bir varlık olarak bilmek, her şeyin bir olan Allah'ın değişik tecellileri, zuhurları ve görünüşleri olduğuna inanmak anlamına gelmektedir.

87 Seyyid Burhaneddin Tirmizî Hz.leri "Vahdet-i Vûcud" felsefesini burada tam bir şekilde ifâde etmektedir.

88 Müşâhede: Sâlikin kendini kaybederek Hakkı bulması, Hakkı seyr ve temâşâ etmesi, Hakkın kalpte hâzır olması ve makamların sonu anlamına gelmektedir.

oldukça, secde eden olurum, fakat ben kalmadım mı, secde eden de kalmaz.

Hikmet ve güzel söz, imanın özünden meydana gelir, o âlemde meydana gelecek olan sevinç ve neşenin eseri, bu âlemde yüze vurur, böylece insanı neşelendirip güldürür. Nitekim **"Rahat ve huzur yalnızlıktadır, felaket ise iki kişi arasından meydana çıkar"** denilmiştir.⁸⁹ Dostlarımızın hepsi de erkeklikten kalmış olarak gelmektedirler. Senin sevgilin ise, ancak sensin.

Şiir:

"Eğer saman çöpü gibi her rüzgardan titrersen,
Dağ bile olsan, bir saman çöpünü değmezsin,
Mertlik kapısından girenin gönlü iyidir,
Mertlikten meydana gelen dilek te iyidir,
Ey dost! Birliği, tek olmayı tercih et te,
Dünyanın çevresinde istediğin gibi gez dolaş!"⁹⁰

Gamlı-kederli olmak, bütünüyle zamanın sıfatıdır, gece ile gündüzün hareketinden meydana gelen zamanın getirdiği bir şeydir. Zaman geçip gittiğinde gamı ve kederi de alıp götürür. Eğer gam çekiyorsan, çekme! Çünkü zaman onu giderir. Eğer neşeli ve sevinçli isen, fazlaca neşelenip sevinme! Çünkü neşe ve sevincini de zaman kendisiyle beraber alıp götürür. Bu şuna benzer:

"Hırsız birinin evine girer, varını yoğunu her ne varsa alıp götürür. Ev sahibi ise, sunu bunu, evdeki eşyaları nereye koyayım, diye düşünmeye başlar, halbuki evde hiç bir şey kalmamıştır"

Onu hoş tutunuz, çünkü onun saçının bir teli bile dünyadaki bütün güzelliklerden daha hoş ve daha sevgilidir. Nitekim: "Her kim ebedî azaba uğramak istiyorsa, gelsin beni incitsin!" denilmiştir. Gel, şu yanmakta olan mumu, körlerin önünden kaldırıp yok edelim gitsin! Şu suretimizi onlardan gizlemeyelim de ne edelim?

Şiir:

Gök kuşu, tuzaktan kurtulduğu zaman,
Yüce Allah'ın huzurunda konaklayıp rahatladı,
Topraktan olan, toprağın kıyısına kavuştu,
Arştan olan, Arşın direğine yapıştı,
Dünyanın nakşı toprak, Dinin nakşı temizlik,
Bütün toprağı satarım, temiz olanı alırım"⁹¹

Yüce Allah beni aziz etmiş ben kendimi horla-yamam ve horlatamam. Böyle bir iş yaparsam bu bana zulüm olur. Bu hareket, kibirlenmek te değildir, kimi düşman kabul edeyim, mallarıyla bana karşı büyüklük taslarlar. Büyüklük bilgiyle midir? Kötülüklerden sakınmak (takva) ile midir? Yoksa mal-mülk ile midir? Nitekim yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de: **"Gerçekten Allah katında sevabı en çok ve derecesi**

89 Bu söz, Meşâyih sözlerindedir. Bilhassa Ebu Bekir Verrâk'ın şu sözüne benzemektedir: "Dünya ve âhiretin saadetini yalnızlık ve azlıkta buldum. Dünya ve âhiretin mutsuzluğunu ise, çokluk ve ihtilatta buldum" . Risâle-i Kuşeyriyye s.51.

90 Bu şiirin kime âit olduğunu tesbit edemedik.

91 İlk iki beyit Nizâm-ı Gencevî'nin Leylâ ve Mecnun isimli eserinden iktibas edilmiştir.Tahran 1316, s.265. Son beyit ise,Seyyid Hasan Gaznevî'nin Divanından alınmıştır,sayfa 113.

en yüce olan m iz,en çok takva sahibi olanınızdır" buyurmaktadır. (Hucurât 13)

Şiir

"Pir (şeyh), yıldızın hareketiyle pir olur,
Süt emen küçük çocuk pir olamaz,
Bırak ta başını, hangi duvar sağlam ise ona vursun,
Başını vurur, elbisesi ve bedeni de kana bulanır,
Başı yarılmış bir halde, parmağını ısırarak bana gelir
O zaman kendisine söylediğim sözleri hatırlar" ⁹²

(İhlas)

Yüce Allah bu dünyâ hakkında: "**Bilmiş olunuz ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs ve aranızda bir övünme ve daha çok evlat ve mal sahibi olma arzusundan ibarettir**" buyurmaktadır. (Hadîd 20)

İnsan bu dünyadan çıkmadıkça, bu dünyayı terketmedikçe; oyundan, oyuncaktan ve asılsız boş şeylerden kurtulamaz. Ama buradan çıkıp dünyayı terketti mi, insan artık er sayılır ve er olur. Nitekim Kur'an-ı Kerimde:

"Öyle insanlar vardır ki, ne ticaret ve ne de alış veriş onları Allah'ı zikretmekten, namaz kılmadan ve zekat vermekten alıkoyamaz" buyrulmuştur. (Nur 37)

Müslümanlık uzak, çok uzak düşmüştür. Biz de bunların sandığı gibi, müslümanlığı renkten, kokudan ibaret mi sandık? Zâten bu topluluk bizden hoşlanmaz, çünkü aramızda cins birliği yoktur. Nitekim "**Cinsinden olmayan bir şeye bakmak, gözü kör eder**" denilmiştir. Cinsinden olmayanı görmek, bana her an bir ölümdür, ama falan kimse tertemizdir, onda hiç bir kötülük yoktur, haset etmez, kin gütmeyiz, kimseyi incitmez bu da olur. Olur ama çoğu kez onbin kişinin içinden bu çeşit bir kişi bile çıkmaz.

Nefs-i Emmâre'ye aykırı davrandın mı? Yüce Allah seninle barışır, nefisle barıştın mı, Allah ile savaşa girmiş olursun. "**Bir kimse kadını imam eder de ona uyar mı? Böyle bir şey ne müslümanlıkta vardır, ne de kâfirlikte!**" Hani birisine bir iş başar derlerse, ben zâten iş güç yapmaktayım, diye cevap verir. Peki yaptığın işin eseri nerede, diye sorulduğunda, hele dur, işi başarayım da, diye cevap verir. Nitekim şâir şöyle demiştir:

"Yılan balığına benziyorsun, ne yılsın ne balık /Sen bir münafıksın, ne yapıyorsun, ya yılan ol, ya balık" ⁹³

Kulun kendisini yok etmesi veya tehlikeye atması doğru değildir. Çünkü kendisini bizzat kendisi meydana getirmedi ki, yine kendi isteğiyle gitmiş olsun! Fakat kendisine zararlı olan şeyleri yok etmeye çalışması vâcibdir.

Eğer mümkün ise, sofranın başından yarı tok olarak kalkmalısın, yiyeceğin yemeğini bile fakirlere, düşkünlere bağışlayabilmelisin, aslında böyle yapabilmek büyük bir iştir, bunu herkes yapamaz

⁹² Bu şiir, Hakim Senâî'nin "Hadîka" isimli eserinden iktibas edilmiştir. Bak. sayfa 721.

⁹³ Bu beyit, Hakim Senâî'nin Dîvanından iktibas edilmiştir. Tahran 1320, sayfa 513.

(Âdâb=Edebler)

Müridlerin edeblerindedir, şeyhte dalgınlık meydana geldiği, mürâkabe'ye⁹⁴ varıp kendinden geçtiği zaman, sakın ona selam bile verme! Çünkü bu esnada sevgiliyle buluşmuş ve ona kavuşmuştur. O anda onu, sevgiliden ayırmış olursun! Onun ahi seni tutar. Müridlerin uyması gereken edebler çok incedir, hem de kıl gibi ince. Eğer edebin inceliğine işaret olan o kıla dikkat etmezsen, orada bir kara kıl belirirse, şeyh; Arifin gönlünde meydana gelen Allah nurunun güneşini görsün diye, gözde perde kesilen o kılı çekip koparır da, arifin haberi bile olmaz. Çünkü tecelli ışığı arifin gönlünü zayıf bir hâle getirip onu hayran eder, göz o nurun karşısında tirtir titrer ve harap olup gider. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: "Yüce Allah, dağ'a tecelli edince, dağ yerle bir oldu, Musa da yere düşüp bayıldı" buyrulmuştur. (A'raf 143)

Şimdi sen de yüzünü, o doğuya doğru çevirdin mi? Sana, söz ışığı vurur, derken sende bir hal belirdi mi, o zaman hal ışığı vurur. Şu halde bu işlerden anlayabilen bir Şeyh'e git te, işini ihtiyatla basarsın, bu ince yolda seni irşad eylesin! Nitekim şâir şöyle demiştir:

"Can ilinde öyle gökler vardır ki,dünya göğüne iş buyurur ve onun işini başarır"⁹⁵

(Nefis ve Ruh)

Yüce Allah, bu âlemde birçok şeyler yaratmıştır, fakat insanî ruhtan daha yüce hiçbir şey yaratmamıştır. Sendeki bu hayvanî ruhu ve bu aşağılık nefsi ne kadar kahredersen, o yüce ruh, o kadar kuvvetlenir.

Biz insanlarda iki nefis vardır, birisi gece gibi karanlık bir nefis, diğeri ise güneş gibi aydınlık bir nefis. Eğer perhiz ve cila vurmakla bu nefsin isteklerini azaltırsan, nefis zayıflar; bu takdirde o yüce ruh meydana çıkar, gecenin yerine gündüzün gelmesi gibi olur.

Her nerede aşırılığa sapmadan, orta yol takip edilmiş bir iş varsa, orada hiçbir zarar ve ziyan yoktur. İnsaflı olmayı, insaflı davranabilen kimseye söylemek gerektir. İnsaflı davranamayan kimseye söylemek ise hikmete uygun değildir. Sende nefis yok olmadıkça, tasavvuf? bilgilerden söz edemezsin! Nitekim Kur'an-ı Kerim'deki:

"Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler" âyetinin gerçek anlamı işte budur. (Mâide 54)

Şiir:

"Sen, sende oldukça, varlığından geçmedikçe,
Kabe'de bile ibâdet etsen, meyhane kesilir,
Fakat varlığın senden uzaklaştı mı?
Put tapınağı bile, sana Beyt-i Mâmur olur"
Eğer suretten mânâ yönüne dönersen,
Dünyada iken seni Cennete iletirler"⁹⁶

Nitekim Kur'an Kerim'de: **"Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret**

94 Murakabe: Kendi kendini kontrol etmek, denetlemek, gözetlemek ve Murâkabe-i Nefs etmek, yani Allah tarafından denetlenmekte olduğuna inanmak, anlamına gelmektedir. Murakabe, mürid için önemli konulardan biridir.

95 Bu şiirin kime ait olduğu tesbit edilememiştir.

96 Bu beyit, Hakim Senâî'nin "Hadîka" isimli eserinden iktibas edilmiştir. Tahran baskısı s. 112.

edenler yok mu, onları dünyada güzel bir şekilde yerleştireceğiz. Eğer bilirlerse âhî-retin mükâfatı elbette daha büyüktür" buyrulmuştur. (Nahl 41)

Şiir:

Öndeki perde benim, kaldırıp varlığımdan geçtim mi,
O perdenin ardında ancak buluşup kavuşmak ışığı vardır.⁹⁷

Kaside :

Burçlardan, yıldızlardan geç, râzîlik makamına var da salın,
Orada sana ne ateş zahmet verir ne de zemherîr,
Gök kubbenin damına nasıl çıkılır deme?
Eğer varlığından geçebilirsen, çıkabilirsin"⁹⁸

Şiir:

Ben ben oldukça, Senden nasıl söz edebilirim?
Fakat ben, Sen olursam, ya Sen söylersin, ya da ben"⁹⁹
Devletin de Dinin de düzene girmesi için,
Akıl gözü ilk şarttır, sonu da yine o göz görür,
Hırsız evde
Yürü de gönül ve göz evini görüp gözetle!
Konuştuğun zaman yok oldun mu?
İşte o zaman söylediğin söz, Cebbar'ın sözü olur"¹⁰⁰

Bu varlıktan yok olmadıkça, onun varlığıyla var olamazsın, onunla dinlemezsin,
Âb-ı Hayata dalamazsın, ebedî saltanatı bulamazsın, böyle olmadıkça hiç bir fayda elde edemezsin!

Âlim kimse, söylediği sözlerden aşağı mertebededir. Arif kimsenin mertebesi ise, söylediği sözlerin üstündedir. Çünkü Arif kimse, yüce Allah'ın ilminin mâdeni ve cevheridir.¹⁰¹

Şiir:

Onun sofrasının nimetlerini gönül dadısı yedi,
Gönül sanki, ilâhî sırrın defteri kesildi,
Sen var olasın, yüce Allah da var olsun,
Sakin böyle söyleme, aklını başına al!
Kendi varlığında kaldıkça, gerçek varlığa ulaşmak için sana yol vermezler,
Ama yok olup varlığından geçtin mi, gözden ve gönülden çıkarmazlar seni,
Hakîkî olarak kendi varlığından geçtin mi?
O zaman alnını, işaretleyerek, parmakla gösterirler seni"¹⁰²
Allah ile dostluk kazanmak, yükseldikçe parlayan bir nur gibidir. Ondan başkası

97 Bu beyit, Hakim Senâî'nin Dîvan'ından iktibas edilmiştir. Tahran 1320, s.655.

98 Bu kaside, Hakim Senâî'nin Dîvanından iktibas edilmiştir s.240.

99 Bu şiir, Baba Efdal Kâşî'nin Rubâîlerindenidir.

100 Bu şiirler, Hakîm Senâî'nin "Hadîka" isimli eserinden iktibas edilmiştir, s.295, 471,

101 Bu cümleler, Risâle-i Kuşeyriyye'den iktibas edilmiştir, bak. Mısır baskısı s.142.

102 Bu şiirler Hakîm Senâî'nin "Hadîka" isimli eserinden iktibas edilmiştir.s.206.

ile dost olmak ise öldürücü bir zehirdir. Kendi keyfince, istediği şekilde yaşayan kimse, nasıl ölmesi gerekiyorsa öyle ölemez. Meselâ: Karasineği görmez misin, serserice boş yere uçup gider, nereye isterse oraya konar, kasabın etinin üstüne de konar, kasap bir iki kere onu etin üstünden kişiler, üçüncü defasında ise satırı indirip başını bedeninden ayırır. Karasinek yerde debelenirken kasap şöyle diyordu: **"Sana her yere konma demedim mi?"**

Fakat bal arısı böyle değildir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: **"Rabbin bal arısına; dağlarda, ağaçlarda ve hazırlanmış kovanlarda yuva yap, sonra her çeşit bitkilerden ye! Sonra da bal yapman için, Rabbinin gösterdiği yollardan boyun eğerek yürü!"** emriyle uçar, yine bu emirle oturup kalkar. Böylece her ne yere: **"Onun karnından renkleri çeşit çeşit bir içecek çıkar ki, onda insanlar için şifâ vardır. Düşünen bir millet için bunda ibretler vardır"** fermanını yerine getirir. (Nahl 69)

O'nunla beraber olan kimse diridir, konuşan diri odur, mest olmuştur, ebedî hoş olacaktır. Hak'tan başkası ile diri olan kimse, binlerce akıla ve binlerce bilgiye sahip olsa bile, yine de sen onu bütünüyle yok say, ölü olarak bil! Çünkü varlığından geçmedikçe, O'nun varlığına bürünmedikçe, O'na kavuşamazsın! İşte bir gerçek olarak ortaya çıkmıştır ki, her varlığın gerçek canı Hak'tır. Candan öte ne varsa fânidir, yok olup gidecektir. Nitekim:

"Allah ile dost ol! Yani kendin ile uzlaş da, nefsinden eser bile kalmasın. Vücut yakınlığı ile uzlaşmaya çalışma, gönül yakınlığı ile uzlaşmaya gayret et te, cana yakın ol!" denilmiştir.¹⁰³

*"Aşk yolunda can ver de, can alan kimseyi can olarak tanı!"*¹⁰⁴

Rubâî:

Ben öyle bir topluluğa kul-köleyim ki kendilerini bilirler, Her nefeste gönüllerini yanlıştan kurtarırlar,

Herşeyi kendi zâtları ve sıfatlarıyla görürler de,

Kendi varlık levhlerinden "Enel-Hakk" sözünü duyarlar"¹⁰⁵

Rubâî:

Âlem bütünüyle O'nun sıfatlarına bağlıdır,

Halk kendi varlığında oldukça, ona mağlup olmuştur,

O'nun hayat penceresinden içeri girenler ise,

Sıfata bağlı kalmazlar, zâtında yok olup giderler"¹⁰⁶

Bütün eşyanın sonradan yaratıldığını bilen kimse, yaratanın varlığına ve ebediliğine ulaşır. Yüce Allah bir cemaati dünya için yarattı, dünyayı da onlar için halketti. Bir cemaati de âhiret için yarattı, âhireti de onlar için halketti. Bir kısım halkı

103 Bu beyit Şirvanlı Hâkânî'nin Divanından iktibas edilmiştir. Dîvan-ı Hâkânî, Tahran 1338, s.375.

104 Bu mısraâ Hakîm Senâî'nin Divanından iktibas edilmiştir, s.652.

105 Bu Rubâî, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nindir. Bak. Külliyyat, Rubâî 717, sayfa 122.

106 Bu Rubai de, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nindir. bak.Külliyyat, Rubâî 746; sayfa 126.

da kendisi için yarattı. Dünya halkı Bakkal Yusuf 'u ¹⁰⁷ ve Hallac-ı Mansur'u ¹⁰⁸ sevmezler. Bunlara ben, Râbia'yı Adeviyye'nin¹⁰⁹ bir sözünü nakletmek istiyorum.

Râbia'ya bir ilim adamı adına evlilik teklifinde bulunulmuş, o da:

"Onu istemem, çünkü o dünya ehlidir" demişti. Onlar:

"Ama onun hiç dünyalığı, malı-mülkü yoktur" demişler. Bunun üzerine Râbiay-ı Adeviyye:

"Peki ama, Allah şöyle buyurdu, Peygamber Aleyhis-Selam şöyle dedi gibi sözleride mi yoktur?" demiştir.

Câhil olmak başka, kendini câhil bilmek başkadır. Fakat şeyhin huzurunda mutlaka ölü gibi olmak gerektir. Acaba bu insanlar ne ararlar da dâima **"bana himmet et!"** deyip dururlar. Fakat birine himmet ettik ve işe giriştik mi, kaçıp gider, bir başka şeyle oyalanırlar. Bir kimsenin bir hayal görmesi, adam olması, yahut ta kendisine adam denmesi için, kırk gün bir evde kapanıp çile çıkarması mı gerek. ¹¹⁰ Ama Muhammed Aleyhis-Selam'in dini ile (yani İslamiyetle) bunun ne ilgisi vardır? O el ile, başlangıcı ve sonu olmayan Allah'ın eteğine sarılmak lâzımdır ki, pisliklerden temizlenmiş olasın! Yahut ta kendi nefesine bakıp sonradan olduğunu, hiç yoktan yaratıldığını bilesin! Kendisinin fani olduğunu gören, yüce Allah'ın bütün sıfatlarını da görür, sonradan oluş fikrini kafasından çıkarır , evveli olmayan zâta varıp ulaşır. Bundan sonra ise yol ve yolculuk başlar. Şeyhler bu makama son makam derler. Bu makama ulaştıktan sonra ölmek, insan için ahmaklıktır. Allah'a ulaşan kimse artık niçin ölsün ki? işte burada o kimse ebedî hayatı görür. Halka öyle bir söz söylemek isterim ki halk, duyduğu bu sözleri anlayabilsin, hoşuna gitsin ve kabul eylesin!

-
- 107 Bakkal Yusuf: Yusuf b. Ali b. Ahmed el-Bakkal el-Bağdadi es-Sûfî. Bağdatta Merzûbâniyye Ribatında şeyhlik yapmış olup 666 Hicrî yılında yine Bağdat'ta vefat ederek İmam Ahmed Kabristanlığına defnedilmiştir. Bakkal Yusuf diye bilinen bu şeyh, Hallâc-ı Mansur gibi Vahdet-i Vûcud nazariyesini hararetle savunan şeyhlerden olup, aynı zamanda Seyyid Burhaneddin Tirmizî'nin muâsırlarındandır. "Sülûkü'l-Havâss" adında tasavvufu ilgili bir eseri de vardır. bak. Kehhâle 13/317; Zirikli 9/319; HA.2/555; Keşf. 2/99.
- 108 Hallac-ı Mansur: Hüseyin b. Mansur el-Hallâc el-Bağdâdî, Kelâmçı Sûfilerden olup, aynı zamanda "Vahdet-i Vûcud" nazariyesinin başta gelen temsilcilerindendir. "Enel-Hak" sözünden dolayı 24 Zilkaade 309 Hicrî tarihinde Bağdat'ta katledilmiştir. Tefsir, Hadis, Kelâm ve Tasavvuf konularında olmak üzere elliye yakın eser yazmıştır. Seyyid Burhaneddin Tirmizî Hz.leri bu eserinde Hallacı Mansur'un eserlerinden pek çok iktibaslar yapmıştır. (Bak. Tabakâtü's-Sûfiye, Sülemî, s. 307- 311; Tezkiretü'l-Evliyâ s. 187-188)
- 109 Râbia-yı Adeviyye: Basralı İsmail adında bir zâtin kızı olup künyesi Ümmü'l-Hayr'dır. Babasının dördüncü çocuğu olduğu için "dördüncü" anlamına gelen "Râbia" adıyla adlandırılmıştır. Seyyid Burhaneddin Hz.lerinin burada iktibas ettiği metne göre, koyu bir "Vahdet-i Vûcud" taraftarı olduğu anlaşılmaktadır. 135 Hicrî tarihinde ölmüştür. Kendisine evlilik teklif eden kimsenin ise Hasan-ı Basrî Hz.leri olduğu rivayet edilmektedir.(Tezkiretü'l-Evliya s.408; Âlâmü'n-Nisâ 1/430) Râbia-yı Adeviyye'nin yukarıdaki sözleri şöyle de yorumlanmıştır: Peygamber Aleyhis-Selam'ın söylediği sözler dahi Vahy-i İlâhî'ye dayalı olduğu için, Allah Kelamı niteliğindedir, öyle olunca ikiliğe gerek yok, hepsinin kaynağı da ilâhî kaynaktır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: **"O Peygamber kendi arzusuna göre konuşmaz. O'na inen (Kur'an veya O'nun söylediği sözler) kendisine vahyedilen vahiden başka bir şey değildir"** buyrulmuştur.(Necm 3-4)
- 110 **Çile:** Nefis mücâhedeşi yapmak gayesiyle kırk gün bir hücrede çile çıkarmak, perhiz ve riyazat yapmak anlamına gelmektedir. Nitekim Sultan Veled Hz.leri çile hakkında şöyle demektedir: "Çile çıkarmak, Peygamberlerin sünneti değildir, bu bir âdet ve alışkanlıktır. Eğer dostlar samimi olmazsa, onlardan uzaklaşmak için bir köşeye çekilip uzlet yapmak yerinde bir iştir. Fakat samimi dostlardan uzaklaşmak ise doğru değildir. Çünkü **'Cemaatte rahmet vardır'** buyrulmuştur. Cemaatte rahmet olması, diğer varlıklarda da görülmektedir. Mesela bir bitki tek başına istenilen seviyede büyüyemez, fakat yaylada kendi cinsinden olan diğer bitkilerle beraber olursa, daha kuvvetli yetişir. Su az olursa, akıp gitmez, olduğu yerde kalır, kokuşmaya başlar. Eğer çoğalır, bir dere hâline gelerek akıp gider. İşte böylece her şey kendi cinsiyiyle kuvvet bulur. Nitekim Atlar, esterler hemcinsleri olan Esterle daha iyi yol alırlar. Şu halde uzlet (çile) yabancıardan uzaklaşmak için yapılmaktadır. Yoksa yarden ve gerçek dostlardan kaçınmak için değil. (Maârif, s. 162)

Bir topluluk vardır ki onlar:

"Allah, falan kimseyi bu sırra mahrem (gizli sırlara ortak) etti de, beni niçin etmedi?" diye haset ederler. Ben ise, hiç haset etmem ve şöyle derim: O yüce makama ulaşan kimse de, benim gibi bir insandır. Acaba o kimse ne gibi sebeplere sarıldı da bu makama ulaştı. Ben de çalışır çabalar ve o sebeplere sarılır o makama ulaşırım, niçin haset edecekmişim?"

Bu söylediklerim nefsine düşkünlük, aşırı istek ve arzu da değildir. Hatta bu hareket gönüle, arzu ettiği şeyleri soğuk gösterir ki, bu soğuk havaya giren kimsenin gönlünde yüzbinlerce Huri bile bir pula değmez olur. Bu istek öyle bir dereceye kadar varır ki insan, makam ve mevkiden de geçer, bunların sevgisi ise kökünden sökülüp gider, o arzular da gönüle soğuk gelmeye başlar, şeyhlerin pek çoğu bu makama ulaşamamışlardır. İnsan bu makama ulaştı mı, ilâhî âlemde karşısına önce bir nur perdesi çıkar, bütün dilekleri dağıtıp kırar geçirir. O zaman insan, aşağıya doğru bakar ve herkesin makamını görür, onların kötülükleri de gözünün önüne gelir ve şöyle söylemeye başlar:

"Ey düğümleri çözmek arzusuna düşüpte ölen kimse,
Ey Vuslatta doğup, ayrılıkta can veren kimse!"¹¹¹

Yani halkın övündüğü şu bilgilerle, şu düşüncelerle, çile çıkarmakla meşgul olan insanlar, maksatlarından daha da fazla uzaklaşmaktadırlar. Bu bilgiler müşkülleri çözemez, bunlarla oyalanmak, maksattan uzak kalmak ve kendinden uzaklaşmaktır. İnsan, ilk merhalede maksadın başındadır, bu bilgilerle ne kadar oyalanırsa, bu düşüncelere ne kadar dalarsa, bu çilelere ne kadar katlanırsa, maksattan o kadar uzaklaşmış olur. Onun katında avamın da bir diğeri yoktur, çünkü avamdan maksat, halktan ilim tahsil etmemiş câhil kimseler değildir, bilakis ilim tahsil etmekle beraber kendilerinde manevî körlük olan kimselerdir. Hulasa: Kişi ilim yönünden ne kadar ilerlerse, kendi özünden o kadar uzaklaşır, maksada ulaşmak ve kavuşmaktan o kadar uzak kalır, bilgilerle ve içtihadlarla meşgul olduğu müddetçe, kendiliğinden yolculuğa çıkmış ve uzaklaşmış olur. Ama mânevi gözleri açık olan ve kendisinde körlük bulunmayan kimse avamdan sayılmaz.

(Zikir)

Zikri, göbekten yukarıya doğru; içten ve can-ı gönülden yap! Biz kime yönetirsek, o kimse bütün dünyadan yüz çevirir. Meğer ki biz ona yüz çevirmiş olmayalım, bunun alâmet ve işareti, dünyadan uzaklaşmaktır. Bizim içimizde bir inci vardır, o inciyi kimin yüzüne tutarsak, onun işi bitmiştir, artık o bütün sevgililere, bütün dostlara yabancı kesilir.¹¹²

Burada ince bir sır daha vardır şöyle ki:

Ulu Mevlânâ (Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled) oturuyordu. Hâcegî-i Cehvâreger: **"Namaz vakti geldi"** dedi. Biz hemen kalkıp namaz kıldık. Ondan sonra Hâcegî-i Cehvâreger der ki:

"Namaz bittikten sonra gördük ki namaz kılanlar, kıbleden yüz

111 Bu beyit, Attâr'ın Muhtar-Name ve Cüveynfnin Cihangüşây isimli eserindeki Rubâî'nin bir beyitidir. Oradan iktibas edilmiştir, bak. Cüveyni, Cihangüşây, Leyden baskısı 2/117; Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin "Fihî Mâ Fih" adlı eserinin bir nüshasının haşiyesinde de geçmektedir, ama Mevlâ-nâ'nın da değildir.

112 Seyyid Burhâneddin Hz.leri "Zikri göbekten yukarıya doğru, içten ve cân-ı gönülden yap!" ifadesiyle, Kâdiriyye, Çeştiyye ve Şâzeliyye gibi tarîkatlardaki zikir şeklini tenkid etmektedir. (bak.Câmiu'l - Usûl, Şeyh Ahmed Nakşibendî s.22-25; Cevâhir-i Ğaybi,Ebü'l-Hasan b. M.Hasan Kadiri, s.269-277).

çevirmişler, kıbleyi arkalarına almışlardır" ¹¹³

Sen diyorsun ki ben Hakka ulaşmışım, Muhammed'le benim işim yoktur. Bu nasıl olur? Hak, Muhammed'den müstağnî değildir ki, her zaman onun şanını yüceltip duruyor. Allah her lutfu ona vermiş, herkesi ona tabî kılmıştır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: **"Eğer dileseydik her şehre bir peygamber gönderdik"** (Fûrkan 51) âyetini okumadın mı? Şimdi biraz düşün, Muhammed Aleyhis-Selam hiç bir zaman **"Dileseydik şöyle yapardık"** dedi mi, kendisi için hiç bir şey istedi mi? Hani birisi sevgilisinin önünde inciye dövüp un hâline getirmiş te, sevgilisi ona: **"Niçin böyle yaptın?"** diye sormuş. O da: **"Sana, niçin böyle yaptın dedirtmek için yaptım"** demiştir. Bunun üzerine sevgilisi:

"Demekki senin yanında bu derece bir değerim var, öyle ise sen de, benim katımda böyle bir değere sahipsin" dedi.

"Bir topluluğa Karga Kılavuz olursa,¹¹⁴ ben ona ne yapayım; kibirle, benlikle dopdolu bir kılavuz, benliğinden hiç geçmiyor. Maneviyat elbisesini Muhammed Aleyhis-Selam gibi elime aldım, sana İlâhî Elbiseyi getirdim" diyerek yanına vardım, istemem diyerek iki elime birden vurdu ve beni uzaklaştırdı. Sen istemezsen isteme, ben bunu huy edinmişim, bu acıyı çekmek benim âdetimdir, yine de sana zarar verecek olan ateşe gider, söndürmek için üflerim.

"İslam'da ruhbanlar gibi yalnız kalmak, dağda mağarada kalmak ve bekar yaşamak yoktur"¹¹⁵ İnsan, halkla ne kadar kaynaşır ve ne kadar uzlaşırsa, o kadar Hakka yaklaşır. Senin dostun Haktır, bu konuda şüpheye düşme, kötü düşüncelere dalma, çünkü dostlardan olgunluk gördün ve o güzelliği seyrettin. Bundan böyle sana her ne gelirse bilmiş ol ki, yol kesendir, ister nefis tarafından gelsin, isterse şeytan tarafından.

Şiir:

"Hakk'tan başka gördüğün her şey puttur, yok et gitsin onları!"¹¹⁶

"Gönlüm, Rabbimin ilhamı ile bana haber verdi"¹¹⁷ sözü, hoş bir medresedir. Ey güzel! Görmediğin bir kimseyi nasıl döveceksin, görmediğin bir kimseye nasıl vuracaksın!

Mutasavvıflar: **"Vur-kır geç gitsin!"** demişlerdir. Varını, yoğunu vur-kır da, yitip gidene katıl, yok ol! Yok ol da, ortadan kaybol, yeni bir yol bul! Burası, varını, yoğunu kaybedip hiç bir şeyi kalmayanların medresesidir. Nitekim: **"Ne olurdu, Muhammed'in anası, Muhammedi doğurmasaydı"** sözü¹¹⁸ şu anlama

113 BU cümleler aşağıda tercümesini vereceğimiz Hadîs-i Şerifin manasından iktibas edilmiştir. Nitekim Peygamber Aleyhis-Selam: **"Nur, kalbe girdiği zaman kalp genişleyip açılır"** buyurunca, sahabîler: **"Bunun alâmet ve işareti nedir?"** diye sordular. Bunun üzerine Peygamber Aleyhis-Selam: **"Dünyadan uzaklaşmak, âhirete yönelmek (Inâbe); zamanı gelmeden önce, ölüm için hazırlanmak"** buyurdu. (Bu hadisin asıl metni için bak. İhyau'l-Ulûm 1/58; İthâfü Sâdeti'l-Müttekin 1/424-425; Şerh-i Tearruf 1/63, 3/46.)

114 Bu mısra arapçadır. Cüveynî'nin Cihangüşây isimli eserinden iktibas edilmiştir. bak.Leyden baskısı 2/112;

115 Bu hadis-i şerifin değişik rivayetleri için bak. Ebû Davud Menâsik Hadis 1729; İbnü'l-Esir, Nihaye 1/59, 2/113; İbni Sâd 3/287; Ehâdîs-i Mesnevi s. 189; Mevlânâ Celâleddin Rûmî Fihi Mâ Fih s.61, 81.

116 Bu mısra, Hakim Senâî'nin Divanından iktibas edilmiştir. Tahran 1320 baskısı, sayfa 376.

117 Bu söz, Mutasavvıfların sözlerindedir. Tezkiretü'l-Evliyâ'nın yazarına göre bu söz, Şeyh Ebû Bekir Kettânî'ye aittir. Leyden baskısı, sayfa 121; ayrıca bak. Ebû Tâlib-i Mekki, Kûtü'l-Kulûb; İbni Haldun, Şifâü's-Sâil li Tehzîbi'l-Mesâil, Mukaddime Dr.M.Tancı, İstanbul sayfa "F". İbnü'l-Cevzî, Nakdü'l-İlm ve'l-Ulemâ, Mısır baskısı, sayfa 321.

118 Bu söz, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin "Fihi Mâ Fih" isimli eserinde Hadis-i Şerif olarak geçmektedir, s. 184. Şeyh Attar'ın Musîbet-Nâme isimli manzumesinde de aynen hadis olarak geçmektedir, sayfa 318.

gelmektedir: **"Bu söz; varlığının yok olmasını istemektir. Bu söz; tamamen yokluktur, yoklukta varlıktır. Yine bu söz: "Allah ile benim aramda öyle bir vakit vardır ki, o vakitte aramıza, ne Allah'a en yakın bir melek, ne de Şeriat sahibi bir Peygamber girebilir"**¹¹⁹ hadisinin mânâsıdır. Yani ben bile bu varlığımla sığmam, başkasının sığması, girmesi mümkün müdür?" demektir.

Sevgili mutlak Kemaldır, bizim medresemizde ise, şu etten yapılmış dört duvarın içidir. Bu medresenin müderrisi pek büyüktür, kim olduğunu söyleyemem, talebesi ise gönüldür, **"Gönlüm, Rabbimin ilhamı ile bana haber verdi"** Kâbesi öyle bir Kâbedir ki, Hakk orayı her zaman görüp gözetmektedir. Ne mutlu o kimseye ki gözü uyur da gönlü uyumaz. Yazıklar olsun o kimseye ki, gözü uyumaz da gönlü uyur.

Değirmenin alt taşını daha pahalıya satın alırlar, o taşa daha fazla para verirler, çünkü o daha fazla yük çekmektedir. Nitekim Peygamber Aleyhis-Selam, Rabbisine niyazda bulunurken: **"Ey Rabbim! Bana ağlayan iki göz ver ki, akan gözyaşları kan hâline ve dişler ateş koruna dönüşmeden önce, Senin azabına karşı gönüle şefaatçi olsunlar!"** diye dua etmiştir.¹²⁰

Rubâî :

Gönül sana, cân-ı gönülden hamd etmektedir,
Her iki âlemde de, kendinden geçmiş olarak seni övmektedir,
Eğer sana teşekkür etmeyi dil ile başaramaz ise,
Vücudumdaki kıllar, teker teker yüzlerce dil ile sana teşekkür etmektedir"¹²¹

(Tevbe)

Peygamber Aleyhis-Selam, şöyle buyurmuştur: "Bir kimse bir günah işlerde, hemen akabinde: **"Ey Rabbim! Ben bir günah işledim, kötülükte bulundum, Sen benim günahımı bağışla!"** diye duâ ve niyazda bulunursa, yüce Allah:

"Kulum bir günah işledi, bu günahı bağışlayacak veya bu günah sebebiyle cezalandıracak bir Rabbi olduğunu da bildi. Böyle olunca kulumu bağışladım" buyurur.¹²² Nitekim Kur'an-ı Kerim'de:

"Bu, öğüt almak isteyenler için güzel bir öğüttür" buyrulmuştur.(Hud 114) Yani günah işleyen kimselerin ümit kesmemelerini, tevbe edenlerin tevbelerinin kabul edileceğini bildiren bir müjdedir. Nitekim Peygamber Aleyhis-Selam:

"Her kim, can boğaza gelmeden önce tevbe ederse, Allah onun tevbesini kabul eder" buyurmuştur.¹²³

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Âdemoğluna yazıklar olsun! Günah işler, bağışlanması için tevbe eder, ben de bağışlarım. Sonra yine günah işler, bağışlanması için tevbe eder, ben de bağışlarım. Derken yine günah işlemekten vazgeçmez, fakat rahmetimden de ümidini kesmez. Ey Meleklerim! Şâhid olun ki ben onu

119 Ehâdîs-i Mesnevi s.39; Fihi Mâ Fih, Ahmed Avni Konuk Tercümesi, İst.1994 sayfa 14; el-Lülüü'l-Mersu s.66.

120 Bu Hadis-i Şerif için bak. Câmiu's-Sağir 1/59; Hilyetü'l-Evliyâ 2/196; ihya 4/118; İthâfû Sâdeti'l-Müttekîn 7/214; Nihâye 4/250.

121 Bu rubâî'nin kime âit olduğunu tesbit edemedik

122 Bu Hadîs-i Şerif için bak. Buhârî Tevhid 8/178; Müsned 2/296, 405, 492.

123 Bu hadis için bak. Câmiu's-Sağir 2/167; Kenzu'l-Ummâl 4/19199, 10443; Müsned-i Ahmed 5/362; Künuzu'l-Hakâyık s.100;

bağışladım"¹²⁴

Hız.Âişe'den rivayet edilen bir hadîs-i şerifte, Peygamber Aleyhis-Selam: "Günah üç kısımdır. Bazı günahlar vardır ki Allah o günahları bağışlar. Bazı günahlar da vardır ki bağışlanmaz. Bazı günahlar' da vardır ki hiç bir şeyini bırakmaz. Allah'ın bağışladığı günah, kulun kendi nefesine ettiği zulümdür ki Allah ile kendisi arasında olmuştur.Allah'ın bağışlamadığı günah ise, Allah'a ortak koşmaktır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: **"Bilmiş olunuz ki, her kim Allah'a ortak koşarsa, şüphesiz Allah ona cenneti haram kılar"** buyrulmuştur. (Mâide 72) Hiçbir şeyi bırakılmayan günah ise, kulların birbirlerine karşı işledikleri günahlar (Kul hakları)dır" buyurmuştur. ¹²⁵

Şiir:

Gönülden bilgi arayan kimseye ağla,
Candan akıl arayan kimseye ise gül,
Sen bir cevhersin, iki âlem sana nisbetle arazdır,
Arazdan cevher arayan kişinin yaptığı iş hoşta gitmez"¹²⁶

Gönül, Kur'anın harfleriyle iyi bir hâle gelmez,
Çünkü "bücü bücü" demekle keçi semirmez"¹²⁷

Hakîm'in biri şöyle demiştir:

"Namuslu kimselere iftirada bulunmak, göklerden daha ağır bir günahdır. Hak (gerçek) ise, bütün yeryüzünden daha geniştir. Kanaat eden gönül ise, denizden daha zengindir. İnsandaki hırs ise, ateşten daha yakıcıdır. İhtiyacını gidermeyen yakın akrabaya istekte bulunmak, zemheri'den daha soğuktur. Kâfirin kalbi taştan daha katı; dedi-koducu kimsenin yapmış olduğu dedi-kodunun asılsızlığı meydana çıktığında, o kimse yetimden daha zayıf ve daha zelildir"¹²⁸

Ka'bül-Ahbar şöyle demiştir:¹²⁹

"Tevratta Allah'ın ilk emri şöyledir: "Ben Allah'ım, Benden başka ilah yoktur! Dünya'da her şeye ve her yaratılmışa rahmet eden, âhırette ise sâdece müminlere merhamet edecek olan benim. Her kim hükmüme razı olmaz, verdiğim belaya sabretmez ise, onu düşmanlarımla beraber hasrederim"¹³⁰

"Haya duygusu olmayan kimsenin bu hastalığının tedavisi yoktur, sözünde durmayan kimsenin ise hayası yoktur"¹³¹

124 Bu Hadîs-i Kudsînin benzer rivayeti için bak. Dârimî Kitâbü'r-Rikâk 2/322.

125 Bu hadis için bak. Câmîu's-Sağîr 2/17; Kenzü'l-Ummâl 4/10311; Müsned-i Ahmed 6/240; Hâkim Müstedrek

126 Bu şiir aynen, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin Fihi Mâ Fih isimli eserinde de geçmektedir. Tahran baskısı, sayfa 280.

127 Bu beyit, Hakîm Senâî'nin "Hadîka" isimli eserinden iktibas edilmiştir, sayfa 177.

128 Bu söz için bak. İhyâü'l-Ulûm 3/152; ayrıca bak. Taberî Tefsiri Tercümesi, sayfa 38-39.

129 Ka'bül-Ahbar, Yehudi ilim adamlarından olup Hz.Ömer'in Halifelîği sırasında müslüman olmuş ve Hz.Osman zamanında 32 hicrî yılında Humus'ta vefat etmiştir. (Üsdül-Ğâbe 4/247)

130Bu Kudsî Hadisin değişik rivayetleri için bak. Câmîu's-Sağîr 2/80, 180; Şerh-i Tearruf 1/70; Künûzü'l-Hakâyık, s.89; Kenzü'l-Ummâl 1/1539. Taberânî Evsafında da rivayet etmiştir.

131 Bu söz bir atasözüdür, darb-ı meseldir.

(Zikir)

"Zikir iki kısımdır. Dil ile zikir, gönül ile zikir. Dil ile zikir, kişiyi gönül ile zikre ulaştırır.¹³² Zikir, korkunun üstünlüğü ve sevginin şiddetiyle gaflet meydanından, ucu bucağı bulunmayan müşahede fezasına çıkmaktır" diye tarif edilmiştir.¹³³ Nitekim Peygamber Aleyhis-Selam:

"Hiç bir gönülden rahmet ve merhameti kaldırmazlar ki, o gönüle bahtı karalık mührünü vurmuş olmasınlar" buyurmuştur.¹³⁴

"İyi ahlaklı fakir, iyi ahlaklı zenginden tam bin derece daha üstündür, Çünkü zengin kimse ölürken, keşke fakir olarak yaşasaydım, diye temennide bulunur. Fakat fakir kimse ölürken keşke zengin olarak yaşasaydım, diye bir temenni de bulunmaz"¹³⁵

Hadîs-i şerifte: **"Ölümün şiddeti ve musibeti, mümin kimseye üçyüz kere kılıçla vurulup yaralanmak kadar ağırdır"** buyrulmuştur.¹³⁶

(Hacet Duası)

Kabul edilen hacet duası şudur: "Ezelî ve ebedî olan yüce Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim. Cömert olan ve cimri olmayan yüce Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim. Merhametli olan, acele etmeyen, hilim sahibini tenzih ederim. Her şeyi bilen, cehil sıfatı ile muttasıf olmayan yüce Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim. **"Bundan önce ve bundan sonra da emir ve ferman Allah'ındır. O gün müminler Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir"** (Rum Sûresi 4-5)

Hz.Âişe Validemiz, Peygamber Aleyhis-Selam'm vefatından sonra şöyle diyordu:

"Ey yatakta yatmayan ve arpa ekmeğiyle bile karnını tam olarak doyurmayan Muhammedi"¹³⁷ Ama bu durum, gücünün yetmediğinden bulamadığından değildi, çünkü iki âlemdekiler ne buldularsa, onun yüzü suyu hürmetine bulmuşlardır.

"Hür o kimsedir ki, kimsenin kendisini incitmesine aldırış etmez ve kimseyi de incitmez. Cömert o kimsedir ki incitmesi gereken kimseyi bile incitmez." Peygamber Aleyhis-Selam şöyle buyurmuştur:

"Her kim yatağına uzandığı zaman üç kere: **"Hayy ve Kayyum olan Allah'ın günahlarımı bağışlamasını diler ve ona tevbe ederim"** diye duâ ve niyazda bulunursa, o kimsenin günahları denizlerin köpüğü kadar veya çöldeki kumların sayısınca, yahut ta ağaçların yaprakları kadar bile olsa, yine Allah bağışlar"¹³⁸

132 Pek az değişiklikle beraber bu tarif için bak. Risâle-i Kuşeyrî, Mısır baskısı, sayfa 100.

133 Bu söz, Ebû Bekir Vâsiti'nin sözlerindedir. Risâle-i Kuşeyrî, s. 101.

134 Bu Hadis-i Şerif için bak. Câmiu's-Sağir 2/201; Kenzü'l-Ummâl 3/5973; Müsned-i Ahmed 2/310, 442, 461, 539; Ebû Davud Hadis 4942; Tirmizî Birr Hadis 1924; Buhârî Edebü'l-Müfred ve Hâkim Müstedrekte rivayet etmiştir.

135 Seyyid Burhaneddin Tirmizi Hz.leri, Cüneydi Bağdadi ve Mutasavvıfların ekserisinde olduğu gibi; fakirliği, zenginliğe tercih etmektedir. İbni Atâ gibi Mutasavvıflar ise, zenginlik Allah'ın sıfatı, fakirlik ise kulun sıfatıdır, tezini savunarak zenginliği fakirliğe tercih etmişlerdir, bak. İhyâü'l-Ulûm 4/196-201. "

136 Bu Hadis-i Şerif için bak. İhyâü'l-Ulûm Mısır baskısı, 4/446.

137 Bu söz, Ebu Hüreyre (r.a.)'den de rivayet edilmiştir, bak. Safvetü's-Safve, Haydarabad baskısı, 1/77; Nâshu't-Tevârîh 1/564.

138 Bu hadîsin değişik rivayetleri için bak. Müsned-i Ahmed 3/10; Tirmizî K.Daavât 17; İhyâü'l-Ulûm 1/320.

(Âb-ı Hayat)

Bir kimse; başı dönmüş sersericesine gezip dolaşan birine: **"Burada ne dolaşıyorsun? Ne arıyorsun?"** diye sormuş.Adamcağız:

"Âb-ı Hayat = Hayat Suyunu arıyorum" diye cevap vermiştir. Soran kimse bu kez:

"Bütün bu dolaşmalar, Âb-ı Hayat aramak için midir?" diye tekrar sorunca, adamcağız:

"Değmez mi ki?" demiştir. Bunun üzerine soran kimse:

"Değmesi gerek" deyince, adamcağız:

"Peki ama senin Âb-ı Hayat aramaktaki bu tenbelliğinden, "aramaya değmez" anlamı çıkmıyor mu?" diye cevap vermiştir.

Yüce Allah bir kulunu, kendisine kavuşturmak için yaratacak olursa; onu, yaratmış olduğu kulları arasından seçip ayırır ve onu üstün kılar.

"Kavuşmak, buluşmak nedir?"

"Yok olmak, varlığından bir şey kalmamak, Allah'ın varlığı ile var olmak" demektir. Sen arada kalmadın mı, Allah'ın lutfuna kavuşursun, fakat arada kalmış isen, yok olmamışsın, demektir.

Beyit :

"Önde birazcık dar bir yol vardır,

Bu yol, nefsin kapısından gönüle gider"¹³⁹

(Namaz)

Ulu Mevlânâ (Sultânü'l-Ulemâ Muhammed Bahâeddin) buyurmuştur ki: **"Kur'an-ı Kerim'i baştan sona kadar inceleyip taradım, her âyetin ve her kıssanın mânâsı ve özeti olarak şunu buldum: "Ey Kulum! Benden başkasından ilgi ve alakanı kes! Başkasından bulacağın ve elde edeceğin her şeyi -halka minnet etmeksizin- benden bulursun. Fakat benden bulacağın ve elde edeceğin şeyleri, hiç kimseden bulamaz ve elde edemezsin. Ey bana yapışıp sığman kimse! Bana daha fazla sarıl ve daha fazla yapış!"**

Namaz kılmak, Allah ile buluşmaktır. Zekat vermek Allah ile buluşmak, Oruç tutmak Allah ile buluşmaktır. Bu çeşit buluşup kavuşmalar, her buluşup kavuşmadan daha tatlıdır. Hani sevgilinin yanında oturursun, bunun bir lezzeti vardır, başını onun kucağına koyarsın, bunun da bir lezzeti vardır, fakat Allah'a kavuşmanın lezzeti ve muhabbeti hepsinden üstündür. Kur'an-ı Kerim'i ister başından oku, istersen sonundan oku, mânâsı şudur: **"Ey benden ayrılmış olan kimse, bana dön!"** Nitekim bir Hadîs-i Şerifte: **"Diriden ayrılan ölüdür"** buyrulmuştur.¹⁴⁰

"Değil mi ki canı, cânân vermiştir, senin gönlüne huzur veren bir kalp, bir gönül bağışlamıştır, ruhuna bir ruh ihsan eylemiştir. Peki onu unutup,

139 Bu beyit Hakim Senâi'nin "Hadika" isimli eserinden iktibas edilmiştir, sayfa 339.

140 Bu Hadîs-i Şerifin değişik rivayetleri için bak Musned-ı Ahmed 5/218; Câmiu's-Sağır 2/92; Künûzü'l-Hakâyık s¹¹⁵⁻¹¹⁸; Kenzü'l-Ummâl 6/15631; Ebû Dâvud, K.Dahâyâ Hadis 2809; Tirmizi, K.Sayd bab 12; Hâkim Müstedrek K.Zebayih 4/124, 239; İbni Mâce, K.Sayd bab 8- Dârimi K.Sayd bab 9.

boş şeylerden vefa ummak, ömrünü yele vermekten utanmaz mısın?"

Beyit:

"Ey gönül! Onun bizimle buluşmaya isteği yok,
Ve o zâlimin merhamet etme âdeti de yok,
Dert bu ki, şu kıymetli ömrümü yele verdim,
İnancı olmayan birisiyle geçirdim gitti"¹⁴¹

Şimdi sen, Yüce Allah'ın bağışlamasını ümit ederek otur, çünkü O: **"Allah'tan daha çok sözünü yerine getiren kim vardır? O halde O'nunla yapmış olduğunuz bu alış-verişten dolayı sevinin. İşte bu gerçekten büyük bir kurtuluştur"** buyurmaktadır. (Tevbe 111)

Peygamber Aleyhis-Selam ise: **"Dul ve yetimlerin ihtiyaçlarını gidermek, bana göre otuzbin rek'at nafile namaz kılmaktan daha iyidir. Aile fertlerinin yanında bir saat kadar oturmak bana göre şu mescidimde nafile namaz kılmaktan daha iyidir. Ana-babaya iyilik etmek ise, bana göre yıllarca nafile ibâdet etmekten daha iyidir"** buyurmuştur.¹⁴²

Ulu Mevlânâ (Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled) demiştir ki: "Nerede bir dost nerede bir sevgili varsa, orada incinmek, dert ve mihnet te vardır. Nerede bir yabancı var ise, orada tek oluş ve yalnız kalış vardır. Yabancı kapıdan girdi, dudaklarım açıldı, gülmeye koyuldum, derken bir tanıdık geldi, o gülüş geçip gitti. Ulu Mevlânâ sözüne devamla der ki, bunun sebebi şudur: "Tanıdık kimsenin senden umdukları ve bekledikleri şeyler vardır, ona ne kadar vefa gösterirsen göster az görür ve ona razı olmaz. **"Ben, senden bu kadar mı umuyordum, daha fazlasını bekliyordum"** der. Ama yabancıнын senden bir ümidi ve bir beklentisi yoktur, az bir hürmet görse sevinir, onun sevinci iyilik eden kimseye de yansır. Nitekim öbürünün teşekkür etmeyişi, iyilik eden kimseye olumsuz yansıdığı gibi, belki de Peygamber Aleyhis-Selam'ın: **"Yabancılarla otur-kalk ta, güzel bir ahlaka sahip ol!"** diye tavsiyede bulunmasının sebep-i hikmeti budur.¹⁴³ Yani onların güzel huyları sana tesir eder, böylece tazelenip yeşerirsin, seni hangi tarafa eğseler eğilirsin, seni örüp zenbil yapsalar örülürsün, kuru ağaç gibi kırılmazsın, demek istemiştir.

(Nefis)

Her şeyden kaçmak kolay, fakat kendi nefisinden kaçmak pek zordur, felaketlerin kaynağı nefisindir, nefis yok olmadıkça, varlığını ve nefisini öldürmedikçe kendini belalardan kurtaramazsın, ölmeden önce öl! Nefisini **"Muradını Alamamışlar"** mezarlığına göm de hoş ol, rahata kavuş!

(Ledün İlmî)

Kanâat bir bağdır, hırs ayağını onunla bağla! Şu beden mezara girmeden, nefsin şerrinden emin olma! Akıllı kimse, heva ve hevesten emin olamaz. İnsanın şu kötü nefsi var ya, hani ona beden diyorlar, bu dünyanın canı ve akli adını takıyorlar, bu dünyanın işlerine o kadar akli-fikri yeter ki, oniki ilmi de en ince noktasına kadar

141 Bu şiirin kime âit olduğunu tesbit edemedik.

142 Bu hadisin kaynağı tesbit edilememiştir.

143 Bu hadisin kaynağını tesbit edemedik.

öğrenir. On iki ilmi,¹⁴⁴ ne Kur'an ehli, ne Allah ehli, ne de Allah nuru kendisinde bulunan kimse, kendi kâbiliyeti ile elde edemez. İnsanları yüce Hakka götüren yol olan "**Ledün İlmini**"¹⁴⁵ de, arif kimselerden duymak ve bu ilimlere dâir yazılmış kitapları okumak suretiyle sahip olunur. Böyle bir kimseye âlim de denilir, ama kendisine hiç bir faydası yoktur. Çünkü o, perde arkasında kalmıştır, Hakka ulaşamaz, arif olamaz. Arif ona derler ki, onun canı, Rabbine mensup bir sırdır, bu sır onda kendiliğinden meydana gelmiştir, Allah vergisidir, Vehbî bir ilimdir. Arif kimse, Allah ilminin kaynağıdır, yüce Allah'ın sevgilisidir. Âb-ı Hayât'a gark olup gitmiştir.

(Mürşid ve İrşad)

Birisi şöyle demiştir: "**İnsan, kendi elinin emeğiyle, kendi gücüyle bir iş başarmalıdır, başkasının emeği ve zahmetiyle başarılan işten kendisine ne fayda gelir? Mürşid olan kimsenin de bu tarzda irşadda bulunması gerektir. Ben derim ki: "Evet, mürşidlik görevi, her kötünün ve her kötülük elinden gelen kişinin yapacağı bir iş değildir. Mürşid olan kimseye öyle bir can gerektir ki, kendinden ve kendi işini yapmaktan da vazgeçmiş olsun! İrşad etmek, halkı Allah yoluna götürmek; Peygamberlerin, özellikle Muhammed Aleyhis-Selâm'ın sünnetidir. Çünkü irşad, olanca gücüyle kendisini Rabbe veren kişilerin işidir"**

Bazı canlar vardır ki, nur ile dopdolu olan oluk gibidir. Bu oluktan geçen her söz nurlanır ve tertemiz olarak akıp gider. Bazı canlar ise, kirli oluk gibidir, bu oluktan akan her şey kirlenir ziyan olup gider. Bu kimseler ise, gelmişler de şu dervişlere katılmışlar. Fakat erenler hakkıçün erenlerin büyüklerinden olan **Şerîf-i Pây-Suhte**¹⁴⁶ hakıçün şunu söylerim ki, bunlar dilencilik yapmaktadırlar.

(et-Tehıyyâtü Lillâhi)

Hamd ü sena, gerçek mülk ve saltanat Allah'a mahsustur. Hasan-ı Basrî¹⁴⁷ demiştir ki: "**Câhiliyye Devri**"nde bir çok put vardı. Puta tapanlar bunlara hitaben: "**Sonsuz hayat sizin için olsun!**" derlerdi. Bu yersiz temenniye karşı yüce Allah:

"Sonsuz hayat, ebedî mülk ve saltanat ancak Allah'a mahsustur, ona hamdü sena ediniz! Beş vakit namaz dahi ancak Allah için kılınır, O'na duâ ve niyazda bulununuz! Allah'tan başka ibâdete lâıyk kimse yoktur, birlik ancak onun sıfatıdır" buyurmuştur.

Ondan sonra kul:

"Ey Peygamber! Salât ü selam sana olsun, çünkü sen ümmetine öğüt verip doğru yolu gösterdin, Allah'ın rahmet ve merhameti, hoşnutluğu ve bereketi senin üzerine ve "Ehl-i Beyt" in üzerine olsun! Dünya ve âhirette selamet kalmak, yani Allah'ın bağışlaması, kıyamete kadar bize ve bizden önce gelip geçen Peygamberlerin üzerine olsun!" der.

144 Oniki ilimden maksat şunlardır: Sarf, Nahiv, Aruz,, Lügat, İştikak, Şiir, İnşâ, Maâni, Beyan, Bedî, Hat ve Kâfiye bak.Keşf. 1/71; Keşşafü Istilâhâti'l-Fünûn, Mısır baskısı s 17-26.

145 Ledün ilmi: Arada bir vâsita olmaksızın, doğrudan doğruya Hak Teâlâ'dan öğrenilen ilim, Tasavvuf İlmi, Manevî İlim, anlamına gelmektedir.

146 Şerif-i pây Suhte: Peygamber Aleyhis-Selâm'ın soyundan ve erenlerin ulularından olup yedinci hicri asırda yaşamış sûfî bir zâtın künyesidir.

147 Hasan-ı Basrî Hz.leri Tâbiûn Neslinin büyüklerinden olup Zühd ve Takva ile meşhur olmuş Erenlerdendir.21 Hicrî yılında Medine'de doğmuş ve 110 Hicrî yılında Basrada vefat etmiştir. (Hilyetü'l-Evliyâ 2/131-161; Tabakâtü'l-Kübrâ 1/25)

Sağa-sola selam verirken ise: **"Ey Mümin Kardeşlerim! Sizler benim kötülüklerimden, nankörlüklerimden emniyettesiniz, benden sizlere hiç bir zarar gelmez!"** diyerek duasını tamamlar.¹⁴⁸

Beyit:

"Seven kişi nasıl olur da uyur, şaşarım buna, Zira seven kişiye her çeşit uyku haramdır"¹⁴⁹

Ah ediyorum, bir nefeste sevgin çıkıp gidecek diye korkuyorum. Her kim bir şeye kul-köle olmuşsa, kul olduğuna dâîr ona yazılı bir belge vermiş demektir. O şey de, onun sahibi kesilmiştir. Artık onun tahakkümü altında kalır, hâkim durumunda olan şey, ister kadın olsun, isterse köpek, istersen ona nefis de diyebilirsin! Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de: **"Onun hâkimiyyeti, ancak onu dost edinenlere ve Allah'a ortak koşanlardır"** buyrulmuştur.(Nahl 100)

(Kulluk)

Allah'a kul ol, O'na tevekkül et! Çünkü gerçek kişiliğin O'nun bağından kurtulamaz. Her kim kendi arzularına kapılmış, nefsinin isteklerini yerine getiriyorsa, yaptığı işler küle benzer, bir gün savrulup gider. Eğer sen, herkesin elde ettiği şeyi elde etmeye çalışıyorsan, eğer o şeye el atan kimse inkarcı ise, ona benziyorsun demektir, halbuki inkarcı teslim olmamıştır, Allah'ın kaza ve kaderi ile savaşa girişmiştir, böyle kişi Şeytanın maskarasıdır, kötü talih onu azdırmağa yol bulmuştur. O kimse, âlemlerin Rabbi olan Allah'a inanmıştır veya inanmamıştır. Eğer inanmıyorsa, O'nun İlah olduğunu bilmiyorsa, kimse ile savaşı yoktur, ancak kendisi ile savaşmaktadır. Eğer inanıyorsa, inkarın sonunun nereye varacağını bilir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: **"Bırak onları, yesinler-eğlensinler ve boş emel onları oyalayadursun, kötü sonucu yakında görüp anlayacaklardır"** buyrulmuştur. (Hicr 3)

Bir güzeli seviyorum dersin ve bunu iddia edersin, bazan da işler istediğin gibi gitmez, muradına eremezsin, fakat yine de onun sevdasından vazgeçemezsin! Çünkü aslı olmayan bir sevda (aşk) olduğu halde, maşuka kavuşmaya ümit beslediğin için, yine de kalkanını elinden bırakmayıp mücâdele eder durursun!

İşte bizim yanımızda gerçek aşk var, hal böyle iken, muradına eremeyince, ne diye mücadele kalkanını elinden bırakırsın? Anlaşıldı ki bu, senin talihsizliğindedir. Kaç kere bir hayâle (aslı olmayan bir sevgiliye) âşık oldun, sonra da bunun bir hayal olduğunu anladın! Ama gerçekler, hayalden de aşağı değildir. Sana göre gerçek olmasa bile, kapısında bekleyen binlerce dostların dertlerini, kıssalarını Kur'andan hiç dinlemedin mi? Nitekim: **"İnsanlardan bazısı Allah'tan başkasını Allah'a ortak koşarlar da onları, Allah'ı sever gibi severler. İman edenler ise, daha çok Allah'ı severler"** buyrulmuştur. (Bakara 165)

Dostluğun ilk şartı, kendi istek ve arzularını (şahsî çıkarlarını) bir yana bırakmaktır. Çünkü bir kimse sevgilinin güzelliğinin hayâline dalarsa, muradına erişemez. Zira seni, yüce Allah'ın dostluğuna ulaşmaktan, bu yolda çalışıp çabalamaktan alıkoyan her şey, bozuk bir düşünceden ibarettir ki, vücutta çıkan

148 Bu Hadis-i Şerifin değişik rivayetleri için bak. Buhârî K.Ezan 148, 150; istizan 3, 28; Müslim Salat Hadis 56, 60, 62; Ebû Davud Salat 178; Tirmizî Salat 100, Nikah 17; Nesâî Tatbik 23, Sehiy 41; Müsned-i Ahmed 1/292, 376.

149 Arapça 0/an bu beyit, Risâle-i Kuşeyriyye'den iktibas edilmiştir, Mısır baskısı, sayfa 176; ayrıca Makâlât-ı Şems-i Tebrîzî'de ve Sadî Şîrâzî'nin eserlerinde de geçmektedir.

çibana benzer, yumuşayıp olgun/aşmadıkça tedavisi mümkün değildir.

Kur'an okumakla meşgul ol! Yüce Allah'ın sözlerini dilinden düşürme, Allah'ın rahmetinden ümidini de kesme! Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: **"Allah'ın rahmetinden, sapıklardan başkası ümidini kesmez"** buyrulmuştur. (Hicr 56)

İnsan mutlaka bir işle meşgul olmalıdır, eğer bir şeyle meşgul değilse, ölmüş demektir. Eğer görünen bir dert ile veya görünen bir dünyalık ile meşgul olmuyorsa; mutlaka görünmeyen bir dert ile veya görünmeyen bir âlem (âhıret âlemi) ile meşgul oluyor demektir. Ama şu iki âlemden (dünya ve âhıret âleminden) de vazgeçtin mi, eğer gönül gözün açık ise, gördüğün şeylerden koku alırsın ve bir şeyler görmeye başlarsın ki, gördüğün şeyler hep gerçek olur. Çünkü her şey ya gerçektir veya hayaldir, hayalden kurtuldun mu, Hakka ulaşırsın.

İnsanlar üç kısma ayrılmıştır. Cennetlikler, Cehennemlikler ve bir de Arasatta kalanlar. Allah daha iyisini bilir.

Muhammed Sûresinin Tefsîri

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de: **"Kâfirlerin ve Allah yolundan yüz çevirenlerin amellerini Allah boşa çıkarır"** buyurmaktadır, (âyet 1) Kendileri kâfir oldular, başkalarının müslüman olmasına da engel olmaya çalıştılar, yüce Allah onların önceden yapmış oldukları iyi amellerini de geçersiz kılıp boşa çıkardı.

(İnkâr ve Nankörlük)

Sehl b. Abdullah Tüsterî demiştir ki:¹⁵⁰ Âyette geçen kâfirlerden maksat, Allah'ın birliğini inkar edenler, ona şirk koşanlar, Allah'ın ortağı var diyenlerdir. Bazıları ise, kâfirlerden maksat, Allah'ı inkar edenler değil, Allah'ın verdiği nimetleri hiçe sayanlar, nimete şükretmeyen/er, nimete şükrediyoruz diye oyalananlar, gerçekleri bilmedikleri halde, biliyoruz diye iddia edenlerdir, demişlerdir.

Allah'ın ortağı vardır, diyen kimse mutlak kâfir olur, böyle inanan kimseye, bir karine (tevil yolu) olmaksızın **"kâfir"** denebilir. Fakat nimete şükretmeyen kimseye mutlak mânâda kâfir denilemez, bel ki bir kafine bularak, nimete karşı nankörlük ediyor, küfrân-ı nimette bulunuyor, dersin. Meselâ: Su ya mutlak olur, ona hiç bir şey karışmamıştır. Ya da mukayyed olup başka bir maddeden etkilenmiş olur. Irmak ve çeşme suları mutlak sulardır. Gözyaşı ve yüz suyu (kullanılmış su) ise, mukayyed sudur. Çünkü su denildiği zaman halk, mutlak su anlar, gözyaşı ve yüz suyu ise akıllarına bile gelmez.¹⁵¹

Sana hizmet eden ve sana övgüler yağdıran kimseyi, elbise ikram edilmeye ve dostluk kurulmaya lâyık bir kişi olarak tanırsın. Hatta hamam tellağını, kelle satanı ve nihayet hayvanlardan kedi ve köpeği bile sana hizmetlerinden dolayı sevip okşarsın, halbuki onların bu hizmetlerinin senin yanında değeri bile yoktur. Nitekim **"Allah onların amellerini boşa çıkarır"** buyrulmuştur.

İkinci görüşte olanlara göre, âyetteki küfürden maksat, mutlak küfür değildir, nimete karşı nankörlük edenlerdir, küfrân-ı nimette bulunanlardır, bunlara göre ise hüküm şöyledir: "Birisi sana talebelik edip senden istifâde etse, bu bilgi alış-verişi, senin onu sevmene sebep olur. Fakat o talebe: "Bu bilgileri ben kendi kâbiliyy etimle elde ettim, benim hiç bir kimseye minnetim yoktur" derse, sende o talebeye karşı, önceki sevgi kalmaz çünkü **"Allah, onların amellerini boşa çıkarmıştır"**. Böyle bir kimseyi: "Öğrenmiş olduğum bütün bilgileri önce Allah'ın izni, sonra da falan hocamın irşadı ve himmetiyle öğrendim, yoksa ben bu bilgilere nasıl ulaşabilirdim?" diyen bir kimse ile hiç bir zaman kıyaslamak mümkün değildir. Teşekkür nedir bilmeyen bir şahsı, kadir kıymet bilen, ikram ve iyiliğe karşı teşekkür eden biriyle denk tutamazsın! Bu saâdetlive talihli kimselere söyleyeceğin sırları; o teşekkür nedir bilmeyen kimselere söyleyemezsin! Çünkü: **"Allah onların amellerini boşa çıkarmıştır"**.

Yüce Allah: **"İşte bunun sebebi, kâfirlerin bâtıla (asılsız şeylere)**

150 Sehl b. Abdullah Tüsterî. Erenlerin büyüklerinden bir zât olup; dayısı Muhammed b. Sevvâr ve Zünnû-ı Mısır! gibi meşhur mutasavvıflarla sohbetlerde bulunmuştur. Basra ve Abadan'da yaşamış olan Tüsterî, 283 Hicrî tarihinde vefat etmiştir. (Tezkiretü'l-Evliya s.232; Tabakâtü's-Sûfiyye s.206)

151 Sehl b. Abdullah Tüsterî'nin bu sözleri; Sülemi'nin Hakâyıku't-Tefsîr isimli eserinden iktibas edilmiştir.

uymaları, müminlerin ise, Rablerinden gelen hakka (Kur'ana) uymuş olmalarıdır. Allah, insanlara misallerini böylece açıklar. (Çünkü kâfirler şeytana, müminler ise Kur'ana inanmışlardır)" buyurmaktadır. (Âyet 3)

Yani bu sapıklığın ve şükür bilmezliğin sebebi şuydu: O sapıklar ve şükür bilmez nankörler, boş şeylere uydular, nefislerinin istek ve arzuları ile meşgul oldular, bu istekler ise dini yönden gelip geçici olup boş şeylerdir. Onlar, nefislerinin sonu bulunmayan istek ve arzularına tapıyorlar, halbu ki onların bu istekleri, Tuzlu ve Acı suya benzer, ne kadar içersen iç, susuzluğu gidermez, içen kimseyi de kandırmaz.

Şeyh Ebû Muhammed Cafer el-Hazza,¹⁵² bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir: "Onların amelleri ve verdikleri sadakaları şu sebeble boşa çıkmaktadır: "Çünkü niyet, amel duvarının temelidir, eğer temeli sağlam atmazsan, üzerine yaptığın duvar yıkılır, bina da tamamlanamaz. Demek ki onların niyetleri bozuk olduğu için, amelleri makbul olmamıştır. Hani birisi mescide girer, gayesi namaz kılmak değil, birisinin ayakkabısını çalmaktır, onun mescide girmekten sevap umması, böyle bir ümide kapılması yersizdir."¹⁵³

Yüce Allah :"**Onlar, Kur'anı düşünmüyorlar mı, yüksa kalpleri kilitli mi?"** buyuruyor, (âyet 24)

Sehl b. Abdullah Tüsterî, bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir: "Yüce Allah gönül hazinelerini yarattı ve hazîneleri kilitledi, İmanı da o kilide anahtar yaptı.Serî at sahibi olan veya olmayan bütün Peygamberlerin, Evliyanın ve Siddîkların gönül kilitleri açılır, ancak bunlardan başkalarının, Âbidlerin, Zâhidlerin ve Âlimlerin gönül kilitleri tam olarak açılmaz, açılmadan da dünyadan göçüp giderler. Çünkü onlar, gönül anahtarlarını, akıllarından isterler bu yüzden de anahtarı yitirirler. Eğer anahtarı yüce Allah'ın lutfundan ve bağışından isteselerdi, bulurlardı.

Gönül kilidinin anahtarı öyle bir şeydir ki, yüce Allah'ın; Senin her hâlini, gönlüne gelen her şeyi, organlarının yaptıklarını, duyuların hissettiklerini, her nefes alıp vermede, ne görüyorsan, nasıl görüyorsan, neyi işitiyorsan, nasıl duyuyorsan, bunlardan başka neler yapıyorsan hepsini bildiğini, bütün organlarını ve bütün duyularını görüp gözettiğini, bilmendir.¹⁵⁴

Şeyh Ebû Bekir Muhammed b. Hâmid Tirmizî¹⁵⁵ ise bu konuda şöyle demiştir: "Bu yolda yürüyenlerin ayaklarının kayması şu üç şeyden meydana gelir. Birincisi yüce Allah'ın bağışlarına, ihsanlarına şükretmekte kusur etmek; İkincisi yaptığı işlerde Allah'tan başkasının kınamasından korkmak; Üçüncüsü ise yüce Allah'tan başkasından bir şeyler ummak. Bu yolda ayaklarına gelen güç-kuvvet ise, kişinin her zaman için Allah'ın lutf una bakmasından, ilâhî lutfu görüp gözetmesinden, onun nimetlerine şükredip durmasından ileri gelmektedir. Bunun alâmeti ise, dâima kendisini kusurlu görmesi; kusurundan, günahından korkup ürkmesi, böylece de gönlünün huzura kavuşmasıdır. Bu durumda bilir ki yüce Allah onun rızıkına kefildir,

152 Şeyh Ebu Muhammed Cafer el-Hazzâ, Tasavvuf Erlerinin büyüklerinden olup, Şeyh Ebû Abdullah Muhammed b. Hafifin müridlerindedir. Cüneyd-i Bağdadî ve bu tabakadaki mutasavvıflarla sohbetlerde bulunmuş olup nihayet 341 Hicrî yılında Şîraz'da vefat etmiştir. (Tezkiretü'l-Evliya s.330; Nefehâtü'l-Üns s.298; Şeddü'l-izâr s.225)

153 Şeyh Ebu Muhammed Cafer el-Hazzâ'nın bu sözleri, Sülemî'nin Hakâyıku't-Tefsir isimli eserinden iktibas edilmiştir.

154 Sehl b. Abdullah Tüsterî'nin bu yorumu, Sülemî'nin Hakâyıku't-Tefsir isimli eserinden aynen iktibas edilmiştir.

155 Şeyh Ebu Bekir Muhammed b. Hâmid Tirmizî; Dördüncü Hicrî Asırda yaşamış Horasan Şeyhlerinin ileri gelen-lerindedir. Büyük bir ahlaka sahipti. Ahmed b. Hadraveyh gibi şeyhlerden istifâde etmiştir. (Tabakâtü's-Sûfiyye s.280)

olur olmaz şeyler yüzünden irkilmez, fakirlikten korkmaz, gönlü rızık için titremez, eğer titrer ise, **"Gönlüm neden rızık için titredi? diyerek, bunun üzüntüsüyle titrer!"**¹⁵⁶

(Allah için Yardım)

Şeyh Ebû Abdullah Muhammed b.Ali, (Hakîm) Tirmizî¹⁵⁷ ise: **"Eğer siz Allah'a yardım ederseniz, Allah ta size yardım eder"** (âyet 7) âyetinin tefsirinde şöyle demiştir: Yüce Allah, birinin yardımını istemekten, onun yardımına muhtaç olmaktan münezzehtir. Buna göre âyetin manâsı şöyledir: **"Eğer benim Peygamberlerime, dostlarıma yardım ederseniz, ben de size yardım ederim. Eğer onları üstün tutarsanız, ben de sizi üstün tutarım"** Nitekim yüce Allah; Hz.İsa'ya yardım ettiklerinden dolayı Havarileri üstün kılmıştır. Peygamber Aleyhis-Selam'ı üstün tuttuklarından dolayı da Sahabeleri üstün kıldı, kıyamete kadar minberlerde, meşicilerde anılmalarını ve övülmelerini sağladı. Ebû Cehil ve Ebû Leheb gibi kendi nefislerinin üstünlüğü için Peygamberlerini hor görenleri ise, kıyamete kadar lanetle andırdı. Hani bir padişah bir suçluyu yüksek bir darağacına asar da, herkes görüp ibret alsın, diye günlerce orada bırakır ya, tıpkı onun gibi. Nitekim bir şâir şöyle demiştir:

Akıllılar belaya uğramamak için bir tarafa kaçarlar,
Başkalarının uğradıkları belalardan da ibret alırlar.

Belâdan kaçtıklarında ise, kendi düşüncelerinin kalesine kaçırlar, bilakis erenlerin kalesine kaçarlar, onların gölgesine sığınır. O kaleye girdiler ve o gölgeye sığındılar mı: **"Eğer siz Allah'a yardım ederseniz, Allah'ta size yardım eder, ayaklarınızı pekiştirir, size sebat verir"** hükmünü bildirir.¹⁵⁸

Yüce Allah: **"Biz nice şehirlerin halkını yok ettik ki onlar, seni yurdundan çıkaran şehir halkından daha güçlü ve daha kuvvetli idiler"** buyuruyor, (âyet 13)

Bazıları (Sehl b. Abdullah Tüsterî) bu âyetin tefsirinde: "Musa'nın can korkusuyla Mısır'dan kaçtığı gibi, Muhammed Aleyhis-Selam Mekke'den kaçmadı, onu zorla çıkardılar" demişlerdir. Nitekim âyet-i Kerîme'de: **"Seni çıkardılar"** denilmiş olup, **"Sen kaçtın!"** denilmemiştir. Yahut ta: **"O şehirden çık!"** diye, gâibden bir emir gelmiştir. Çünkü Peygamber Aleyhis-Selam orada kalıp ta, horlanmaya lâyık değildi. Allah'a dayanmıştı, gözünü ona çevirmişti, onun hayatı Allah için idi. Nitekim: **"Benim hayatım da, ölümümde, âlemlerin Rabbi Allah içindir"** demişti. (En'am 162)

O: **"Canından korktun da, onun için kaçtın!"** sorusuna muhatap olmaktan uzaktı. En sâde insanlar bile ondan güzel bir koku almışlardı da, dağın tepesinden boşanan sel gibi ölüme koşmuşlardı. Nitekim Kur'anda: **"Soluya soluya koşarlara an dolsun"** buyrulmuştur. (Âdiyât 1)

İşte Allah yolunda cihad eden kimseler yok mu? Onlar: Şâirin şiir söylerken kâfiye aradığı; Talebenin, tatil günü olan Cuma gününü beklediği gibi, ölümü ararlar

156 Şeyh Ebû Bekir Muhammed b. Hâmid Tirmizî'nin bu yorumu; Sülemi'nin Hakâyık't-Tefsir isimli eserinden iktibas edilmiştir.

157 Hakîm Tirmizî, Horasan Şeyhlerinin ileri gelenlerinden olup, Tasavvuf ve Hadis konusunda bir çok eser telif etmiştir. Zühd ve Takva sahibi bir zât idi. Eserleriyle Muhyiddin-i Arabîye öncülük etmiştir. Nihayet 320 Hicrî yılın civarında vefat etmiştir. (Tabakâtü's-Sûfiyye s.217; Tabakâtü's-Şâfiyye 2/862)

158 Hakîm tirmizî'nin bu yorumu; Sülemî'nin "Hakâyık" isimli tefsirinden iktibas edilmiştir.

ve beklerlerdi. Nitekim yüce Allah: **"Müminler içinde Allah'a verdikleri sözü yerine getiren nice erler vardır. İşte onlardan kimisi verdiği sözü yerine getirip o yolda canını vermiştir, kimisi de şen id olmayı beklemektedir"** buyurmaktadır. (Ahzâb23)¹⁵⁹

Yüce Allah: **"Rabbisinden apaçık bir delil üzere olan kimse, kötü işleri kendisine güzel gösterilen ve kötü isteklerine uyan kimse gibi olur mu?"** buyuruyor, (âyet 14)

Sehl b. Abdullah Tüsterî demiştir ki: "Kendisine Allah tarafından kesin delil verilen kimse, öyle bir kimsedir ki, her haliyle Peygamber Aleyhis-Selam'ın sünnetine uyar, meselâ birisi namaz kılarken, bir başkasına uyar, o ne yapıyorsa, o da onu yapar ya, tıpkı onun gibi."¹⁶⁰

(Burhan)

Ebû Osman Saîd b. Sellâm el-Mağribî¹⁶¹ ise şöyle der: "Kesin delil anlamına gelen **"Beyyine"** kelimesinin bir anlamı da **"Aydınlık=Nur"** demektir. Bu nuru elde eden kimse, Rabbânî düşünceyi, şeytanî düşüncelerden, bu nur sebebiyle seçip ayırt eder. Nitekim aydınlıkta, taklid ve kıyasa gerek kalmaksızın, göz göre göre arpanın buğdayın içindeki taşları ayıklarlar. Eğer bu nur sebebiyle gönülden bir söz doğarsa, bu sözün adına da **"Burhan"** derler.¹⁶²

(Tevhid)

Yüce Allah: **"Bilmiş ol ki Allah'tan başka ilah yoktur"** buyuruyor, (âyet 19) Halkı puta tapmaktan, nefsin istek ve arzularına kapılmaktan sakındırdın, yalnız Allah'a ibâdet etmeye çağırdın, bu davet karşısında halk ikiye ayrıldı. Bir kısmı bu daveti kabul etti, bir kısmı ise kabul etmedi. Biz ise onlara tekrar çağrı yapıyoruz. Hani doğan kuşunu avlanmak için yollarlar, bazı kuşlar ondan kaçır, bazılarını ise doğan yakalar. Avlandıktan sonra, geri gel diye tekrar davul çalarlar ya, tıpkı onun gibi. **"Bilmiş ol ki Allah'tan başka İlah yoktur"** buyurması, şuna işaretir. Allah seni seçip gönderdi, bu seçişten ve bu gönderişten geri dön, seni seçene ve gönderene gel! Şimdi: **"Her kim Allah'tan başka İlah yoktur, Muhammed de Allah'ın Rasûlüdür"** sözünü, yani Kelime-i Tevhidi, küçük-lüğündenberi âdet edinip söylese, o kimse ahmaktır, çocuklukta kalıp gitmiştir. Eğer dünyanın iyisine kötüsüne şaşarda söylese, perde arkasında kalmıştır, geçenlerden haberi bile yoktur. Her kim bu tertemiz sözü, özü temiz olarak samimiyetle söylemezse, temiz suyu pislikle karıştırıp sanki o su ile boy abdesti almıştır.¹⁶³ Nitekim şâir şöyle demiştir:

"Senin yüzünden bulanıp kirlenen su,
Güzel bir su dahi olsa, işe yaramaz"

159 Sehl b. Abdullah Tüsterî'nin bu yorumu; Sülemî'nin "Hakâyık" isimli Tefsiri ile "Tefsîr-i Sehl b. Abdullah" tan aynen iktibas edilmiştir. (Tefsir-i Sehl b. Abdullah, Mısır baskısı, s. 125)

160 Bu yorum; Sülemî'nin "Hakâyık" isimli Tefsiri ile Sehl b. Abdullah Tüsterî'nin Tefsirinden iktibas edilmiştir.

161 Ebû Osman Saîd b. Sellâm, aslen Kayıranlı olup Mekkeli Meşâyihlann ileri gelenlerindedir. Tabakâtü's-Sûfiyye isimli eserin müellifi Ebû Abdurrahman es-Sülemî'nin muâsırlarındandır. Sülemî ondan rivayette bulunmuştur. Nihayet 373 Hicrî yılında Nişabur'da vefat etmiştir.

162 Ebû Osman Saîd b. Sellâm'ın bu yorumu; Sülemî'nin "Hakâyık" isimli Tefsirinden iktibas edilmiştir.

163 Bu sözler, Ebû Bekir Vâsıtî'nin sözleri olup Sülemî'nin "Hakâyık" isimli tefsirinden iktibas edilmiştir. Ebû Bekir Vâsıtî aslen Ferganalı olup, Cüneyd-i Bağdadî ve Ebû'l-Hüseyn en-Nûrî'nin muasırdır, 320 Hicrî yılında Merv'de vefat etmiştir.

Eğer vesvese ve evhamların karışması, yüce Allah'ın emirlerini bozmasaydı, kıbleye yönelenler yetmişiki fırkaya ayrılırlar mıydı? Hepsi de Kur'andan delil getirirler, fakat kendi kötü emellerini, istek ve arzularını Kur'ana katmaya çalışmışlardır, mesela toprakla bulandırılmış su gibi, böyle bir suda bir şey göremezsin. Şimdi temiz sözü, "**Kelime-i Tevhidi**" öz temizliği ile cânü gönülden ve gerçek olarak söyleyen kimse, temiz bir testi ile tertemiz olan bir ırmaktan su alıp, bu su ile boy abdesti alarak namaz kılan ve duâ eden kişiye benzer. Böyle duaya karşılık olarak ta, yüce Allah: "**Ey Kulum İste! Bütün isteklerin, duaların kabul edilmiştir**" buyurur. Her kim de yüce Allah'ın "**buyur kulum**" emrindeki yüceliğe erer ve bu emre can kesilirse, şâirin dediği gibi.

"O kimseye mektup üstüne mektup,
Davet üzerine davet gelir"

(Âlimler)

Ebü'l-Abbâs Kasım es-Seyyârî¹⁶⁴ demiştir ki: "Âlimleri dört kısım üzere buldum. Birinci kısmı, başıboş bırakılmış, yuları çözülmüş at gibi çölde koşup durmaktadır. Gözüne toz duman gitmiş bir kimse o atın üstünde binicisi var da, onu bir maksatla koşturuyor zanneder, çölde arkasına düşer, koşup gider. Ama gözü tozdan dumandan temiz olan kişi bilir ki, o atın yuları çözülmüştür, peşine düşmez, izini sürüp gitmez.

İkinci kısım, yularının çözülmesini isteyerek huysuzluk ederler, kendilerini âlim göstermeye çalışırlar, maksatları ise, başlarını alıp gitmeleri ve başı çekmeleridir.

Üçüncü kısım, esrük deveye benzer. Ne yulardan gemden haberi vardır, ne de yuların çözülmesinden ve gemin alınmasından. Allah'a kulluk etmenin lezzeti, tadı, onları çekip çevirmiştir. Onlar kendilerini ibadete kaptırmış olup, dâima onunla meşgul olurlar.

Dördüncü kısım ise pek garip kimselerdir. Dünyanın hallerini bilirler, yuları çözülmüş kimdir, esriyip kendini yitirmiş kimdir, akli başında olan kim? Bunların hepsini de anlayıp bilirler. İşte bu kısım, Muhammed Mustafa (s.a.v.)'in: "**Ah ne olurdu, o kardeşlerimi gör şeydim**"¹⁶⁵ diye arzuladığı kimselerdir. İşte bu sebebledir ki yüce Allah: "**Bilmiş ol ki**" buyurdu. Bil beni bu birlik ile, çünkü bu bilgi, senden başkasını bilmek değildir. Bu bilgi, tahsil ile de elde edilmez. Belki bizim hırkalarımız ve ikramlarımızla elde edilir, öyle ki bizim hırkalarımız ve ikramlarımız uçsuz bucaksız deniz gibidir. Senin bu ilmin dahi uçsuz bucaksız bir denizdir"¹⁶⁶

(Tevhid İlmi)

Hâris-i Muhasibi¹⁶⁷ ise şöyle der: "Tevhid İlmi" nin başlangıcı "**Allah'tan başka İlah yoktur**" sözünü dil ile söylemektir. İkincisi ise: "**Madem ki Ondan**

164 Ebü'l-Abbâs Kasım es-Seyrânî aslen Horasan'ın Merv şehriyendir. Ebû Bekir Vâsıtî'nin müridlerindedir. Tarikat ilimlerini ondan öğrenmiştir. Ayrıca Fıkıh ve Hadis konularında eserleri de vardır, 342 Hicrî yılında vefat etmiştir.

165 Bu Hadis-i Şerifin değişik rivayetleri için bak. Müsned-i Ahmed 2/300, 408, 3/115; Tefsîr-i Ebü'l-Fütûh 1/41.

166 Ebü'l-Abbâs Kasım es-Seyyârî'nin bu sözleri; Süleymî'nin "Hakâyık" isimli Tefsirinden iktibas edilmiştir.

167 Hâris-i Muhasibi, aslen Basralı olup Bağdatta yaşamıştır. Tasavvuf erbabının büyük/erindedir, birçok eserleri vardır, 243 Hicri yılında vefat etmiştir. (Tabakâtü's-Sûfiyye s.56)

başka İlah yoktur. Küfrü de kötülükleri de, O yaratmıyor mu, bunlar Ondan değil mi?" diye sorulacak olursa; **"Peki buna inanıyorsan, çalış çabala da, iyi amellerini artır!"** diye cevap verilir.¹⁶⁸ Ebû Muhammed Cafer el-Huldî¹⁶⁹ ise şöyle demiştir: **"Bilmiş ol ki Allah'tan başka ilah yoktur"** âyetinin mânâsı, sebeplerden ilgiyi kesmektir. Bize göre sebepler vardır ama yüce Allah'a göre ise hiç bir sebep yoktur. Yüce Allah'ın, ekmek yemeden kişiyi doyurmaya, su almadığı ve yağmur yağdırmadığı halde, yeryüzünü diriltip yeşillendirmeye, dilerse ekmek yiyen kimseyi aç bırakmaya gücü yeter, başka sebepler de buna benzer. Çünkü: "Bilmiş ol ki Allah'tan başka İlah yoktur" buyurmaktadır.¹⁷⁰

Bazıları ise şöyle demişlerdir: **"Allah'tan başka İlah yoktur"** cümlesindeki **"Yoktur"** kelimesi, zihnin onu kavramasını ortadan kaldırmak, anlamaya imkan bulunmadığını anlatmaktır. Çünkü hiç bir akıl, hiç bir anlayış, yüce Allah'ın zatını idrak edip kavrayamaz. Zira kavranan, idrak edilen şeyin sonu var, demektir.

(İlim ile İrfan Arasındaki Fark)

Cüneyd-i Bağdadî¹⁷¹ demiştir ki: "Bilgi anlamına gelen 'ilim'; anlamak manasına gelen 'irfan' 'dan daha üstündür. Eğer üstün olmasaydı yüce Allah: **"Anla ki Allah'tan başka İlah yoktur"** derdi. Halbu ki: **"Bilmiş ol ki Allah'tan başka İlah yoktur"** buyurdu. Çünkü yüce Allah'a "Âlim" denilir, fakat "Arif" denilmez. Yüce Allah, Hz.İbrahim' e de: **"Teslim ol!"** Yani emrime boyun eğ, buyruğumu yerine getir!" diye hitap etti. Zira boyun eğmek, kulluk sıfatıdır. Hulasa: Hz.İbrahim'i oğlunu kurban etmekle ve kendisini ateşe atılmakla imtihan etti, böylece dünyada yaşayan insanlara, onun: "Teslim oldum" demesinin (Bakara 131) kuru bir laftan ibaret olmadığını ve sözünde sâdik olduğunu bildirdi. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'ya da: "Bilmiş ol ki..." buyurdu. İlim, Allah'ın sıfatlarından bir sıfattır. Şu halde bu âyet, Peygamber Aleyhis-Selam'ın diğer Peygamberlerden üstünlüğüne bir delildir.¹⁷²

Bazıları (Şeyh Ebû Bekir Vâsîti) da şöyle demiştir."Bilgi, kesin bir delildir. Mümin-Kâfir herkes elde edebilir, herkese gösterilip anlatılır, ister inansın ister inanmasın. Çünkü Kâfir'e kesin delil gelmeseydi, kâfir olmazdı. Kâfir ona derler ki kesin delilden yüz çevirir. İrfan ise öyle bir haldir ki, arifi mağlup eder, arifin o hâli anlatmaya gücü kuvveti kalmaz, ancak mahrem birine birazcık hâlini açabilir.¹⁷³

Hallâc-ı Mansur¹⁷⁴ (Hüseyin b. Mansur, İlim mi daha üstündür yoksa İrfan mı daha üstündür? Münâkaşasına karşı) der ki: "Muhammed Mustafa (s.a.v.) ilmin kaynağıydı. **"Bilmiş ol ki Allah'tan başka İlah yoktur"** âyetindeki ilim kelimesini delil göstererek, bilgi anlamına gelen ilmin; anlamak mânâsına gelen "İrfan" dan üstün olduğu iddia edilemez. Zira bu âyetin manası şöyledir: **"Bildini söyle, çünkü onlar sözden anlamazlar"**

Hallaç yine der ki: "Şu yirmidokuz harf, Lâmelifte gizli. Nokta ise elif harfinde

168 Hâris-i Muhâsibî'nin bu sözleri; Sülemî'nin "Hakâyık" isimli Tefsirinden iktibas edilmiştir.

169 Câferü'l-Huldî: Sûfîlerin büyüklerindedir. Cüneyd-i Bağdadî ve Ebü'l-Hüseyin en-Nûrî gibi mutasavvıfların muasırındır, 348 Hicri tarihinde vefat etmiştir.

170 Sülemî'nin "Hakâyık" isimli Tefsirinde Caferü'l-Huldî'den pek çok nakiller vardır.

171 Cüneyd-i Bağdadî, Sûfî Taifesinin Efendisi, diye şöhret bulmuştur. Aslen Nihâvendli fakat Bağdatta doğmuş ve burada yaşamıştır. Seriyü Sakatı, Hâris-i Muhasibi gibi meşhurlarla sohbetlerde bulunmuştur. Bütün Tarikatlarca sevilen ve saygı duyulan bir sûfî idi. Tasavvufî bilgiler yanında Fıkıh bilgisi de vard,, 297 Hicrî tarihinde vefat etmiştir.

172 Cüneydi Bağdâdî'nin bu sözleri; Sülemî'nin "Hakâyık" isimli Tefsirinden iktibas edilmiştir.

173 Şeyh Ebû Bekir Vâsîti'nin bu yorumu: Sülemî'nin "Hakâyık" ından iktibas edilmiştir.

174 Hallâc-ı Mansur için 108 nolu dipnota bakınız!

gizlenmiştir. Gönlün anlayışı da gizlidir. Böylece yürü yürü ki, tâ ilk bilgiye varasın. Gönül anladı mı, noktaya ihtiyaç kalmaz. Noktayı anlayanın da elife ihtiyacı yoktur. Elifi anlayan ise, lâmelife muhtaç değildir. "**Lâ**" sözünü, yani Allah'tan başka her şeyin yok olduğunu anlayanın ise, başka harflere ihtiyacı yoktur. Dinleyici, dinlediği söze ne kadar yabancı ise, söz o kadar uzar gider. Nitekim Hakim Senâî bu konuda şöyle demiştir. Beyit:

"Bir başka pişmemiş daha geldi

Haydi ateşe bir başka tencere daha koy!"¹⁷⁵

Şeyh Ebü'l-Abbâs Kasım Seyyârî¹⁷⁶ demiştir ki:

"Günahların için af dileyip istiğfar eyle!" âyeti, bu bilginin , af dilemeyi, kulluk etmeyi, yalvarıp sızlanmayı meydana getiren bilgi olduğuna delâlet eder. Kibirleşmeyi ve baş çekmeyi meydana getiren bilgi olmadığını da belirtir. Sanki şöyle buyurmaktadır: **"Benden başka var eden, yok eden, öldüren-dirilten, fayda ve zarar veren, hatırlatan ve uyarıcı gördün mü hiç? Madem ki görmedin şu halde bilmiş ol ki, bütün bunları yapan benim, çünkü hiç bir şey kendiliğinden var olmaz ve kendiliğinden yok olmaz" Yine devamla "Âyetin manasını ihbarı bir emir olarak anla, taklitle elde ettiğin bilgiyi tam bir inançla görerek bil, böylece gerçek bir bilgi elde etmeye çalış!"¹⁷⁷**

Bazıları (Sehl bAbdullah Tüsteri)¹⁷⁸ demiştir ki:

"Kendi bilginle bazı şeyler biliyorsun ya, şimdi kendinden ve kendi bilginden de yok ol! Benim ilmim ile bil! **"Günahların için af dile!"** Yani kendi bilginden ve kulluk belirtilerinden, günahlarından dolayı istiğfar et! Kendinden geçmek, kendi kulluğundan fani olmak şöyle gerçekleşmektedir:

"Eğer bana kullukta bulunmayı istiyorsan, bana yönel ve bana gel!"

Bu daveti duyan kimse, bulunduğu duraktan yola çıkar, gelmeye koyulur, bu geliş kulluktur. Gide gide denizin kıyısına kadar geldi mi, **"Daha ne yapacağım, nereye gideceğim?"** diye sorar. Yüce Allah ona: **"Ayağını denize bas!"** buyurur. Denize ayak bastı mı, diğer ayağı karada oldukça, bu hal yine kulluktur, çünkü kendi isteği ile yürümekte ve yine kendi kuvvetiyle ayağını atmaktadır. Fakat deniz onu yakalayıp ayağı yerden kesildi mi, artık o yok olmuştur, gücü kuvveti kalmamıştır. Yok olmak, fani olmak ne demektir? Bundan böyle irâde ve hareketi kendisine âit değildir; kendi isteğiyle hareket edemez. **"Güç ve kuvvet, evirip çevirme ancak Allah'a mahsustur"** sözünün gerçekleşmesi demektir. Durum böyle olunca, geçici varlıkla var olmaktan, şu Tevhid sözünü, Kelime-i Tevhidi (yalnız dil ile) söylemekten istiğfar et! Artık hakîkî varlığa ulaştın, şimdiye kadar sen konuşuyordun, şimdi seni ben söze getireceğim, onu sana ben söylüyeceğim. Bazıları da: **"Bilmiş ol ki..."** sözü, kapkaranlık cehalet hayatını yaşamadan önce, nûrânî ilmin hayatı ile diri ol!" demektir.

(İlim Nurdur)

175 Hallâc-ı Mansur'un bu sözleri; Sülemî'nin "Hakâyık" isimli Tefsirinden iktibas edilmiştir. Sondaki beyit ise, Mevlevîlerce darb-ı mesel gibi kullanılan bir mısradır, Hakîm Senâî'nin Dîvan'ından iktibas edilmiştir. Tahran 1320 baskısı, sayfa 168.

176 Şeyh Ebü'l-Abbâs Kasım b. Kasım es-Seyyârî, meşâyihün büyüklerindedir. Aslen Mervli olup Şeyh Ebû Bekir el-Vâsıtî'nin müridlerindedir. 342 Hicrî yılında vefat etmiştir. (Tezkiretü'l-Evliya s.366; Tabakâtü's-Sûfiyye s.440)

177 Ebü'l-Abbâs Kasım Seyyârî'nin bu yorumu; Sülemî'nin Hakâyık isimli Tefsirinden iktibas edilmiştir.

178 Sehl b. Abdullah Tüsteri için 150 nolu dipnota bakınız!

İlim nurdur aydınlıktır.¹⁷⁹ Âlimlerin gönülleri ise yakılmış kandiller gibidir. İlâhî bilginin belirtileri ise, korku ve gönül alçaklığıdır. Önce ilim kapısı açılır, sonra ona şükreder, daha sonra da tevhid kapısı açılır. Çünkü yüce Allah önce : "**Bil!**" dedi, ondan sonra da: "**Allah'tan başka İlah yoktur**" buyurarak, bilgiyi tevhidten öne getirdi. Tevhid şuna benzer: "Yüz kişi denize düşmüştür, deniz onları evirip çevirir, dalgaların üstüne çıkarır, altına alır, sağa götürür, sola atar, bazan da olur ki onları fir fır döndürür, bu yüz kişinin hareketini bir kişinin hareketi hâline getirir. Ama denizden çıktılar mı, her birini bir ayrı döndüren, hareket ettiren vardır. Yüz tane dönüp çabalayanın, yüz tane de döndürüp çabalatan/ vardır. Ama denizde iken kendi hareketlerini bırakıp denize uyarlarsa, sözgelimi deniz hepsini de sağa götürür, bu uygunluk onlardan değildir, birlikten meydana gelir. Birbirlerine aykırı davranşlar bile, bu davranş yine onlardan değildir, bunun izahı uzun sürer. Allah izin verirse, elbette bir yol gösterir. İnsan birlik makamına gelince, gark olup gider, aydınlıklara, nurlara dalar, o nur gönlün içine vurur, vücudun dışına da tesir eder. Bedeni, yeme ve içmeden nasıl lezzet alıyorsa, o nurdan da öylece tad ve lezzet alır. Bu sebeble kırk-elligün yemek yemeyenler vardır, yine de halsiz kalmazlar, güçsüz bir duruma düşmezler, beyinleri hareketsiz kalmaz. Nitekim bazı Filozof Tabibler: "**İnsan kırk gün, elli gün bir şey yemezse, sağlıklı bile olsa, helak olup gider**" demişlerdir. Bunun sebebi şudur: "Obur kimseler, yeme-içmeye düşkündür; mideleri, yedikleri katı maddeleri eritmekle meşguldür, bu oyalanma ve böyle çalışma ise, hoş bir şey değildir. Onun bu hâli, bir hastalık olup, tabiatı meşgul etmektedir. Az yemeye ve az uyumaya alışık olan riyâzat erlerinin ise, gıdaları ve halleri aşktır. Dünya hekimlerinin görüşleri ancak bu kadardır. Eğer bunlar, Âşık'ın zevk hâlini gerçek olarak bilselerdi, o karanlıklara sabrederler miydi? Kıyasla elde edilen bilginin karanlıklarında kalırlar mıydı?"

Beyit:

"Arı-duru tatlı sudan haberi olmayan kuş,
Bütün yıl gagasını acı suya daldırıp durur"

O kuşun gagası acı sudayken, sen de onu görüp duruyorsun, ne yazık ki bu böyle devam edip gitmektedir.

Bazıları (Ebû Osman Saîd b. İsmail en-Nîsâbûrî)¹⁸⁰ ise bu konuda şöyle demiştir: "Yüce Allah: "**Bilmiş ol ki...**" buyurdu ya; Bilgi üç kısımdır. Yap-yapma, emir ve yasaklara inanarak bilmek, yani gönlün tam olarak bu bilgiye inanması, Meselâ bir kimse evin dışında iken, içerden bir ses duyar, bilir ki evde birisi vardır. Eğer, hayvan sesi işitirse, bilir ki içerde hayvan vardır. Eğer duman tütüyorsa, bilir ki içerde ateş yanmaktadır. Gözüyle o adamı ve ateşi görmemiştir ama, bu delillerden içeride adamın ve ateşin bulunduğu tam olarak inanır. Şu halde bilip anladık ki, inançla bilmek başka, taklit ile bilmek başkadır. Taklit şudur: "Biri sana bu evde bir adam var, yahut ta bir cemaat, şu evin kapısında elpençe divan durmuş, deseler, o evde birisinin olduğunu bilirsin, ama bu bilgi taklit ile elde edilmiş bir bilgidir, dışardakilerin hareketlerine ve sözlerine dayanmaktadır, dolayısıyla bu bilgide, görerek bilgi edinme yoktur. Fakat içerde bir aksırık, bir öksürük, bir gülüş, bir ağlayış duyarsan, o zaman gerçek bilgi edinmiş olup taklitten kurtulursun. Nitekim

179 "İlim Nurdur, aydınlıktır diye başlayan bu bölümün bazı kısımları, Sülemî'nin "Hakâyık" isimli Tefsirinden iktibas edilmiştir.

180 Ebû Osman Saîd b. İsmail, Nişaburlu olup sûfîlerin büyüklerindedir. Ebû Hafs el-Haddâd'ın mürididir, Sülemî'nin Tefsirinde bir hayli görüşleri zikredilmiştir. Nişabur'da Tasavvuf, Ebû Hafs'ın gayretleriyle yayılmış, nihayet 295 Hicrî yılında Nişabur'da vefat etmiştir. (Tabakâtü's-Sûfiyye s.170-175; Tezkiretü'l-Evliya s.239).

şâir şöyle demiştir:

"Evin içindeki bir küçük çeşme, Dışardan gelen dereden daha iyidir"¹⁸¹

Eğer dışardan biri sana **"Bu evde bir adam var veya bir arslan var"** diye yüz defa söylese, bu sözler, içerden bir nefes işitmene bile denk olmaz. Çünkü adamın bu bilgisi de sözle meydana gelmiş olup, söyleyenlerden işitmiştir, böyle bilgi ise sözle çoğalıp durur, ama **"Bir şey yok"** deseler, geçip gider. İçeriden bir ses duyarak elde edilen bilgi ise, adamın gamını, kederini ve özlemini artırır, bu durum karşısında insan, keşke bu sesi bir kere daha duysaydım, bir belirti daha meydana gelseydi, demeye başlar.

Üçüncü bilgi ise gözle görülerek elde edilen bilgidir. Bu bilgi yakınlığı artırır, insana sonsuz bir devlet verir, gamsız, kedersiz bir yakınlık, bu bilgi Peygamberlerin bilgi sidir. Nitekim yüce Allah: **"Bilmiş ol ki, Allah'tan başka İlah yoktur"** buyurmaktadır. Çünkü sen, taklit bilgisinden, yakın bilgisine geçtin, yakın bilgisinden de, gözle görülerek elde edilen bilgiye geçtin, artık gözle görülen bilgi ile bil!

Şeyh Ebû Saîd el-Harrâz¹⁸² ise şöyle der: **"Bilmiş ol ki.."** âyetinin mânâsı: **"Ey Kulum! Benden başkasını zikretmekten ve benden başkası ile dost olmaktan kendi benliğini temizle!"**¹⁸³

(Kilitli Gönüller)

Yüce Allah: **"Onlar Kur'an-ı düşünmüyorlar mı? Yoksa Kalplerine kilit mi vurulmuş?"** buyuruyor, (âyet 24) Kalpler vardır ki, o kalplere kilit vurulmuş olduğu için düşünmezler. Diller vardır ki, o dillere kilitler vurulmuş olduğundan **"Onlar Kur'anı düşünmüyorlar mı?"** buyruğunu okuyamazlar. Düşünmek şudur: "İnsanda düşünme hâlinde sonra bir hal meydana gelir, bu halden sonra bu işin bir belirtisi ortaya çıkar. Meselâ bahçıvan ağacın dalına bakar, bahçıvanlık bilgisi ile bu ağaçtan ne doğacak, bu renkten ve bu çiçekten sonra ne çıkacak, ağacın renginden ve tazeliğinden bunu bilir. Bahçıvan olmayanlar ise ağacın süsüne ve güzelliğine bakarlar, bundan sonra ne olacak ağacın başına ne gelecek bilmezler.

Bu kilitleri gönüllere ve dillere şunun için vurmuşlardır: "Onlar Allah'ın verdiği nimetlere karşı nankörlükte bulundular, onlara birazcık gerçeklerden haber verdiler, onlar ise hasetlerinden dolayı bu gerçekleri gizlediler, bilakis aleyhte şahitlik ettiler, o nur'â o aydınlığa şükretmediler. Şükür ise, gerçeklere şahitlik etmek, haset etmekten vazgeçmek, demektir. Gönüllerindeki kilidi görünce de tevbe etmediler, af dilemediler böylece kilit daha da kuvvetlendi. Tevbe etmeleri ve böyle işler yapmaktan vazgeçmeleri gerektir. Eğer tevbeyi kabul etmeyecek olsaydı, gönüllerini kilitlemezdi, kullarını da uyarıp ikaz etmezdi."¹⁸⁴

Yüce Allah: **"Eğer dileseydik, onları el betteki sana gösterirdik, fakat sen onları simalarından tanırsın"** buyuruyor, (âyet 30)

Ey Muhammedi Eğer isteseydik, onların içyüzlerini sana gösterirdik, fakat öğüt vermen için göstermedik. Eğer onların kâbiliyyetsizliklerini buseydin, öğüt vermekten vazgeçerdin, zira bu öğütte bir hikmet vardır, bununla kimini sevindirir,

181 Bu beyit Mevlânâ'nın Mesnevisi'nin cilt 6, sayfa 478 de Rubâî olarak geçmektedir.

182 Ebû Saîd Harrâz Bağdatlı olup Safîlerin büyükle-rindedir. Baka ve Fena Terimleri hakkında ilk söz söyleyen odur. Zinnûn-ı Mısırî, Seriyü Sakatî ve Bişr-i Hâfî'in arkadaşı ve dostlarından. 279 Hicrî yılında vefat etmiştir. (Tabakâtü's-Sûfiyye s.228-232)

183 Ebû Saîd Harrâz'ın bu sözleri; Sülemî'nin "Hakâyık" isimli Tefsirinden iktibas edilmiştir.

184 Bu sözler, Sülemî'nin "Hakâyık" isimli Tefsirinde açıklandığına göre; Sûfî İbni Atâ'ya aittir.

kimini de kederlendiririz. O keder de ise, onlar için fayda vardır, böylece sen, bütün âlemlere rahmet olursun. Her ne kadar onların gerçek yüzlerini ve yüzlerin-deki belirtileri sana anlatmadı isek **"Andolsun ki sen, onları; konuşma üsluplarından tanırsın!"** (âyet 30) Seslerinin tonundan ve konuşmalarından tanırsın! Nitekim Erenlerin seslerinin tonunu ayırt etmek pek kolaydır. **"Allah onların gizledikleri şeyleri biliyor"** (âyet 26) Yani yüce Allah, İlm-i Ezeli'de Şakî veya Saîd (Kötü veya iyi, Kâfir veya Mümin) ne yazdı ise, her birine **Kader**'de ne takdir etti ise onu bilir.

Bazı Mutasavvıflar ise: "Bu âyet-i Kerîme'de, Şeyh olan kimsenin; müridin sorularından, aldığı cevaplardan tatmin olup olmadığından ve diğer konuşmalarından, iç dünyasını bildiğine işaret vardır" demişlerdir.¹⁸⁵

Bazı kimseler de: "Herkesin konuşmasından, bir makam mı istiyor, yoksa samimiyetle mi konuşuyor, vaaz eden kimsenin asıl maksadı "öğüt vermek, halkı şeytanın tuzağından kurtarmak mıdır, yoksa halkı kendi tuzağı ile avlayıp kendisine bağlamak mıdır bilirsin" demiştir.¹⁸⁶

(İhlâs)

Yüce Allah: **"Andolsun ki içinizden cihad edenlerle sabredenleri birbirinden ayırt edinceye kadar ve gizlediklerinizi haber verinceye kadar sizi imtihan edeceğiz"** buyurmaktadır, (âyet 31) Yani ibâdet eden kimselere, İbâdetlerinde samimi ve ihlaslı olmalarını gerekli kıldım, tâ ki onları samimiyetlerinin derecesine göre yücelteyim ve ibâdetlerini makbul edeyim.¹⁸⁷ Zira ibâdetde fazlalığa değil, ibâdetteki ihlas ve samimiyete itibar edilir. Nitekim Peygamber Aleyhis-Selam: "Ebû Bekir, fazla oruç tuttuğundan fazla namaz kıldığından dolayı üstün olmadı, fakat gönlüne verilen ihlas ve samimiyet yüzünden üstün oldu" buyurmuştur.¹⁸⁸ Yani Ebû Bekir'i diğer sahabelere ne fazla oruç tuttuğundan ne de fazla sadaka verdiğinden dolayı üstün tuttum, ancak gönlüne verilen o nur ve o ihlas sebebiyle diğer sahabelerden üstün oldu, böylece ibâdeti ve itaati de diğerlerinin ibâdetlerinden üstün sayıldı.

(Riya)

Yüce Allah: **"Ey İman edenler! Allah'a itaat ediniz, Peygamber'e itaat ediniz, amellerinizi de boşa çıkartmayınız!"** buyurmaktadır, (âyet 33) Yani Allah'ın emirlerini tutunuz, Peygamber Aleyhis-Selam'a da hürmet ve itaat ediniz, Onu Allah'ın elçisi olarak biliniz! Yüce Allah'ın bir emri fermanı olarak Peygamber Aleyhis-Selam size ne getirdi ise, onun buyruğunu kabul ediniz! Yaptıklarınızı büyük görerek, onlara güvenerek boşa çıkartmayınız!

Ebü'l-Kâsım Fâris b. İsa¹⁸⁹ demiştir ki: **"Akıllı kimse ibâdette bulunur,**

185 Bu sözler, Ebü'l-Abbâs Kasım b. Kâsım es-Seyyârî'nindir. Sülemî'nin Hakâyık isimli Tefsirinden iktibas edilmiştir.

186 Bu sözler ise, Ebû Bekir Muhammed b. Hâmid Tirmizî'ye aittir. Sülemî'nin Hakâyık'ından iktibas edilmiştir.

187 Bu sözler de, Sofilerin büyüklerinden Ebû Abdullah Amr b. Osman el-Mekki'ye aittir, bak. Sülemî Hakâyık

188 Mevlânâ Ceîlâeddin Rumî'ye göre bu söz, hadis-i şeriftir, bak. Fîhi Mâ Fîh s. 193; Bazılarına göre ise,

Zâhidlerin ulularından olup 108 Hicrî yılında vefat etmiş olan Bekir b. Abdullah el-Müzenî'ye aittir. Ayrıca Gazzâlî İhya'da; Hakim Tirmizî Nevâdiru'l-Usul'da; Ebû Yâlâ ve Ahmed b. Menî Müs-nedlerinde zikretmişlerdir.

189 Ebü'l-Kâsım Fâris b. isâ ed-Dineveri, Hallâc-ı Mansur'un Halîfelerinden olup 345 Hicrî yılı civarında vefat etmiştir. (Tabakâtü's-Sufiyye s.317; Keşfü'l-Mahcûb 337; Târih-i Bağdat 12/390)

fakat kendisini ibâdet yapmıyor olarak bilir. Câhil kimse de ibâdetde bulunur, fakat kendisini Allah'a kullukta bulunuyor ve ibâdet ediyor olarak görür"

Bazı mutasavvıflar ise: **"İbâdetleri boşa çıkartan şey; gösteriştir, riyadır, kendini beğenmektir"** demişlerdir.¹⁹⁰

Ebü'l-Hüseyin Verrâk¹⁹¹ ise şöyle der: **"İbâdetleri boşa çıkartan şey, halka büyüklük taslamak ve ben ibâdetde bulunuyorum diye büyüklenmektir.Çünkü ibâdet büyüklenmeyi, kibirlenmeyi, terketmek içindir. Kibirlenmeye sebep oldu mu, o ibâdet yok olup gider. Yani böyle İbâdet eden bir kimsenin ibâdeti manasız bir şekilden, bir gösteriştten ibarettir. Böyle bir ibâdetin görünüşü faydadır ama, manası ziyandır"**¹⁹²

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Gerçekten dünya hayatı bir oyun ve bir eğlenceden ibarettir. Eğer iman eder ve takva sahibi olursanız, Allah size mükafatınızı verir ve sizden bütün mallarınızı Allah yolunda sarfetmenizi de istemez"** (âyet 36)

Bazı Mutasavvıflar şöyle demişlerdir: "Biz, dünya ehlini dört kısım olarak bulduk. Birinci kısım gafletle dünya nimetlerini arayıp elde etmeye çalışır. Bir kısmı ise bilgisizlik sebebiyle sıhhat ve sağlığını kaybedip hastalıklara mübtelâ olur. Bir kısmı kendisini hastalık yatağından mezara sürükler. Dördüncü kısım ise, mezardan azaba (cehenneme) geçer. İşte dünya ehli bu dört kısımdan ibarettir. Umulur ki yüce Allah'ın yardımı bunlara erişmiş ola."¹⁹³

Birinci kısım lezzeti, tadı, zarar ve ziyanı görür. Dünyanın tadını ve lezzetini aramakla beraber, dünyanın geçici tad ve lezzetinden kurtulmayı da arar, âhîretin tadını ve lezzetini de bulmaya çalışır. Nitekim: "Aşkı, bir başka aşktan başka bir şey geçiremez" denilmiştir.¹⁹⁴

Sıhhati ve sağlığı bozulan kimselere Allah'ın yardımı erişirse, hastalıktan kurtulacak bir çâre ararlar, yahut ta onlara hastalık kolay/aştırılır, hastalığın ağrısı, sızısı kendisine normal gibi gözükmeğe başlar. Diğerlerini de böyle bil.

Yüce Allah: **"Allah zengindir, siz ise fakirsiniz"** buyurmaktadır, (âyet 38)

Sehlb. Abdullah Tüsteri¹⁹⁵ demiştir ki: "Allah'ın sırrı, yani manevî sırta ulaşmak bütünüyle yokluktur. Şu halde yokluğu (fakr) bir Allah bilir, bir de yüce Allah'ın o sırrı kendisine gösterdiği kimse bilir. Tefsir okuyan, fakr sahibi erenlerin kitaplarını okuyup, yokluğun ve yoksulluğun ne olduğunu anlamaya çalışan kimse değil. Çünkü bu kimse bunları öğrenmek için kitaba muhtaçtır. Fakr sıfatı ile muttasıf olan kimse ise Allah'tan başkasına muhtaç değildir, zira dini ilimleri öğrenmek için onun ne kişiye ve ne de kitap okumaya ihtiyacı vardır. Çünkü: **"Rahman olan yüce Allah, (ona) Kur'anı (ve Kur'an ilimlerini)öğretmiştir"**(Rahman 1-2)¹⁹⁶

Nitekim : **"Akıllı kimse çöl adamı bile olsa, Onun canı, Allah'ın sır**

190 Bu son üç paragrafın kaynağı yine Sülemî'nin Hakâyık isimli Tefsiridir.

191 Ebü'l-Hüseyin veya Ebûl-Hasan Ali b. Ahmed Verrâk, Meşhur vaizlerden olup 361 Hicrî yılında vefat etmiştir (Tarih-i Bağdat 11/324)

192 Bu sözler, Sülemî'nin Hakâyık isimli Tefsirinden iktibas edilmiştir.

193 Bu söz yine Sülemî'nin Hakâyık'ından iktibas edilmiştir.

194 Bu mısra, Fahreddin Gürkânî'nin "Veys-ü Ramin" isimli eserinden iktibas edilmiştir. Bak. 1314 baskı.sayfa 358.

195 Sehl b.Abdullah Tüsteri için 150 nolu dipnota bak.

196 Bu sözler,Sehl b.Abdululah Tüsterî'nin Tefsiri (sayfa 136) ile Sülemî'nin "Hakâyık" isimli eserinden iktibas edilmiştir.

levhasıdır" denilmiştir.

(Fakir ve Fakirlik)

Bazı Mutasavvıflar şöyle demişlerdir: "Fakir kimse, ihtiyacı olan kimsedir. Eğer fakir kimsenin muhtaç olduğu zengin, gerçekten bir zengin ise, o fakir, gerçek zengine karşı, gerçek fakir sayılır. Eğer geçici zenginliğe sahip olan, yalancı bir zengine muhtaç ise, o fakir de yalancı fakirdir.

Ibni Sem'ûn¹⁹⁷ şöyle demiştir: "Her şeyin bir yokluğu ve yoksulluğu vardır. Her şey kendisine gerekli olan bir şeye muhtaçtır, onu arzu etmektedir. Dünyadaki ihtiyaçların ve yoksullukların en fazla zarar vereni ise **Nefs-i Emmâre**'nin ihtiyaçlarıdır. Bütün yoksullukların ve bütün ihtiyaçların en yücesi ve en üstünü ise, akla olan ihtiyaçtır. Çünkü akla muhtaç olan ve en üstünü ise, akla olan ihtiyaçtır. Çünkü akla muhtaç olan kişi ancak yüce Allah'a muhtaçtır. Zira nefsim muhtaç olup ihtiyaca düştüğü zaman, hemen Allah'ın sevmediği şeyleri temenni etmeye başlar, Allah ona bu özelliği vermiştir, Allah'tan uzaklaşmayı arzu eder. Nitekim Yarasa kuşları, gözlerinin zayıflığı yüzünden gündüzün dışarı çıkamazlar, ancak geceyi tercih ederler. Halbuki onların varlıkları da güneşlidir, bütün canlılar, güneş sebebiyle varlık âleminde dururlar, Yüce Allah onlara bu özelliği vermiştir.

Gönlüm ihtiyaca düşünce bir makam, bir mevki ve bir saltanat ister, halbuki o makam ve o mevki, ebedî saltanat ve mevkiye engel teşkil eder.

Fakat aklım yoksul olup ihtiyaca düşerse, ancak kendi gıdasını ister, onun gıdası ise ilimdir, hikmettir. Çünkü yüce Allah akı; akıl ve hikmet nurundan yaratmıştır. Nitekim: "Her şey aslına ve cinsine döner" denilmiştir.¹⁹⁸

(Himmet)

Benim himmetim, akıl ağacının dallarından bir daldır. Muhtaç olduğu zaman onu bulmayı, yani bir dert elde etmeyi ister. Çünkü dert, dermanın öncüsüdür. Önce neyin derdine düşersen, sonunda onu bulursun. Can, beden derdine düşmüştü, şimdi hatırına bile gelmez ama, dilediği şeyleri yapabilmek için saf, temiz ve sağlıklı bir beden isteyecektir.

Sanatların hepsinin başı, o sanatı istemek ve arzu etmektir. Arzu edilen can yoldaşını bulmak için, önce can yoldaşını arzu etme derdi başladı da, sonra o can yoldaşı bulundu. Bunu anlatmak uzun sürer. İnsan kendini bir işe, birşeye kaptırdı, yani onun derdine düştü mü, "**Hür oldum, başka dertlerden kurtuldum**" der. Nitekim Hakîm Senâî şöyle demiştir:

Şiir:

"**Din derdi Timsahı** bir ağzını açtı mı, bir solukta, bu dünyayı da söndürür, öbür dünyayı da"¹⁹⁹

Fakat o büyük dertten habersiz olursan, hemencecik şu küçük dertler, geceleyin yürüyenler, gece kuşları gibi harekete geçerler, Vecd güneşinin gönül evinden gittiğini anlarlar.

197 Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. İsmail, meşhur sofilerden olup, Ibni Sem'un künyesiyle bilinmektedir, 387 Hicrî yılında vefat etmiştir. Ibni Sem'unun bu sözleri de yine Sülemî'nin Hakâyık isimli eserinden iktibas edilmiştir. (Şeddü'l-İzâr s.23)

198 Bir ata sözüdür, buna "Darb-ı Mesel" de denir.

199 Bu beyit, Hakîm Senâî'nin Divanından iktibas edilmiştir, bak. Tahran 1320 baskısı, sayfa 378.

(Zenginlik)

"Allah zengindir, siz ise fakirsiniz" (âyet 38) Çünkü ihtiyaç, kulluğun sıfatıdır, kullara lâyıktır. Her kimi ihtiyaç elbisesini giymiş olarak görürsen, bilesin ki o kimse, kul olduğu için giyinmiştir, sakın onu Efendi sanma, çünkü güneş bile göklere, doğuya ve batıya muhtaçtır. Güneş tutulduğu zaman ise, eski parlaklığına muhtaçtır ki, siyahlığı gidip aydınlığı artsın. Güneşin her nefeste ve her demde yüzbinlerce şeye daha ihtiyacı vardır ki, buradan (bu dünyadan) o ihtiyaçlar görünmez. Nitekim ahmak kimseler pâdişâhı görürler de, hiç bir şeye ihtiyacı yok, başkaları gibi muhtaç değil, sanırlar. Akıllı kimseler ise, pâdişâhın herkesten daha çok muhtaç olduğunu bilirler. Bu, şuna benzer. Bir kimsenin eli, ayağı ve beli kırılmıştır, tedavi maksadıyla birçok renkte, çeşitli tahtalarla kırılan organları sarmışlar ve bağlamışlardır. Küçük çocuk o renkli tahtaları görünce: **"Ah ne olurdu benim de elime ve ayağıma bu renkli tahtaları sarıp bağlasalardı"** der.²⁰⁰

Bazı Mutasavvıflar ise, zenginliği tarif ederken: "Zengin, kendi varlığı ile var olan zengindir. Var olabilmek için ne yeryüzüne muhtaçtır ne de denizlere. Ne nefse muhtaçtır ne gıdaya, ne de bir var edene muhtaç değildir".

Yüce Alah: **"Eğer Allah'a itaatten yüz çevirirseniz, yerinize sizden başka bir kavim getirir, sonra onlar sizin gibi de olmazlar"** buyurmaktadırlar, (âyet 38)

Nitekim: **"Eğer âdil olursan, iyi bir nâm kazanırsın, eğer âdil olmazsan; bu nâmı, âdil olan kimse kazanır"** denilmiştir.

Bazı Mutasavvıflar ise şöyle demişlerdir: "Birçok kimseler, ubûdiyyet minderine gelip otururlar, fakat sebat edemezler ve sabır gösteremezler; hevâ ve heveslerine uyarlar da başboşluk durağına kaçarlar. O minder üzerinde ancak Allah'ın yardımlarına lâyıktı olanlar ve mükâfatı kazananlar oturabilirler. Zira onların işe başlamaları bir türlü, sebatları ise bir türüdür."²⁰¹

200 Bu Sözler, Cüneyd-i Bağdâdî'nin sözlerinden iktibas edilmiş olup, Süleymî'nin "Hakâyık" isimli Tefsirinden nakledilmiştir.

201 Bu sözler de yine Süleymî'nin Hakâyık'ından iktibas edilmiştir.

FETİH SÛRESİNİN TEFSİRİ

Yüce Allah: **"Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik"** buyurarak (âyet 1) Muhammed Mustafa (s.a.v.)'ya nimetlerini ve vaadlerini sayıp döktü. Bu nimetlerin ilki, devamlı çalmakta olduğu kapıyı açtık, böylece yaptığın dua kabul olunmuştur. İkincisi bu dua sebebiyle **"Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamıştır"** (âyet 2) Bağışlayıp affetmek dostluk işaretidir. Her kimi seversen, onun suçunu, aybını görmez olursun, çünkü bağışlamanın sırrı hikmeti de budur. Üçüncüsü **"Sana olan nimetini tamamlamak için bu fethi sana nasip etti"** (âyet 2). Nimetin tamamlanmasını bildirmek, onun özelliğini bildirmektedir, zira bu söz, bazı kimselere nimetinin tamamlanmadığına delâlet etmektedir. Demek ki O (Muhammed Aleyhis-Selam) bunlardan daha husûsî bir makam ve mevkie sahibdir, Hakka daha fazla yol bulmuştur, Hakkın hakikatine daha fazla ulaşmıştır. Dördüncüsü: **"Ve sana şanlı bir zaferle yardım eder"** (âyet3) Yardım, saltanata ve velayete delâlet eder, bu velayet hangi velayettir? Görüş ve sezış kuvveti dir ki, buna nail olan kimse, her şeyi Haktan görür ve her şeyi Haktan bilir. Nitekim Hz. İbrahim ateşe atıldığında, Hz.Mûsâ denize ayak bastığında; Süleyman Aleyhis-Selam güneşe buyruk yürüttüğünde; Hz. Nuh Tufan'a hükmettiğinde, Davud Aleyhis-Selam demiri hamur gibi yumuşattığında ve güzel nağmeleriyle dağları bile dile getirdiğinde; Isâ Aleyhis-Selam hayvan! ruhları dirilttiğinde; Hz.Muhammed Mustafa ise Mirac'a giderken gökleri yarıp geçtiğinde, bunların hepsini Haktan görmüş ve Haktan bilmişlerdir, bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Onlar her şeyi Allah'ın emrine tâbi ve kendilerini Allah'ın kulu olarak bildiler ve her şeye hüküm yürütenin Hakk olduğunu gördüler, bu sebeble de her şey, onların emrine boyun eğdi, onlar da Hakkın emrine boyun eğdiler.

"Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamak için bu fethi sana nasip etti" (âyet 2) İbni Ata (Ahmed b. Ata Rûdbârî)²⁰² demiştir ki: **"Muhammed Aleyhis-Selam, Miraç'da Sidretü'l-Müntehâ'ya vardığında gördü ki Sidre ağacı Arşın üzerindedir.Burası Cebrail Aleyhis-Selam'ın durağı ve makamıdır. Oraya vardığı zaman yol arkadaşı olan Cebrail Aleyhis-Selam ayağını geri çekti ve daha ileri gidemem, dedi. Bunun üzerine Peygamber Aleyhis-Selam:**

"Ey Kardeşim Cebrail! Böyle heybet ve azametli bir yerde beni yalnız mı bırakırsın!" dedi. Bu endişeye karşı, yüce Allah'tan bir hitap gelerek:

"Şu iki-üç adımlık yolda Cebrail ile ünsiyet meydana getirdin de, onsuz kalınca sızlanmaya mı başladın!" buyurdu. İşte **"Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamak için, bu fethi sana nasip ettik"** âyetinde sözü edilen günah, o günahdır. Yani Senden; başkaları ile olan ülfeti ve ünsiyeti giderip seni arıttık ve seni başkalarına muhtaç olmaktan müstağni kıldık.²⁰³

Yine Ahmed b. Atâ demiştir ki: "Yüce Allah, Velileri ve Peygamberleri küçük bir

202 Ahmed b. Atâ b. Ahmed Rûdbârî, meşhur mutasavvıflardan olup, aynı zamanda bir İslam Hukukçusudur. Kur'an ilimleri, Hakikat ilmi, Ahlak ve Şemail konularında da büyük bilgisi vardır. Ebû Ali Rûdbârî'nin kız kardeşinin oğludur. 369 Hicrî yılında vefat etmiştir. (Tabakâtü's-Sûfiyye s.497).

203 Seyyid Burhaneddin Hz.leri bu sûrenin ilk âyetinde geçen "Fetih" ile göklerin fethini, yani Miraç'ı kasdetmektedir. Bazı müfessirlerde olduğu gibi Mekke'nin Fethini kasdetmiş değildir.

günah veya zelle ile mübtelâ kılıp imtihan eyledi. Sonra onlar, kusurlarını bildiler ve sızlandılar, onları bağışlayıp affetti. Fakat Muhammed Mustafa'yı bir perde ile bu halden (zelle işlemekten) korudu, bir günah işleyip te yalvarıp tevbe etmesine meydan vermedi. O günah nedir, adını bile anmadan onun geçmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışladı. Bu mertebeden maksat muhabbet ve sevgidir ki bu rütbe, diğer Peygamberlerin mertebelerinden yüce bir mertebedir.²⁰⁴

Yine bu âyetin tefsirinde İbni Atâ şöyle demiştir: "Yüce Allah: "Ey Muhammed! Geçmiş günahları da sana bağışladım" buyurdu. Yani Âdem Aleyhis-Selam'ın zellesinden meydana gelen günahı sana bağışladım. **"Ve gelecek günahları da sana bağışladım"** Yani ümmetin günahlarını da sana bağışladım. Çünkü onların yegâne ümidi ve rehberi sensin, zira evvel gelen ve sonra gelecek olan ümmetler, ulaşmak istedikleri yere ancak seninle ulaşabilirler.²⁰⁵

Mutasavvıflar şöyle demişlerdir: "Peygamber Aleyhis-Selam'ın tevbe ve istiğfarı, mesttik hâlimden idi. Mest olunca da, kendinde oluş hâlimden istiğfar etmişti.

Bazı Mutasavvıflar ise şöyle derler: "İki halden de istiğfar etmişti. Çünkü gönül Hakk ile idi. Kendinden geçiş (sekr) ve kendine geliş (sahv) kullara göredir.²⁰⁶ Nitekim kullar renkten renge girerler. Allah'a göre ise ne kendinden geçiş ve ne de kendinde oluş vardır. Peygamber Aleyhis-Selam Hakka yönelmişti, işte bu sebeple iki halden de istiğfar etmişti. Bu kendinden geçiş ve kendine geliş iki renktir. Halbu ki, o, renksizlikte mahvolmuştu, böylece ikisinden de istiğfar eylemişti, çünkü o; Allah'ın kudret elindeydi, bu ifâdeyi levh ile kalem bile anlatamaz, meğer ki Allah'ın sıfatı olan **"levh"** ola, bu takdirde onun adı levhdir, fakat gerçekte ise sonsuz bir sıfattır.²⁰⁷

Şiir:

Şu gök kubbenin altındaki insanların,
Gözleri hasta, görenleri ise pek azdır"²⁰⁸

Meğerki yüce Allah'ın yardımı ulaşa. Güç olan her şey, Allah katında kolaydır. Gördüğümüz şu bir kaç şeyi, eğer çocukluğumuzda görüp duysaydık, anlamamıza imkan yoktu. Nitekim şâir şöyle demiştir:

"Yüce Allah'ın bana kısmet ettiğine razı oldum,
İşimi-gücümü beni yaratana havale ettim,
Yüce Allah geçmişte, bana çok ihsanlarda bulundu,
Kalan ömrümde de öyle yapacağına inanıyorum"²⁰⁹

Temiz kişilerin eserlerinden gösterdiği şu binlerce lutuflara şükredelim; çünkü şükretmek, Allah'ın izniyle nimetin ve ihsan edilen şeyin çoğalmasına sebep olur.

Yüce Allah buyuruyor ki: **"Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamak için bu fethi sana nasip etti"** (âyet 2) Bu âyet-i Kerimede geçen

204 İbni Atâ'nın bu sözleri de Sülemî'nin Hakâyık isimli Tefsirinden iktibas edilmiştir.

205 İbni Atâ'nın bu sözleri ise Sehl b. Abdullah Tüsteri'nin Tefsiri ve Sülemî'nin Hakâyık'ından iktibastır.

206 Sekr: Coşmak, coşkulu olmak, mestlik kuvvetli bir feyz ve tecelliye mazhar olan sâlik'in kendinden geçmesi, mânevi bir mestlik, anlamına gelmektedir.

Sahv: Kendine gelmek, ayılmak, ifâkat bulmak, temkin hâlinde olmak, anlamına gelmektedir.

207 Bu söz de yine İbni Atâ'nındır. Hakâyık'tan iktibas edilmiştir

208 Bu beyit Hakîm Senâf'nin "Hadika" isimli Mesnevisinden iktibas edilmiştir.

209 Bu şiir, Kadı Tenûhi dimekle meşhur Ebü'l-Kasım Ali b. Muhammed'in olup, Hâkânî'nin Divanında geçmektedir. 1338 tarihli baskı, sayfa 937.

nimet kelimesinin anlamı, muhabbet saltanatını elde etmek, demektir. Nimetin başlangıcı, sevenin sevgisini kazanmayı dilemektir. İşte bunu basardın mı, seven birisiyken sevilen olursun, muhtaçken Miraca çıkarsın; karadan aktan kurtuldun mu, karanın akın pâdişâhı olursun; zikretmekteyken; minarelerde, mihraplarda, minberlerde ve sikkeler (paralar) üzerinde zikredilen olursun. **"Ve seni Hakka giden yola, yani doğru yola götürsün diye ve sana emsalsiz bir zaferle yardım etsin diye, bu fethi sana nasip eyledi"** (âyet 2-3) Bu fetihle hem insan şeytanlarına ki onlar kâfirlerdir, hem de cin şeytanlarına karşı yardım ve zafer elde ettin, emsalsiz bir yardıma nail oldun ki bu zafer; yitip kaybolmasından ve zeval bulmasından korkulan bir zafer değildir.²¹⁰

(Huzur ve Sükun)

Yüce Allah: **"O öyle bir ilahtır ki, müminlerin gönüllerine bir sükûnet, manevî bir huzur indirmiştir"** buyuruyor, (âyet 4) Huzur ve sükun ona derler ki, onunla gönül gözü açılsın. Huzur ve sükun ona derler ki insan, elinde olmayan sebepleri de, sonderece iman ve itaatten dolayı elinde bilsin. Bazıları derler ki: Huzur ve sükun insanın, görünen şeyleri birbirinden ayırt ettiği gibi, görünmeyen şeyleri de ayırt etmesidir. Nitekim yüce Allah: **"İmanları üstüne iman katsınlar diye, bu fethi sana nasip ettik"** buyurmaktadır, (âyet 4) Yani iman nuru gönüllerde gün begün dolunay gibi artsın, nurlansın, demektir.

(Manevî Ordular)

Yüce Allah: **"Göklerin ve yeryüzünün orduları Allah'ındır"** buyuruyor. (âyet 7) Gökyüzünün orduları meleklerdir, yeryüzünün orduları ise, nefisleri ile cihad eden ve nefislerini öldüren erler (gaziler) 'dir.

Bazıları derler ki: Gökyüzü orduları gönüllerdir, yeryüzü orduları ise bedenlerdir. Bazıları ise: **"Şeytan da bedenin askeridir, dilerse ona galip gelir, dilerse buna galip gelir"** demişlerdir.²¹¹

Allâhü Teâlâ: **"Gerçekten biz seni (ümmetine) şahit olarak gönderdik"** buyurmaktadır, (âyet 8) Sözüyle işiyle ve haliyle tevhide şahit olarak gönderdik. **"Ve müjdecî"** yani yüce Allah'ın affını müjdeleyici; bid'attan ve sapıklıktan **"korkutucu"** olarak gönderdik. Yüce Allah'ın emri ile müjdecidir, korkutucudur. Kendiliğinden müjdeleyici ve korkutucu değil.²¹²

Yüce Allah: **"Allah'a ve Rasûlüne iman etsinler diye"** buyuruyor, (âyet 9) Böylece de doğru söyleyeni, gerçekler doğru kılar, gerçek bir er hâline getirir, **"ve ona hizmet edip saygı gösteriniz ve onu büyük tanıyınız!"** (âyet 9) Ben kime hürmet edip yüceltti isem, siz de cân-ı gönülden ona hizmet edin ve sözlü olarak halk içinde onun büyüklüğünü, ululuğunu söyleyerek ona saygı gösterin ve onu yüceltin!

(Bey'atlaşmak)

Allâhü Teâlâ: **"Gerçekten seninle bey'at edenler var ya"** buyuruyor.(âyet

210 Bu sözler de Câferü'l-Hazzâ veya Câferü'l-Huldî'ye âit sözlerdir, Sülemî'nin Hakâyık isimli Tefsirinden iktibas edilmiştir.

211 Bu sözler, Sehl b. Abdullah Tüsterî'nindir. Sülemî'nin Hakâyık isimli Tefsirinden iktibasır

212 Bu söz de yine Sehl b. Abdullah Tüsterî'nindir. Sülemî'nin Hakâyıkında ve Sehl b. Abdullah Tüsterî'nin tetsi-rinde zikredilmiştir, bak.s. 137.

10) Sana ellerini uzatarak seninle bey'at yapanlar var ya, işte onlar ellerini Allah'a uzatmışlar ve Allah ile bey'atlaşmış gibi olmuşlardır. Yani sendeki beşeriyet sıfatı geçicidir, geçici olan bir vâsitayı, geçici olmayan bir vâsita olarak görmek gerek.²¹³

Yüce Allah: **"Allah'ın kuvvet ve yardımı, o bîat edenlerin vefa ve sadakat/arının üstündedir"** buyuruyor, (âyet 10) Yani bu bey'atle onlar Allah'a minnet yükleyemezler, bilakis Allah'ın onlar üzerinde minneti vardır. Bazıları derler ki: "Onların bey'atleri ve onların kuvvetleri Hakkın gücü ve kuvvetinin altındadır, onları bu işe sokmasaydı, onlar bu işi başaramazlardı. Çünkü: **"Kuvvet ve kudret ancak Cenâb-ı Hakka mahsustur"**²¹⁴

Yüce Allah, onların ifadesiyle: **"Bizi mallarımız, çotuğumuz, çocuğumuz, ailemiz oyaladı"** demişlerdir, (âyet 11) Seni oyalayıp Allah'a ulaşmaktan alıkoyan her şey; Senin için iyi bir şey değildir, ister kadın olsun, ister çoluk-çocuk, ister mal-mülk. Burada, bey'atten geri kalmamak için **"Allah'ın rızasını kazanmağa"** işaret olduğu gibi, huzur ve sükûna kavuşmaktan mahrum kalmamak için, dünya sevgisini terketmeye ve o sevgiden vazgeçmeye işaret vardır. Makamı gönül olan o sükûn ve o nurdan mahrum kalmamak için dünya sevgisini bırakmak gerektir. Yine makamı gönül olduğundan, gönülde sakin bulunduğundan ona huzur demişler ve sükûn adını vermişlerdir.

Yüce Allah: **"Eğer inanan erler olmasaydı"** buyuruyor.(âyet 25) Sehl b. Abdullah Tüsterî demiştir ki: "Gerçek mümin o kimsedir ki, nefsinden ve gönlünden gaflete düşmez. Falan vakit ne yaptım, şu anda nasıl bir haldeyim, diyerek, geçmişte yapmış olduğu amellerini araştırıp durur. Eğer bir değişiklik görürse,ağlayıp sızlamağa başlar. Nitekim yeryüzünde, Ay ve Güneş tutulması, depresyon, yağmur yağmaması, çekirge, Veba salgını, kıtlık ve buna benzer -Allah'ın gazabından- bir şey musallat olduğunda, yeryüzündekiler, gerçek olarak bilirler ki, bütün bu belalar kendi günahlarından ve kusurlarından meydana gelmiştir, ağlayıp sızlamaya başlarlar. Müminler ise gerçek iman nurunun kaybolduğunu, gözyaşlarının kurduğunu, gönüllerine bir kötü rüzgarın estiğini, vakit/erindeki kıymet ve bereketin yok olduğunu görünce, ağlamaya ve sızlamaya başlarlar. Belki bu dünya belaları, Hak'tan ayrılık işareti değildir, fakat gönüldeki bu değişiklikler ve bu belalar, Haktan ayrılık belirtisidir. Buna göre müminler; noksanda fazlalığı, fazlalıkta ise noksanı görürler. Hani başkalarının dünyaya âit eksikliklerden korktukları gibi, müminler de dünyanın ve dünyalığın çokluğundan korkarlar. Gönüldeki azıcık değişmeden, gönlün ibâdete karşı nefret duymasından, ibâdet etmeyi lüzumsuz görmesinden korkar ve ağlamaya başlar, çünkü bilir ki az birşey, çok şeyleri çekip götürür ve yok eder.²¹⁵

Yüce Allah: **"Hani o kâfirlerin kalplerinde coşup kabaran kıskançlık, öfke ve câhiliyye gayretine sarıldıkları sırada Allah; Rasû-lünün ve müminlerin üzerine manevî huzurunu indirmişti. Onlara takva kelimesini de ilham etmişti. Onlar da buna lâayık ve ehil idiler"** buyurmaktadır, (âyet 26) Yani müminlerin imanlarına haset edip kıskanırlar. **"Bizi şu güzelim yaşayışımızdan ayırmak, uzaklaştırmak istiyorlar, bize işin sonunu ve âhireti hatırlatmak istiyorlar"** diyerek, nefislerine uyup müminleri incitirler. Bilmezler ki müminler, onların hayatını bulandırmak istemezler. Bilakis o hayatla bu hayatı (dünya hayatı ile âhîret hayatını) birleştirmek isterler. Nitekim bir kimse câhil bir adamdan zorla bir miktar buğday alır, bu câhilin geçimini sağlamak gayesiyle

213 Bu yorum ise Ebu Bekir Vâsîti'ye aittir. Sülemî'nin Hakâyık'ından iktibas edilmiştir.

214 Bu söz de yine Sehl b. Abdullah Tüsterî'ye aittir, bak. Tefsir-i Sehl b. Abdullah Tüsterî, sayfa 137.

215 Bu söz de yine Sehl b. AbAdullah Tüsterî'nin Tefsiri (s. 137) ile Sülemî'nin Hakâyık'ından iktibas edilmiştir.

onun nâmına tarlaya eker. O câhil ise: **"Bu ne kadar büyük bir haksızlıktır, buğdayımı elimden aldılar"** diye feryad edip durur, tıpkı bunun gibi.

Kâfir ne köpektir ki, küfrün ne olduğunu bilsin. Kâfir (görünen şeyleri örtmek, sırları gizlemek, açığındaki bir şeyi saklamak anlamında) Allah'ın sıfatıdır. Eğer kâfir, küfrün ne olduğunu bilseydi, elbetteki Allah'ın birliğini kabul eder, kâfir olarak kalmazdı.

Tatlılık söz ile olmaz, hal ile olur. Her kim halkla konuşup sohbet etmeyi ve onlara faydalı olmayı arzu ederse, halkı başına toplayacak yolu ve usûlü seçer ve bunu sağlayacak ahlak ile ahlaklanır. Nitekim:

"Bir kerecik olsun kendi dileğinden bir iki adım ileriye at!" denilmiştir.

Akıllı kimse başına gelecek şeyleri, daha başına gelmeden önce bilen ve gören kimsedir. Ahmak ise başına gelmedikçe bilmez. Eğer gelmiş ve geleceğini buseyidin altı yönden (sağ-sol, arka-ön, alt-üst) gelip seni kuşatacak olan belaları görüp çekinir, tedbir alır ve sakın irdin!

(Sanat ve Sanatkar)

Sanatkar kimsenin yapmakta olduğu sanatı, ya kendisiyle beraberdir, yahut ta kendisinden ayrıdır. Sanatın, sanatkardan ayrı olmasına imkan yoktur, kâtip yazdığı şeyden ayrı olabilir mi hiç? Fakat beraber olması da Allah için mümkün olmayan bir şeydir. Akıl yönünden bu ikiden başkaca da bir yol yoktur. Bununla beraber madem ki bir yaratıcının varlığını kabul ediyorsun, öyleyse her ne kadar akla sığmasa bile onun her şeyi gördüğünü kabul et!

(Akıllı Kimse)

Ey Akıllı kimse! Aklında nice heves tencereleri kaynamakta! Ey gönül! Sende ise nice sevda ağları gerilip atılmaktadır. Eğreti iman ona derler ki, insan böyle bir imanın derdine düşmez, ona lâıyk işler de yapmaz. Eğer misafir, saygı değer bir misafir ise, ağırlanması gerekir. Eğer senden incinmiş olarak gitmesini istemiyorsan, misafirin yanına ona lâıyk bir yoldaş kat! Onun yanına katılacak yoldaş iyi ameller ve iyi ibâdetlerdir, böylece misafir en iyi bir şekilde ağırlanmış olsun. Nitekim yüce Allah: **"Gerçekten iman edip iyi ameller işleyen, namazı kılan ve zekatı veren kimselerin; Rableri katında mükâfatları, ecirleri vardır ve onlara hiç bir korku yoktur, onlar mahzun da olmayacaklardır"** buyurmaktadır.(âyet 277)

(İman Can'a Benzer)

İmanı can gibi bil! Canın bedende kalabilmesi için zehirden ve zehirli maddelerden sakınmak lâzımdır. Yüce Allah bütün hayvanlara, kendilerine zararlı olabilecek şeylere rağbet etmeme duygusu (iç güdüsü) vermiştir. Çünkü onlar da akıl yoktur, sakınmayı bilmezler. İnsanlara ise, kendilerine zarar verebilen ve onları zarar ve ziyana sokan şehveti vermiştir. İman artmaz ve eksilmez, bunun gibi can da çoğalıp azalmaz. İnsanın bazan ölü, bazan da diri olması mümkün değildir. Ama birinin sağ ve sağlıklı, diğerinin ise hasta olması mümkündür. İman ise ibâdetle birlikte olursa, sağ ve sağlıklı olur. Eğer ibâdetle birlikte olmazsa, hastadır. Hasta kimse ise sağlıktan daha çok, ölüme yakındır.

Güneşin ışığı duvara vuruyor, şimdi ne söyleyeceksin? Duvara vuran ışık mı,

yoksa güneş mi? Hayır o, güneşin ışığıdır. Görmez misin, bazan gelir, bazan gider. Güneş ise asıldır, ışık ondan meydana gelmektedir.

Yarın diyeceklerdir ki: "**Çaldığınız şeyleri geri getirip veriniz!**" Erenler de derler ki: "**Bizde bir şey yok ki getirip verelim, zira biz onları, bizden istenmeden verdik**".

(Aşk, Âşık ve Maşuk)

Eğer suda yıldız görürsen ne dersin? Yıldız suya vurmuş dersin, değil mi? Eğer Âşık başka, Aşk başka ve Maşuk başka olsaydı, herkes kendini sever miydi? Gönlümde gördüğüm, gönlümde duyduğum o sırlar, Erenlerin ve Peygamberlerin büyüklerinin hiç birinden aşağı da sayılmaz. Bu sırrı bilmeyenler bunu nereden anlayacaklardır? Çünkü bu hayvani candan ancak hekimin haberi vardır. Peygamberlerin ve erenlerin canından ise ancak Habîb'in (Allah'ın) haberi vardır.

Ben bugün Şafiî Mezhebi'ne â/f hiç bir söz söylemedim. Ebû Hanîfe Hz.lerinden de söz etmedim. Yüce Allah, Ebû Hanîfe Hz.lerini câizdir-câiz değildir hükümlerinde mezhep sahibi etmişti. Erenleri de aşk hükmünde mezhep sahibi etmiştir. Şimdi hangisi daha kuvvetlidir? Halka âit caizdir-câiz değildir hükümleri mi? Yoksa Allah'ın aşkı mı? Gel de bir alış-veriş yapalım, toprağa mensup olan bedeni verelim de, tertemiz olan canı alalım, çünkü temizin temize, toprağın da toprağa gitme zamanı geldi.

Sen, nefsin hevâ ve hevesinden sakın, çünkü nefsin hevâ ve hevesine düşmek, onun isteklerine boyun eğmek nasıl ki beden için zararlı ise, nefsin isteklerine uymak din için dahi zararlıdır. Dünyadan, heva ve hevesten ne kadar sakınırsan, onları kendinden ne kadar uzaklaştırırsan, o âlemden (âhıret âleminde) o kadar nûr alırsın. Nitekim: "**Allah'tan başka İlah yoktur**" sözünün hakîkati budur, başka şeyleri ne kadar yok bilersen ve ne kadar yok sayarsan, Hakkı o kadar isbat etmiş olursun. Çünkü insanın ibâdet ve tâat etmôsi kendi gücü kuvveti ve iradesiyle olduğu gibi, kendisini neşeli bir hâle getirmesi veya kendisini üzüntü ve kederli bir duruma sokması da yine kendi gücü, kuvveti ve irâdesiyedir. Çünkü neşe ve sevincin sebepleri olduğu gibi, üzüntü ve kederin de sebepleri vardır. Ancak: "**Zaruretler mahzurlu şeyleri mubah kılarlar**"²¹⁶ diye bir kaide vardır. Nitekim bazı murdar şeyler, zaruret hâlinde mubah olur. Anne sütü ise, zaruret olmadıkça sakınılması gereken bir şeydir.

Mücâhededen sonra beliren zevk, boy atan kabak dalına benzer, çabucak atıp yükselir, yemyeşil görünür, fakat azıcık bir vesvese yeli ile kuruyup gider. Bir kısım insanlar, heva ve heves dalgalarının esiridir. Hayatın özüne ve aslına bak, fakat o da ancak Cennetin eseri olan hoş örneklerle ve Cehennem'in eserine benzeyen ve hoş gitmeyen örneklerle anlaşılır.

216 Bu söz, İslam Hukukunda bir kaide olup hadis değildir. Mecellede mufassal bir şekilde izah edilmektedir.